Acta

Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

2016

roč. 8/č.3

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

2016, roč. 8, č. 3

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Acta FF ZČU, 2016, roč. 8, č. 3

Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni, 2016

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., editor, 2016

Registrace MKČR E 19585
Vychází třikrát ročně.

ISSN (print) 1802-0364
ISSN (online) 2336-6346

Obsah

Studie

Vícejazyčnost a gestika ve cvičném obchodním jednání Čechů a Francouzů 7
Romana Suchá

Všichni možní sběrači aneb Jak pojmenovat nové skutečnosti ve francouzštině 35
Dagmar Koláříková

Sociální kapitál a demokracie v provinciích Argentiny 53
Tomáš Herčík

Hnutie Anonymous – príklad dočasnej autonómnej zóny v kybernetickom priestore 79
Jaroslav Novotný

Rozhovor

Rozhovor s profesorem Lubošem Kropáčkem 103
Daniel Křížek

Recenze

Paweł Rojek: Rusko: prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování 115
Vladimír Naxera

Zygmunt Bauman: Tohle není deník 118
Petr Krčál

Zuzana Hildebrant, Alicja Kacprzak & Jean-François Sablayrolles: Emprunts néologiques et équivalents autochtones en français, en polonais et en tchèque 120
Helena Horová

s. 7–99

Studie

Romana Suchá
Dagmar Kolářiková
Tomáš Herčík
Jaroslav Novotný

Vícejazyčnost a gestika ve cvičném obchodním jednání Čechů a Francouzů*

Romana Suchá **

Abstract: *The aim of this paper is to present the results obtained from research into gestural communication carried out in business negotiation training between Czech and French students of economics. The goal of the analysis, which was based on video recordings of simulated business negotiations conducted by students in French and English, was to determine if the cultural identity of the speakers could be identified via analysis of hand gestures accompanying their speech. The research is based on the theory of nonverbal communication presented by Michael Argyle, Joseph DeVito, Adam Kendon and Jaro Krivohlavy. The practical outcome of this research is to apply the results to courses of Business French and Business English offered to Czech students of economics to help them improve their communicative competence when engaging their French business partners.*

Key words: *business negotiation training, Czech and French speakers, hand gestures, nonverbal communication, plurilingualism.*

---

* Výzkum byl proveden v rámci řešení dizertační práce *Neverbální komunikace Čechů a Francouzů v pracovním prostředí*, která byla vedena RNDr. Vladimírem Blažkem, CSc. a obhájena na KSA FF ZČU v Plzni (Suchá 2015). Na tomto místě bych chtěla poděkovat Ing. Marku Hrúzovi, Ph.D. z NTIS ZČU za instruktáž k práci se softwarem ELAN Linguistic Annotator a JUDr. Ing. Davidu Martinčíkovi z FEK ZČU za zpracování dat pomocí statistické metody Bootstrap.

** Mgr. Romana Suchá, Ph.D., Středisko mezinárodních aktivit, Fakulta ekonomická, Západočeská univerzita v Plzni, sucharom@sma.zcu.cz.

1. Úvod – cvičné obchodní jednání a vícejazyčnost ve výuce cizích jazyků

Cílem tohoto příspěvku je prezentovat výsledky analýzy gestické komunikace ve cvičném obchodním jednání českých a francouzských vysokoškolských studentů ekonomie. Záměrem rozboru gestiky bylo zjistit, zda a jak se liší gestický projev Čechů a Francouzů během tréninku obchodního jednání ve francouzštině a v angličtině. Angličtina byla použita pro ověření gestických projevů mluvčích při jednání v jazyce, který není mateřským jazykem pro žádného účastníka, je tedy neutrálním jazykem pro obě jazykové skupiny účastníků jednání. Ve výzkumu je využita plurilingvní kompetence českých studentů, kteří byli schopni vést cvičné obchodní jednání jak ve francouzštině, tak v angličtině. Francouzské studentky vedly jednání jednak ve svém mateřském jazyce a jednak jedna skupina rovněž v angličtině, což byl jazyk jejich studia v rámci jednosemestrálního studijního pobytu Erasmus na ZČU v Plzni.

Podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky vícejazyčnost neboli plurilingvismus klade důraz na nárůst zkušeností jednotlivce s jazykem používaným doma v jeho kulturním prostředí, přes jazyk, jejž používá v širším společenském rámci, až k jazykům jiných národů, které se učí ve škole nebo v přímém kontaktu s jazykem (Rada Evropy 2015, 4). Cílem jazykového vzdělávání je „*rozvíjet takový jazykový repertoár, v němž hrají svou roli všechny jazykové schopnosti*“ (Rada Evropy 2015, 5). Zaznamenávání různých zkušeností s učením se jazykům a poznávání kulturních odlišností umožňuje Evropské jazykové portfolio. Při celoživotním učení se jazyku je podle SERRJ důležitý rozvoj motivace a dovedností studenta v situacích, „*kdy bude čelit novým jazykovým zkušenostem mimo školu*“ (Rada Evropy 2015, 5).

Plurilingvní a plurikulturní kompetence se vztahují ke schopnosti používat jazyky za účelem komunikace a pro zapojení do interkulturní interakce, ve které se projevuje konkrétní osoba jako společenský aktér se znalostmi na různém stupni v několika jazycích a se zkušenostmi z různých kultur (Coste, Moore a Zarate 2009, 11). Vícejazyčnost tedy klade důraz na znalost různých jazyků na různém stupni osvojení a vychází z faktu, že jedinec v konkrétní komunikační situaci dokáže využít znalosti a zkušenosti z více cizích jazyků (Sladkovská a Šmídová 2010).

Využití plurilingvní kompetence studentů bylo jedním ze záměrů při tréninku obchodních jednání českých a francouzských studentů ekonomie ve francouzštině a angličtině, z jejichž videozáznamů jsem analyzovala gestiku účastníků jednání. Výsledky tohoto výzkumu zde prezentuji níže.

2. Sociální komunikace, komunikační proces, neverbální komunikace a její složky

Neverbální komunikace tvoří spolu s komunikací verbální základní součásti lidské sociální komunikace, kterou lze charakterizovat jako interakci mezi dvěma nebo více osobami prostřednictvím kódovaných verbálních a neverbálních symbolů (Strnadová 2011, 26–29). Komunikační proces probíhající mezi dvěma osobami spočívá v přenosu komuniké, tj. vyslané zprávy, myšlenky nebo pocitu v podobě verbálních

a neverbálních symbolů od komunikátora, tj. osoby, která vysílá zprávu, ke komunikantovi, tj. osobě, která vyslanou zprávu přijímá. Informace, tj. zvuky, pohledy a pohyby těla, jsou přenášeny komunikačním kanálem v rámci komunikačního prostředí, které významně ovlivňuje komunikaci. Mezi komunikátorem a komunikantem vzniká zpětná vazba jako reakce na přijatou zprávu, která vyjadřuje porozumění a způsob interpretace (Strnadová 2011, 32–37).

Neverbální komunikace je tedy chápána jako jedna ze základních součástí sociální komunikace a jako projev sociálního chování a úzce souvisí s komunikací verbální.

Významní odborníci na neverbální komunikaci, britský sociální psycholog Michael Argyle (1975) a dále jeden z nejvýznamnějších současných odborníků na gestickou komunikaci, rovněž britského původu, Adam Kendon (1981), zahrnují do neverbální komunikace především gesta, výraz obličeje a pozici těla při komunikaci. Michael Argyle zahrnuje mezi signály neverbální komunikace: gesta, pohyby hlavy a jiných částí těla, pozici těla, výraz obličeje, směr pohledu, blízkost a pozici v prostoru, tělesný kontakt, orientaci, tón hlasu a další neverbální aspekty řeči, oblečení a úpravy těla (1975, 3). Podle Adama Kendona se pojem neverbální komunikace vztahuje ke komunikačním funkcím tělesné činnosti a zahrnuje gesta, výraz obličeje a orientaci, pozici těla a vymezení prostoru, doteky a vůně a součásti projevu, které mohou být vnímané vedle referenčního obsahu toho, co je řečeno (1981, 3). Významný český psycholog Jaro Křivohlavý (1988, 9) definuje neverbální komunikaci jako „*způsoby sdělování zpráv v mezilidském styku, které jsou jiného druhu nežli slova*“. Jednotlivé složky neverbální komunikace dělí Křivohlavý takto:

- Kinesika – nauka o komunikačních pohybech člověka;
- Proxemika – nauka o prostorovém chování člověka;
- Gestika – nauka o pohybech rukou doprovázejících mluvené slovo;
- Mimika – nauka o významu výrazu obličejových svalů;
- Pantomimika – nauka o postojích a polohách různých částí těla;
- Haptika – nauka o dotycích;
- Paralingvistika – nauka o jiných nežli lingvistických projevech člověka, které jsou nazývané též extralingvistické projevy (Křivohlavý, 1988, 9).

Zdeňka Konečná vychází z pojetí Jara Křivohlavého a uvádí tyto základní formy neverbální komunikace: mimika, řeč pohledů, gestika, haptika, posturika, proxemika, paralingvistika a chronemika (Konečná 2009, 85). V porovnání s Křivohlavým tedy uvádí navíc chronemiku, tj. způsob vnímání času a reakci na čas v rámci komunikace.

Joseph DeVito definuje pojem neverbální komunikace takto: „*Neverbální (nonverbální) komunikace (řeč těla) je komunikace bez použití slov, která se uskutečňuje například prostřednictvím pohybu v prostoru, gestikulace, mimiky, dotyků, proměn hlasu nebo mlčení*“ (2008, 472). Uvádí tyto hlavní kanály neverbální komunikace: tělo, obličej a oči, prostor, předměty, dotyky, mimojazykové projevy, mlčení a čas

(DeVito 2008, 154). Komunikačními kanály DeVito rozumí prostředky a prostředí, pomocí něhož je přenášeno sdělení (2008, 468).

Neverbální komunikace bývá některými autory označena výrazem „*řeč těla*“, v angličtině se nejčastěji používá termín „*body language*“ (Pease 1988) nebo pojem „*bodytalk*“ (Morris 2004). Termín „*body language*“ je v odborné literatuře obvykle odmítán jako nevyhovující (Kovářová 2008; Csordas 2008), neboť výraz „*řeč*“ souvisí zejména s užíváním hlasu a sluchu, což je v rozporu s významem pojmu „*řeč těla*“.

Kanadský sociolog Erving Goffman (1966) používá ve významu řeč těla pojem „*body idiom*“, do něhož zahrnuje řeč individuálního vzhledu a gest, které nejsou nutně spojené s konkrétní verbální komunikací. Goffmanův termín „*body idiom*“ zahrnuje oblečení, chování, pohyby, pozice těla, intenzitu vydávaných zvuků, gesta jako mávání nebo zdravení, zdobení obličeje a široké vyjádření emocí (Goffman 1966, 33).

Pokud jde o vymezení pojmů neverbální komunikace a gestiky, vycházím z výše uvedených definic neverbální komunikace podle Jara Křivohlavého (1988) a Zdeňky Konečné (2009) a z vymezení neverbální komunikace podle Michaela Argyla (1975), Adama Kendona (1981) a Josepha DeVita (2008).

2.1. Gestika

Pod pojmem gestika se obvykle rozumí nauka o pohybech rukou doprovázejících mluvené slovo (Křivohlavý 1988, 9). Někteří autoři pojímají zaměření gestiky šířeji jako záměrné pohyby nejen rukou, ale i hlavy nebo i nohou, které dokreslují nebo zastupují verbální sdělení (Strnadová 2011, 136; Mikuláštík 2010, 109). Vladimír Blažek (2011, 17) uvádí, že lze gesta považovat za „*nejvýznamnější pohybovou složku neverbální komunikace*“. Gestiku zahrnují někteří autoři do kinesiky, za jejíhož zakladatele je považován Ray L. Birdwhistell, který vytvořil poměrně komplikovaný a velmi komplexní způsob detailního zápisu pohybů těla při komunikaci (1973).

Gesta doprovázející řečový projev jsou ovlivněna třemi hlavními aspekty: kulturou, situací sociální interakce a individuálními faktory konkrétního mluvčího (McNeill a Duncan 2000, 155).

Pokud jde o gesta doprovázející řečový projev, výzkum se dle Johna Havilanda (2004) v posledních letech zaměřuje na tyto hlavní typy gest:

- emblémy, které nahrazují slova nebo ustálená slovní spojení;
- gesta probíhající souběžně s řečovými segmenty, zvláště tzv. ikonická gesta, jejichž forma je odvozena ze vztahu k významu, vyjádřeného slovy;
- gesta ukazující, pro něž se rovněž používá termín gesta deiktická (Haviland 2004, 201).

Stejně jako je tomu obecně v neverbální komunikaci, jsou i v gestice některé projevy záměrné, což jsou např. emblémy. Oproti tomu jiná gesta mohou být spíše nevědomá, mezi ně můžeme zařadit některá autokontaktní a manipulační gesta, která lze zahrnout do skupiny, již označují Knapp, Hall a Horgan (2014, 256) jako

„*adaptors*“. Jak uvádějí Jozef Výrost a Ivan Slaměník (2008, 121–122), rozdíly mezi záměrností a nezáměrností neverbálních prostředků jsou málo zřetelné, stejně jako záměr a smysl pro původce neverbálního aktu a smysl neverbálního sdělení pro příjemce a efekt na něho. V níže uvedeném výzkumu jsem popsala pohyby rukou jak záměrné, tak nevědomé a mezi sledované skupiny gest jsem zahrnula i autokontaktní a manipulační gesta, neboť i tato gesta mohou mít efekt na příjemce neverbálního sdělení.

Dosavadní výzkum gest doprovázejících řečový projev je zaměřen dvěma hlavními směry. Na jedné straně je tento výzkum orientován na analýzu gestické komunikace jednotlivých osob, jež mají za úkol vyprávět příběh, který viděly v krátkém filmu nebo který mají převyprávět po přečtení kresleného seriálu či vyprávějí příběh ze svého života (např. McNeill 2005; Kendon 1997; Haviland 2004). Na druhé straně se výzkumy zabývají analýzou gestické komunikace v interakci se snahou o zjištění interkulturních odlišností neverbálních projevů účastníků komunikace (např. Agliati, Vescovo a Anolli 2006; Jokinen 2010; Tellier a Stam 2010). Autoři se zaměřují na výzkum interkulturních odlišností v neverbálním projevu zkoumáním gestické komunikace Italů, původních obyvatel Austrálie (Kendon 1997) nebo Japonců (Haviland 2004), Islanďanů a Italů (Agliati, Vescovo a Anolli 2006).

Jedním ze směrů výzkumu gestické komunikace v interkulturní perspektivě, který je orientovaný na komunikaci ve francouzštině, je zaměřen na didaktiku francouzského jazyka. Jde např. o výzkum neverbální komunikace učitelů francouzštiny během vyučovacího procesu (Kovářová 2008) nebo o výzkum neverbální komunikace studentů zaznamenané během výuky francouzského jazyka (Tellier a Stam 2010; Calbris a Montredon 2011).

Studium gestiky se zabývá mimo jiné nápodobou neboli zrcadlením neverbálních projevů mezi účastníky komunikace. Zrcadlení se projevuje sladěním neverbálních projevů jednoho komunikujícího s druhým a může vyjadřovat sympatie, souhlas nebo vůli ke spolupráci (Konečná 2009, 97). Teorie nápodoby gest rovněž souvisí s fyzickým pojetím promluvy ve vztahu k tělu komunikujících osob, formulovaným francouzským filosofem Mauricem Merleau-Pontym (1945, 215), přičemž k porozumění mezi komunikujícími dochází prostřednictvím reciprocity a záměrů čitelných v chování druhého. Nápodobu gest mezi účastníky jednání jsem sledovala vedle frekvence výskytu gest a délky trvání gest v analýze videozáznamů cvičného obchodního jednání v níže prezentovaném výzkumu.

3. Výzkum gest Čechů a Francouzů ve cvičném obchodním jednání ve francouzštině a v angličtině

Ve výzkumu, jejž jsem zpracovala v rámci své dizertační práce, jsem se věnovala analýze gestické komunikace českých a francouzských mluvčích během cvičného obchodního jednání ve skupinách čtyř až pěti mluvčích (Suchá 2015). V každé skupině, které se zapojily do cvičného jednání, byly dvě francouzské mluvčí a dvě až tři české mluvčí. Jednání probíhala ve francouzštině, u jedné skupiny mluvčích bylo jednání provedeno rovněž v angličtině. Každá mluvčí v analyzovaných videozáznamech vystupovala jednak v roli nakupující a jednak v roli prodávající, aby bylo možné porovnat gesta v dominantní (tj. role prodávající) i v nedominantní

pozici (tj. role nakupující). V rozboru gestické komunikace ve vazbě na verbální projev mluvčích jsem věnovala pozornost hlavně otevřeným gestům.

3.1. Výzkumný záměr

Mým záměrem v rámci výzkumu gest během cvičného obchodního jednání českých a francouzských studentů bylo ověřit, nakolik se liší gesta u českých a francouzských mluvčích, zda je širší rozsah různých typů gest u některých mluvčích a jaké typy gest používají více čeští, resp. francouzští mluvčí. Pro možnost posouzení interkulturních odlišností v gestických projevech Čechů a Francouzů byl proveden kromě rozboru čtyř cvičných obchodních jednání ve francouzštině také rozbor dvou obchodních jednání v anglickém jazyce, při nichž je eliminován vliv mateřského jazyka, který může ovlivnit gestické projevy Francouzů při jednání ve francouzštině.

V tomto výzkumu jsem si stanovila následující výzkumné cíle:

- zjistit rozdíly ve frekvenci výskytu jednotlivých skupin gest u Francouzů a u Čechů;
- zjistit rozdíly v trvání jednotlivých skupin gest u Francouzů a u Čechů;
- ověřit, zda se vyšší výskyt určité skupiny gest projeví u Čechů i u Francouzů i při jednání v angličtině, kdy je vliv mateřského jazyka u obou skupin mluvčích neutralizován;
- zjistit, zda a mezi kterými účastníky jednání dochází k nápodobě gest.

Ve výzkumu jsem testovala tyto hypotézy:

H1: U Francouzů bude vyšší frekvence otevřených gest než u Čechů a trvání těchto gest bude delší u Francouzů než u Čechů.

H2: U Čechů bude vyšší frekvence uzavřených gest než u Francouzů a trvání těchto gest bude delší u Čechů než u Francouzů.

H3: U Čechů bude vyšší frekvence ilustračních gest než u Francouzů.

H4: U Čechů bude frekvence výskytu autokontaktních a manipulačních gest vyšší než u Francouzů jak při jednání ve francouzštině, tak při jednání v angličtině.

Pro ověření výsledků pro frekvenci, délku trvání a výskyt skupin gest jsem použila statistickou metodu Bootstrap aplikovanou na údaje extrahované ze záznamu řeči a gest zapsaných k videozáznamům v programu ELAN Annotator 4.1.2. Pro analýzu nápodoby gest mezi účastníky jednání jsem použila extrahované údaje ze záznamu gest z programu ELAN Annotator 4.1.2.

3.2. Respondenti a průběh výzkumu

Výzkum gestické komunikace Čechů a Francouzů v obchodním jednání jsem realizovala v roce 2011–12 v rámci výuky kurzu obchodního jednání ve francouzštině vyučovaného na Fakultě ekonomické ZČU v Plzni. Na závěr výuky kurzu

jsem pořídila videozáznam šesti cvičných obchodních jednání mezi českými a francouzskými studenty Fakulty ekonomické ZČU. Studenti kurzu byli během semestru průběžně připravováni po jazykové stránce na obsah a průběh obchodního jednání s francouzským obchodním partnerem podle učebnice *Communication progressive du français des affaires* (Perfornis 2010). Zadání dialogů a přidělení rolí studentkám, tj. virtuálních funkcí ve firmě, kterou zastupovaly, bylo provedeno ve francouzštině. Rámec zadání dialogů byl pro obě skupiny francouzských i českých studentek obdobný, každá skupina si vždy zvolila dle vlastního výběru potravinářský výrobek, který prodávala na zahraniční trh, a domácí firmu, kterou zastupovala. V závěru semestru si studentky vyzkoušely simulované obchodní jednání, v němž byly za francouzskou stranu přítomny francouzské studentky, studující na FEK ZČU v rámci programu Erasmus, a za českou stranu studentky Fakulty ekonomické ZČU. Toto simulované obchodní jednání bylo předmětem zde prezentovaného výzkumu.

Cvičného obchodního jednání se zúčastnilo pět českých studentek a čtyři francouzské studentky. Jednání proběhlo ve dvou skupinách: v jedné skupině tři české studentky se dvěma francouzskými studentkami, ve druhé skupině jiné dvě české a dvě francouzské studentky. V jedné skupině šlo o model 2Č+2F a ve druhé skupině 3Č+2F. V níže uvedených výsledcích výzkumu jsou české studentky označeny symboly: C1, C2, C3, C4 a C5 a francouzské studentky symboly: F1, F2, F3 a F4. Každá skupina, resp. každá studentka se vždy zúčastnila dvou jednání: jednou v roli nakupující, podruhé v roli prodávající, aby bylo možné zjistit, jak se liší gesta v roli prodávajícího a v roli nakupujícího. Každý účastník měl svoji roli upřesněnou na pracovní pozici: pracovník finančního oddělení, oddělení logistiky nebo marketingu pro zástupce prodávající firmy a pracovníci oddělení nákupu jako zástupci francouzského nebo českého hypermarketu. Čtyři cvičná obchodní jednání proběhla ve francouzštině a jedna skupina, tj. tři české studentky a dvě francouzské studentky, provedla cvičné obchodní jednání navíc ještě v angličtině. Jednání v angličtině bylo provedeno pouze s jednou ze dvou zmíněných skupin, neboť druhá skupina českých studentek jednání v angličtině odmítla. Rozhodnutí studentek jsem akceptovala, neboť záznam jednání byl proveden v rámci kurzu odborné francouzštiny, nikoli v kurzu angličtiny.

Záznamy cvičných obchodních jednání byly pořízeny pomocí videokamery Panasonic NV-GS80, která byla umístěna ve vzdálenosti cca dva metry bočně vedle účastníků jednání ve statické poloze na úrovni pasu sedících osob. Během jednání nebyla kamera nikým obsluhována, aby manipulace s kamerou nenarušila průběh jednání.

Celkem bylo analyzováno šest videozáznamů cvičných obchodních jednání, z toho čtyři ve francouzštině a dvě v angličtině. Účastnicemi cvičného obchodního jednání byly za českou i za francouzskou stranu pouze ženy, aby analýza gestiky nebyla ovlivněna mezipohlavními rozdíly neverbální komunikace, pokud by účastníky jednání byli i muži.

Tématem všech cvičných obchodních jednání byl prodej českého, resp. francouzského výrobku na francouzský, resp. český trh. Prodávající zastupovali místního výrobce potravinářského produktu (např. lázeňské oplatky nebo pardubický perník za českého výrobce nebo francouzské sladké pečivo „*madeleines*“ za fran-

couzského výrobce), kupující zastupovali místní síť jednoho z hypermarketů působících na českém, resp. na francouzském trhu. Všichni studenti, kteří se účastnili cvičného obchodního jednání, písemně projevili souhlas s pořízením videozáznamu a s jeho analýzou pro účely tohoto výzkumu.

3.3. Metodologie výzkumu gest ve cvičném obchodním jednání

Účastnice cvičného jednání byly čtyři francouzské studentky programu Erasmus a pět českých vysokoškolských studentek ekonomie druhého nebo třetího ročníku bakalářského studia ve věku dvacet dva až dvacet tři let. Metodou zúčastněného pozorování jsem sestavila seznam sledovaných gest. K přepisu zvukového záznamu jsem použila volně dostupný software pro lingvistickou anotaci ELAN Linguistic Annotator 4.1.2, který je k dispozici na webu Max Planck Institutu pro psycholingvistiku, Nijmegen, Nizozemí. Pomocí softwaru ELAN jsem zaznamenala pro každého mluvčího přepis promluvy, gestické komunikace a extralingvistických výplňkových zvukových jevů. Při přepisu promluvy, gest a extralingvistických jevů jsem spolupracovala se čtyřmi studenty FF ZČU, navazujícího magisterského oboru učitelství francouzštiny pro střední školy. Všichni anotátoři byli předem proškoleni pro práci se softwarem ELAN doktorandem FAV ZČU, který již měl s tímto softwarem zkušenosti. Záznamy všech anotátorů byly vždy společně na pravidelných schůzkách porovnány, diskutovány a po vzájemné dohodě opraveny v případě, že byl záznam shledán jako nepřesný nebo nesprávný.

Všechna gesta zjištěná na základě opakovaného pozorování videozáznamů byla popsána slovy a označena kódem a následně byla zařazena do skupin. Skupiny gest byly porovnány frekvenční analýzou a byl porovnán výskyt stejného typu gest u francouzských a českých mluvčích. Cílem pořízeného záznamu promluvy a gest bylo následně ověřit pomocí kvantitativní analýzy, jaké rozdíly lze sledovat v gestické komunikaci Čechů a Francouzů.

Pomocí softwaru ELAN Annotator jsem ve spolupráci se studenty FF ZČU přepsala řeč účastníků jednání a kódovaný záznam gest rukou během celého jednání. V případech, kde se náš záznam gest lišil, jsme se na společných průběžných schůzkách dohodli na vhodném zápisu a kódování sporného gesta.

Systém kódování gest rukou jsem částečně převzala podle způsobu záznamu, jejž použila Lenka Sedlářová (2009a, 2009b) pro záznam gest rukou v rozboru neverbální komunikace mluvčích ve filmu American Beauty. Systém přepisu gest rukou, který použila Lenka Sedlářová, jsem upravila a rozšířila tak, aby odpovídal gestům rukou, jež jsme zaznamenali při opakovaném pozorování videozáznamů cvičných obchodních jednání, která jsme analyzovali.

Celkem jsme na základě pozorování gest z videozáznamů zaznamenali padesát tři různých gest rukou, která byla označena kódy.

Gesta označená kódy byla zařazena do těchto pěti skupin:

- otevřená;
- uzavřená;
- manipulační;

- autokontaktní;
- ilustrátory.

Do skupiny otevřených gest jsem zařadila gesta rukou, která jsou provedena jednou nebo oběma rukama směrem ke spolumluvčímu s pozicemi dlaně svisle, proti spolumluvčímu nebo směrem vzhůru. Přehled otevřených gest:

- o/rpsdd – rozevřené ruce, prsty ke spolumluvčímu, dlaň dolů
- o/jrvdd – jedna ruka vpřed, dlaň dolů
- o/jrvds – pohyb jednou rukou vpřed, dlaň svisle
- o/orvds – pohyb oběma rukama vpřed, dlaň svisle
- o/jrsdn – jedna ruka na stole, dlaň nahoru
- o/jrvdn – pohyb jednou rukou vpřed, dlaň otevřená nahoru
- o/orvdn – pohyb oběma rukama vpřed, dlaň otevřená nahoru
- o/jrvdp – pohyb jednou rukou vpřed, dlaň proti spolumluvčímu
- o/orvdp – pohyb oběma rukama vpřed, dlaně proti spolumluvčímu
- o/orvhp – pohyb oběma rukama vpřed, hřbet ruky proti spolumluvčímu
- o/jrvhp – pohyb jednou rukou vpřed, hřbet ruky proti spolumluvčímu
- o/jrvpu – pohyb jednou rukou vpřed, palec a ukazovák tvoří kroužek.

Do skupiny uzavřených gest jsem zařadila gesta rukou, která jsou poměrně statická, jako např. u/rk, u/pos, u/dls, u/rdp, u/rsk, mluvčí spojuje předloktí před tělem nebo na stole oběma rukama: u/rsp, u/rsb nebo jednou rukou: u/rdp nebo jsou výchozí pozicí mluvčího, např. u/rk, u/rsk.

Do uzavřených gest jsem zařadila tato gesta:

- u/dls – dlaň/dlaně ležící na stole
- u/pos – paže opřená o stůl
- u/psp – paže před tělem spojené předloktí
- u/rdp – ruka držící paži (před tělem)
- u/rk – ruce na klíně/ruce pod stolem
- u/rsb – ruce na stole spojené předloktí – bariéra
- u/rsk – ruce na stole/nad stolem v kontaktu (propletené prsty, ruka objímá pěst/zápěstí)
- u/rsp – ruka na stole, zavřená pěst.

Do skupiny manipulačních gest jsem zařadila gesta související s manipulací s předměty, např.: s propiskou, papírem, produktem, o jehož prodeji se jednalo, nebo manipulace rukou s oblečením, jako např. tahání rukávu. Do této skupiny byla zařazena také statická pozice držení propisky na stole m/dps, neboť souvisí s manipulací s předmětem. Přehled manipulačních gest:

- m/dps – držení propisky na stole (statické)
- m/hpm – phra s propiskou na místě
- m/mob – manipulace s oblečením
- m/mos – manipulace s objektem na stole
- m/ppp – pohyb propiskou v prostoru
- m/pps – pohyb propiskou na stole.

Do skupiny autokontaktních gest byla zařazena gesta, při nichž se mluvčí dotýká vlastního těla, např. dotyky vlasů, krku, brady, čela, obočí, tváře, nosu, ucha, paže. Do této skupiny bylo zařazeno také gesto kontaktu ruky s brýlemi (a/rpb), na které by rovněž mohlo být nahlíženo jako na gesto manipulační. Dále jsem do této skupiny gest zařadila gesto nazvané „hra s prsty“, při němž si mluvčí hraje s vlastními prsty, jež by také mohlo být označeno jako gesto manipulační. Bylo zařazeno do této skupiny, neboť jde o manipulaci týkající se těla mluvčího. Do této skupiny jsem dále zařadila dvě dynamická gesta: zvednutí ruky k hlavě (a/zrh) a zvednutí ruky k ústům (a/zru). Přehled autokontaktních gest:

- a/hrp – hra s prsty
- a/rkv – ruka v kontaktu s vlasy
- a/rmk – ruka masírující krk
- a/rph – ruka podpírá hlavu
- a/rdrb – ruka drbající bradu
- a/rdrc – ruka drbající čelo
- a/rdrh – ruka drbající hlavu
- a/rdro – ruka se dotýká obočí
- a/rdrp – ruka drbající paži
- a/rdrs – ruka drbající stehno
- a/rdrt – ruka se dotýká tváře
- a/rdrn – ruka drbající nos (dotýká se nosu), pod nosem
- a/rdu – ruka se dotýká ucha

- a/rpb – ruka posouvá brýle
- a/zrh – zvednutí ruky k hlavě
- a/zru – zvednutí ruky k ústům.

Do skupiny ilustračních gest jsem zařadila gesta, která zcela jasně doplňují řečový projev mluvčího nebo dodávají důraz některým slovům (např. i/ros, i/krd, i/upd, i/zrs, i/zrv). Mezi ilustrační gesta jsou zařazena gesta naznačující tvar nebo velikost předmětu (i/tnr, i/vnr), gesto ukazující počet (i/upp) a gesta deiktická neboli ukazující na osobu nebo na předmět, jako např. i/upo, i/ups. Přehled ilustračních gest:

- i/krd – kroužení jedné ruky kolem druhé
- i/ros – ruka se opírá o stůl (prsty opřené o hranu stolu)
- i/tnr – tvar naznačený jednou nebo oběma rukama v prostoru
- i/upd – ukazování prstem na dlani druhé ruky
- i/upp – ukazování prstem/y počet
- i/upo – ukazování prstem/rukou/propiskou na objekt/osobu
- i/ups – ukazování prstem na sebe
- i/urs – ukazování rukou/prstem na stole
- i/vnr – velikost naznačená jednou nebo oběma rukama v prostoru
- i/zrs – zvednutí ruky/rukou na stůl
- i/zrv – zvednutí ruky svisle směrem vzhůru.

V rozboru videozáznamů jsem sledovala výskyt všech výše uvedených gest u všech mluvčích v roli prodávajících a v roli kupujících, a to zvlášť v jednání ve francouzštině a v angličtině. Dále byla rovněž sledována délka trvání gest.

Pro kvantitativní analýzu výskytu jednotlivých skupin gest u Francouzů a u Čechů byla použita statistická metoda Bootstrap, kterou vyvinul Bradley Efron roku 1979 na Stanford University v Kalifornii v USA. Tato metoda využívá simulované výběry a je vhodná pro vyhodnocení výsledků, jež byly získány v této části výzkumu, s ohledem na nízké počty výskytu některých gest v jejich testovaných souborech, které byly exportovány ze záznamu gest v programu ELAN Annotator. V analýze pomocí metody Bootstrap byly vždy porovnávané dvě střední hodnoty pro výskyt gest u Čechů a u Francouzů v příslušné roli nakupujícího nebo prodávajícího a v přepočtu na délku záznamu nebo na počet slov. Pro porovnání středních hodnot lze rovněž použít metodu ANOVA nebo dvouvýběrový t-test, ovšem vzhledem k nízkému počtu výskytu jednotlivých gest byla v tomto případě vhodnější metoda Bootstrap.

Analýza výskytu gest byla vždy provedena zvlášť pro role nakupujících a prodávajících a pro jednání ve francouzštině a v angličtině. Rovněž bylo pomocí této metody porovnáno trvání jednotlivých gest u českých a francouzských mluvčích. Z důvodu nízkých výskytů některých typů gest při jednání v angličtině bylo možné analyzovat jejich výskyt v těchto jednáních pouze omezeně.

3.4. Výsledky výzkumu gest Čechů a Francouzů ve cvičném obchodním jednání

Po provedení kvantitativní analýzy sledovaných jevů pomocí statistické metody Bootstrap jsem došla k následujícím závěrům.

U Francouzů i u Čechů se projevil větší počet gest v přepočtu na délku záznamu při jednání ve francouzštině v roli prodávajících než v roli nakupujících. U Francouzů je rozdíl statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,01. U Čechů je sice vyšší počet gest v roli prodávajících než v roli nakupujících v přepočtu na délku záznamu, tento rozdíl však není statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,18.

U Čechů v roli prodávajících i nakupujících se projevil vyšší počet gest na počet slov v roli prodávajících i v roli nakupujících při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,002 souhrnně pro nakupující i prodávající. V roli nakupujících byl statistický rozdíl vyššího výskytu gest u Čechů než u Francouzů významnější než v roli prodávajících, neboť v roli nakupujících byla P-hodnota = 0 a v roli prodávajících byla P-hodnota = 0,09. V přepočtu gest na délku záznamu výskyt gest u Čechů a u Francouzů v roli nakupujících i v roli prodávajících při jednání ve francouzštině nebyl statisticky významný.

U Francouzů ukázal vyšší počet gest na délku záznamu než u Čechů v roli prodávajících a nakupujících při jednání v angličtině, tento rozdíl však nebyl statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,12.

Během jednání ve francouzštině se u Čechů v porovnání s Francouzi projevil rovněž vyšší počet různých gest na délku záznamu v roli prodávajících než v roli nakupujících, P-hodnota = 0,001.

3.4.1. Výskyt gest rukou podle sledovaných skupin gest

Otevřená gesta

Pro gesta otevřená nebyl prokázán statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Francouzi v roli nakupujících ani v roli prodávajících.

U Čechů byl zjištěn obdobný počet otevřených gest jako u Francouzů v přepočtu na délku záznamu v roli nakupujících při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,96.

V přepočtu na délku záznamu bylo zjištěno u Čechů mírně více otevřených gest než u Francouzů v roli nakupujících při jednání ve francouzštině, rozdíl však nebyl statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,19.

V roli prodávajících v přepočtu na délku záznamu se vyskytlo mírně více otevřených gest u Francouzů než u Čechů při jednání ve francouzštině, avšak rozdíl není statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,26.

V přepočtu na počet slov v roli prodávajících při jednání ve francouzštině se vyskytl obdobný počet otevřených gest u Francouzů i u Čechů, P-hodnota = 0,87.

Hypotéza H1, týkající se předpokladu vyšší frekvence otevřených gest u Francouzů než u Čechů, se tedy nepotvrdila.

Uzavřená gesta

Pro gesta uzavřená byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Francouzi v roli nakupujících i v roli prodávajících v přepočtu výskytu uzavřených gest na počet slov při jednáních ve francouzštině:

U Čechů v roli nakupujících byl zjištěn statisticky významný rozdíl ve vyšším výskytu uzavřených gest v přepočtu na počet slov oproti Francouzům při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,001. V přepočtu na délku záznamu v roli nakupujících při jednání ve francouzštině byl u Čechů výskyt uzavřených gest vyšší než u Francouzů, rozdíl však není statisticky významný, P-hodnota = 0,16.

V roli prodávajících byl zjištěn statisticky významný rozdíl ve vyšším výskytu uzavřených gest u Čechů v přepočtu na počet slov v porovnání s Francouzi při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,02. V přepočtu na délku záznamu tento rozdíl nebyl statisticky významný, neboť P-hodnota = 0,39.

Hypotéza H2, vycházející z předpokladu vyšší frekvence uzavřených gest u Čechů než u Francouzů, byla potvrzena pro jednání ve francouzštině jak v roli nakupujících, tak v roli prodávajících v přepočtu na počet slov.

Ilustrační gesta

Gesta ze skupiny ilustrátorů zahrnovala jak gesta ukazováním rukou nebo propiskou na předmět nebo na osobu, tj. gesta deiktická, tak např. gesta ikonická napodobující tvar nebo velikost předmětu nepřítomný na místě rozhovoru, o němž účastnice jednání hovořily.

Pro gesta ilustrační byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Francouzi v roli prodávající při jednání ve francouzštině. Francouzi používali více gest ze skupiny ilustrátorů v roli prodávající než Češi, což se potvrdilo, a to jak při přepočtu frekvence ilustrátorů na počet slov, tak v přepočtu na délku záznamu v roli prodávajících při jednání ve francouzštině a také v přepočtu na délku záznamu v roli nakupujících:

V roli prodávajících byl zjištěn vyšší výskyt ilustračních gest u Francouzů v porovnání s Čechy v přepočtu na délku záznamu při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,01, a také v přepočtu na počet slov, P-hodnota = 0,07.

V roli nakupujících byl zjištěn vyšší výskyt ilustračních gest u Francouzů než u Čechů v přepočtu na délku záznamu při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,08. Rozdíl ale nebyl statisticky významný pro roli nakupujících v přepočtu na počet slov, P-hodnota = 0,56.

Hypotéza H3 předpokládala vyšší výskyt ilustračních gest u Čechů než u Francouzů. Předpokládala jsem, že Češi budou více používat ilustrační gesta, jimiž budou kompenzovat svůj handicap v jednání s Francouzi ve francouzštině. Hypotéza H3 se však nepotvrdila, neboť se vyšší frekvence ilustračních gest projevila u Francouzů v roli prodávajících jak v přepočtu na počet slov, tak v přepočtu na délku

záznamu a v roli nakupujících v přepočtu na délku záznamu. Francouzi zřejmě používali ilustrační gesta v komunikaci s Čechy, aby příjemcům komunikace pomohli k lepšímu porozumění sdělení, předávaného v mateřském jazyce Francouzů.

Autokontaktní gesta

U gest autokontaktních byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Francouzi v roli nakupujících a částečně v roli prodávajících. Češi používali více autokontaktních gest než Francouzi, což se potvrdilo v roli nakupujících jak v přepočtu na počet slov, tak v přepočtu na délku záznamu a v roli prodávajících byl statisticky významný rozdíl potvrzen v přepočtu výskytu těchto gest na počet slov:

V roli nakupujících byl zjištěn vyšší výskyt autokontaktních gest u Čechů v porovnání s Francouzi v přepočtu na počet slov, P-hodnota = 0,01, a rovněž v přepočtu na délku záznamu, P-hodnota = 0,05.

V roli prodávajících byl statisticky významný rozdíl ve vyšším výskytu autokontaktních gest u Čechů než u Francouzů v přepočtu na počet slov při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0. V přepočtu na délku záznamu v roli prodávajících se vyskytlo více autokontaktních gest u Čechů než u Francouzů, avšak tento rozdíl nebyl statisticky významný, P-hodnota = 0,25.

Gesta manipulační

Pro gesta manipulační nebyl potvrzen mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl v jejich výskytu ani v přepočtu na počet slov ani v přepočtu na délku záznamu.

V roli prodávajících i v roli nakupujících se vyskytlo mírně více manipulačních gest u Čechů než u Francouzů při jednání ve francouzštině v přepočtu na počet slov, rozdíl však nebyl statisticky významný. V roli prodávajících byla P-hodnota = 0,29 a v roli nakupujících P-hodnota = 0,48.

V přepočtu na délku záznamu byl mírně vyšší výskyt manipulačních gest u Francouzů v porovnání s Čechy v roli nakupujících i prodávajících, rozdíl nebyl statisticky významný. V roli prodávajících byla P-hodnota = 0,79 a v roli nakupujících P-hodnota = 0,58.

Hypotéza H4, která předpokládala vyšší frekvenci autokontaktních a manipulačních gest u Čechů než u Francouzů, se potvrdila pro autokontaktní gesta v roli nakupujících v přepočtu na počet slov i v přepočtu na délku záznamu a v roli prodávajících v přepočtu na počet slov.

Hypotéza H4 se nepotvrdila pro manipulační gesta, kde nebyl mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl.

Adaptéry (gesta autokontaktní + manipulační)

Knapp, Hall a Horgan (2014, 256) zahrnují výše uvedená gesta autokontaktní a manipulační do jedné skupiny do skupiny „*adaptors*“ (adaptéry). Gesta aukokontaktní nazývají „*self-adaptors*“ a gesta manipulační nazývají „*object-adaptors*“. K adaptérům uvádějí, že jde o pohyby, které se učíme později v životě, neváže se k nim

mnoho společenských tabu a často jsou spojena s úzkostí, stresem nebo s kognitivní zátěží (Knapp, Hall a Horgan 2014, 256).

Dá se tedy předpokládat, že sloučení autokontaktních a manipulačních gest do skupiny adaptérů by mohlo ukázat vyšší výskyt adaptérů u Čechů než u Francouzů při jednání ve francouzštině, neboť pro Čechy jednání v cizím jazyce představuje značnou míru stresu, který se zřejmě neprojeví u Francouzů při jednání v jejich mateřštině.

Tento předpoklad se potvrdil ve statistickém porovnání výskytu adaptérů u Čechů a Francouzů při jednání ve francouzštině. U Čechů se projevil vyšší výskyt adaptérů v přepočtu na počet slov v roli nakupujících při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,005, i v roli prodávajících, P-hodnota = 0,013.

3.4.2. Průměrné trvání gest podle sledovaných skupin gest

Otevřená gesta

Francouzi měli delší průměrné trvání otevřených gest než Češi jak v roli prodávajících, tak v roli nakupujících při jednání ve francouzštině. V roli nakupujících P-hodnota = 0,00, v roli prodávajících P-hodnota = 0,06.

U Čechů se projevilo delší trvání otevřených gest než u Francouzů v roli prodávajících v angličtině, P-hodnota = 0,00, avšak v roli nakupujících v angličtině nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl, P-hodnota = 0,69.

Hypotéza H1, týkající se předpokladu delšího trvání otevřených gest u Francouzů než u Čechů, se potvrdila jak v roli prodávajících, tak v roli nakupujících při jednání ve francouzštině.

Při jednání v angličtině měla otevřená gesta delší trvání u Čechů prodávajících než u Francouzů.

Uzavřená gesta

U Čechů bylo zjištěno delší trvání uzavřených gest v roli prodávajících i v roli nakupujících než u Francouzů při jednání v angličtině. V roli nakupujících P-hodnota = 0,06 a v roli prodávajících P-hodnota = 0,09.

V rolích nakupujících a prodávajících při jednání ve francouzštině nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl.

U gesta rukou na klíně (u/rk) byl zjištěn statisticky významný rozdíl v průměrném trvání tohoto gesta v přepočtu na počet slov při jednání ve francouzštině. Toto gesto trvalo průměrně déle u Čechů než u Francouzů jak v roli nakupujících, P-hodnota = 0,04, tak v roli prodávajících, P-hodnota = 0.

Hypotéza H2, vycházející z předpokladu delšího trvání uzavřených gest u Čechů než u Francouzů, se potvrdila pouze v jednání v angličtině. Při jednání ve francouzštině se hypotéza H2 potvrdila pouze pro délku trvání gesta rukou na klíně, které mělo u Čechů delší trvání než u Francouzů v přepočtu na počet slov v roli prodávajících i v roli nakupujících.

Ilustrační gesta

U Francouzů se projevilo delší trvání ilustračních gest než u Čechů v roli nakupujících i v roli prodávajících při jednání ve francouzštině. V roli nakupujících P-hodnota = 0,03, v roli prodávajících P-hodnota = 0,02.

Při jednání v angličtině nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl v délce trvání ilustračních gest.

Autokontaktní gesta

U Čechů bylo zjištěno delší průměrné trvání autokontaktních gest než u Francouzů pouze v roli nakupujících, a to jak při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0,00, tak při jednání v angličtině, P-hodnota = 0,03.

V roli prodávajících při jednání ve francouzštině ani při jednání v angličtině nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl v průměrném trvání autokontaktních gest.

Manipulační gesta

U Francouzů bylo zjištěno delší průměrné trvání manipulačních gest než u Čechů pouze v roli nakupujících při jednání ve francouzštině, P-hodnota = 0.

V roli prodávajících ve francouzštině ani při jednání v angličtině v roli nakupujících ani prodávajících nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi statisticky významný rozdíl v průměrném trvání manipulačních gest.

Adaptéry (autokontaktní + manipulační gesta)

U Čechů bylo zjištěno delší průměrné trvání adaptérů, tj. autokontaktních + manipulačních gest než u Francouzů pouze v roli nakupujících při jednání v angličtině, P-hodnota = 0,03. V roli prodávajících při jednání v angličtině nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi Čechy a Francouzi.

Statisticky významný rozdíl v průměrném trvání adaptérů nebyl zjištěn mezi Čechy a Francouzi v jednání ve francouzštině ani v roli nakupujících, ani v roli prodávajících.

3.4.3. Výskyt shodných gest u Francouzů a Čechů v rámci jednotlivých cvičných obchodních jednání

K analýze shodných gest jsem použila export výskytu všech gest u účastníků cvičných jednání z každého záznamu gest ve videozáznamech zpracovaných v programu ELAN Annotaror a shodná gesta mezi účastníky téhož jednání jsem propojila spojnicemi.

Získaný materiál jsem dále použila pro zjištění počtu shodných gest mezi všemi účastníky každého jednání. Po porovnání počtu shodných gest mezi účastníky každého jednání jsem došla k níže uvedeným závěrům.

Role prodávajících – shodná gesta mezi Čechy mezi sebou a mezi Francouzi navzájem

V prvních jednáních mezi Čechy a Francouzi, tj. v analýzách videozáznamů 1 a 3, jsou Češi v roli prodávajících v jednání ve francouzštině.

Ve videích 1 a 3 se objevují vysoké počty shodných gest mezi Čechy navzájem: C4 a C5 = 5 shodných gest ve videu 1 (m/mos, m/mob, i/upo, u/rsp, u/rk), C1 a C2 = 7 shodných gest ve videu 3 (m/mos, m/mob, u/rk, u/rdp, o/orvds, o/jrvdn, a/rkv), C2 a C3 = 6 shodných gest ve videu 3 (m/mos, a/rdrn, a/rkv, u/rk, u/rdp, o/jrvdn), C1 a C3 = 8 shodných gest ve videu 3 (m/ppp, m/dps, m/mob, m/hpm, a/rkv, a/rdrp, u/rk, u/rdp).

Ve všech těchto vazbách se objevilo mezi Čechy prodávajícími při jednání ve francouzštině gesto m/mob – manipulace s oblečením.

U Francouzů se v roli prodávajících při jednání ve francouzštině rovněž projevuje relativně vysoký počet shodných gest s francouzským kolegou, s nímž společně vedou jednání: F3 a F4 = 6 shodných gest ve videu 2 (i/zrs, i/upo, m/mos, u/rk, u/rsb, a/rkv), F1 a F2 = 7 shodných gest ve videu 4 (i/urs, i/tnr, u/rk, u/rsp, o/jrvhp, o/jrvdn, o/jrvds). V porovnání s Čechy se u Francouzů objevilo gesto o/jrvhp (pohyb ruky vpřed, hřbet ruky proti spolumluvčímu), které se mezi Čechy v roli prodávající nevyskytlo.

Při jednání v angličtině se v roli prodávajících také projevuje u Čechů navzájem relativně velký počet shodných gest: C2 a C3 = 6 shodných gest ve videu 5 (a/hrp, i/krd, i/upo, u/rk, o/orvdn, o/orvds), C1 a C2 = 5 shodných gest (a/rkv, a/rdrn, a/hrp, i/upo, u/rk), C1 a C3 = 4 shodná gesta (a/hrp, a/rdrc, i/upo, u/rk). Mezi českými účastníky jednání se vždy objevila gesta a/hrp – hra s prsty a i/upo – ukazování prstem nebo propiskou na objekt nebo na osobu.

U Francouzů se v roli prodávajících v porovnání s rolí nakupujících při jednání v angličtině neprojevil žádný výrazný rozdíl: F1 a F2 prodávající = 4 shodná gesta ve videu 6 (i/urs, i/ros, u/rk, m/mob) oproti 5 shodným gestům v roli nakupujících ve videu 5.

Role nakupujících – shodná gesta Čechů mezi sebou a Francouzů navzájem

V roli nakupujících jsou počty shodných gest mezi Čechy navzájem a rovněž mezi Francouzi navzájem nižší, než byly v roli prodávajících při jednání ve francouzštině.

Češi v roli nakupujících při jednání ve francouzštině: C4 a C5 = 3 shodná gesta ve videu 2 (a/rkv, a/zru, u/rdp), C1 a C2 = 3 shodná gesta ve videu 4 (a/hrp, a/rdrh, u/rk), C2 a C3 = 4 shodná gesta (a/rkv, o/jrvds, o/jrvdn, u/rk), C1 a C3 = 1 shodné gesto (u/rk).

Francouzi v roli nakupujících při jednání ve francouzštině: F3 a F4 = 1 shodné gesto ve videu 1 (u/rsk), F1 a F2 = 1 shodné gesto ve videu 3 (u/rk).

Při jednání v angličtině se u Čechů navzájem vyskytují nižší počty shodných gest v roli nakupujících než v roli prodávajících: C1 a C2 = 2 shodná gesta ve videu 6 (a/hrp, u/rk), C2 a C3 = 1 shodné gesto (u/rk), C1 a C3 = 1 shodné gesto (u/rk).

U Francouzů se při jednání v angličtině neprojevil výrazný rozdíl v roli nakupujících oproti roli prodávajících: F1 a F2 v roli nakupujících = 5 shodných gest ve

videu 5 (i/zrs, a/rdrs, a/rdrn, a/hrp, u/rk), oproti 4 shodným gestům v roli prodávajících ve videu 6 (i/urs, i/ros, m/mob, u/rk).

Shodná gesta mezi Čechy prodávajícími a Francouzi nakupujícími

Již v prvním jednání ve videu 1, v němž jsou Češi C4 a C5 v roli prodávajících při jednání ve francouzštině, se objevuje mezi jednou z českých účastnic a jednou z francouzských účastnic jednání vyšší počet shodných gest než ve vazbách na ostatní účastníky jednání: C5 a F3 = 6 shodných gest (i/krd, i/urs, u/dls, o/jrvdp, o/rpsdd, a/zru). Další vazby shodných gest mezi Čechy a Francouzi: C5 a F4 = 4 shodná gesta (i/upo, u/psp, u/rsk, u/rk), C4 a F4 = 4 shodná gesta (a/rkv, a/rdrn, i/upo, u/rk), C4 a F3 = 2 shodná gesta (a/rph, u/rsp).

Ve videu 3 je počet shodných gest stejný u dvou českých účastníků na jednoho francouzského účastníka: C1 a F1 = 6 shodných gest (m/mob, a/rkv, i/tnr, o/jrvdn, o/jrvds, u/rk), C2 a F1 = 6 shodných gest (i/tnr, a/rdrh, a/rmk, u/rk, o/orvdn, o/rpsdd). Další vazby shodných gest: C3 a F1 = 4 shodná gesta (a/rkv, m/mob, o/jrvdn, u/rk), C3 a F2 = 4 shodná gesta (a/zru, a/hrp, a/rdrn, u/rk), C1 a F2 = 2 shodná gesta (a/hrp, u/rk).

Při jednání v angličtině se již účastníci jednání lépe znají, již dříve spolu jednali ve francouzštině, což má pozitivní vliv na vyšší počet shodných gest u vůdčích osobností jednání: C2 a F1 = 13 shodných gest ve videu 5 (i/tnr, i/upo, m/mob, o/orvds, o/jrvds, o/orvdp, o/jrvdp, o/orvdn, a/hrp, a/rkv, u/rsp, u/rsk, u/rk).

Další vazby mezi Čechy prodávajícími a Francouzi nakupujícími při jednání v angličtině: C1 a F1 = 6 shodných gest ve videu 5 (i/upo, a/rkv, a/rdrn, a/hrp, u/rk), C3 a F1 = 5 shodných gest (i/upo, a/hrp, o/orvds, o/orvdn, u/rk), C2 a F2 = 4 shodná gesta (m/mos, a/hrp, a/rdrn, u/rk), C1 a F2 = 4 shodná gesta (a/rdrn, a/hrp, u/rdp, u/rk). Mezi Čechy prodávajícími a Francouzi nakupujícími při jednání v angličtině se vždy objevilo gesto a/hrp – hra s prsty. Toto gesto zřejmě představuje vyrovnání se účastníků jednání se stresem, který je zde přítomen u všech jednajících osob, neboť angličtina je pro Čechy i pro Francouze cizím jazykem.

Shodná gesta mezi Čechy nakupujícími a Francouzi prodávajícími

Podobně jako tomu bylo v roli prodávajících při jednání ve francouzštině, rovněž v roli nakupujících se objevuje mezi jedním z českých účastníků a jedním z francouzských účastníků jednání vyšší počet shodných gest než ve vazbách na ostatní účastníky jednání.

Ve videu 2 mezi mluvčími C5 a F4 = 6 shodných gest (i/upo, a/rkv, a/hrp, m/mos, m/mob, u/rk), slabší vazba C5 a F3 = 5 shodných gest ve videu 2 (i/upo, a/rkv, a/zru, m/mos, u/rk). Ve videu 4 mezi mluvčími C2 a F1 = 10 shodných gest (i/tnr, i/vnr, a/rkv, a/rdrt, o/jrvds, o/orvds o/jrvdn, o/orvhp, o/jrvdp, u/rk), slabší vazba mezi C3 a F1 = 5 shodných gest (a/rkv, m/mos, o/jrvdn, o/jrvds, u/rk), C2 a F2 = 4 shodná gesta (i/tnr, a/zru, a/hrp, o/jrvds), C1 a F2 = 2 shodná gesta (a/hrp, u/rk), C1 a F1 = 1 shodné gesto (u/rk).

Vazba vyššího počtu shodných gest se projevuje mezi stejnými vůdčími osobnostmi, tj. C2 a F1 také při jednání v angličtině ve videu 6.

Ve videu 6 mezi mluvčími C2 a F1 = 8 shodných gest (i/ros, a/rkv, m/mob, o/jrvdn, o/orvds, o/jrvhp, o/rpsdd, u/rk); vazba je slabší mezi C2 a F2 = 5 shodných gest ve stejném videu (i/vnr, i/ros, a/hrp, m/mob, u/rk). Další vazby mezi Čechy nakupujícími a Francouzi prodávajícími při jednání v angličtině ve videu 6: C1 a F1 = 1 shodné gesto (u/rk), C1 a F2 = 2 shodná gesta (a/hrp, u/rk), C3 a F1 = 1 shodné gesto (u/rk), C3 a F2 = 1 shodné gesto (u/rk).

Z hlediska gestické komunikace ve vazbě shodných gest na další účastníky cvičného obchodního jednání lze považovat za vůdčí osobnosti mluvčí C5 a F3 ve videu 1 a 2. Ve videích 3, 4, 5 a 6 se projevily jako vůdčí osobnosti mluvčí C2 a F1. Vazba Čechů na Čechy a Francouzů na Francouze se projevila ve vyšším počtu shodných gest v rámci stejné skupiny mluvčích při jednání v roli prodávajících především u Čechů, a to jak během jednání ve francouzštině (video 1 a 3), tak během jednání v angličtině (video 5).

Dominantní role těchto mluvčích se projevila také ve verbálním projevu, neboť vůdčí osobnosti za českou i za francouzskou stranu použily během jednání vyšší počet slov než další mluvčí z jejich jazykové skupiny.

Na straně českých účastníků jednání, mluvčí C2 v porovnání s mluvčími C1 a C3, s nimiž byla ve stejné skupině při cvičném obchodním jednání, použila při jednáních v roli nakupující ve francouzštině (123 slov, 66 gest) i v roli nakupující v angličtině (37 slov, 23 gest) a v roli prodávající v angličtině (198 slov, 100 gest) vyšší počet slov než mluvčí C1 a C3. Pouze v roli prodávající při jednání ve francouzštině použila ze skupiny českých jednajících nejvyšší počet slov a nejvyšší počet gest mluvčí C1 (178 slov a 57 gest). Ve druhé skupině českých mluvčích použila vyšší počet slov i gest mluvčí C5 v porovnání s mluvčí C4. V roli prodávající při jednání ve francouzštině použila mluvčí C5 202 slov a 92 gest, oproti 199 slovům a 31 gestům u mluvčí C4. V roli nakupující ve francouzštině použila mluvčí C4 mírně více gest než mluvčí C5 (22 gest u mluvčí C4 oproti 18 gestům u mluvčí C5), obě použily v této roli pouze 11 slov.

Na straně francouzských účastníků cvičného obchodního jednání byla ve skupině mluvčích F1 a F2 verbálně i gesticky aktivnější mluvčí F1, a to v obou rolích v jednání ve francouzštině i v angličtině. V roli nakupující při jednání ve francouzštině použila 220 slov a 37 gest, oproti 40 slovům a 12 gestům, která použila ve stejné roli mluvčí F2. V roli prodávající při jednání ve francouzštině použila mluvčí F1 celkem 450 slov a 58 gest, oproti 153 slovům a 61 gestům u mluvčí F2. Při jednání v angličtině použila mluvčí F1 v roli nakupující 148 slov a 63 gest oproti 1 slovu a 27 gestům u mluvčí F2 a v roli prodávající použila mluvčí F1 celkem 281 slov a 74 gest, oproti 9 slovům a 35 gestům použitých mluvčí F2.

Ve druhé skupině francouzských mluvčích byla verbálně i gesticky aktivnější mluvčí F3 se 138 slovy v roli nakupující při jednání ve francouzštině v porovnání s mluvčí F4 se 39 slovy a 20 gesty ve stejné roli v témže jednání. Mluvčí F3 byla rovněž verbálně i gesticky aktivnější v roli prodávající ve francouzštině (234 slov a 46 gest) v porovnání s mluvčí F4 ve stejném jednání (154 slov a 19 gest).

3.4.4. Vazba vybraných otevřených gest na verbální projev u českých a francouzských mluvčích

Ve vazbě vybraných typů gest na verbální projev u českých francouzských mluvčích jsem se zaměřila na gesta dlaní směrem vzhůru (o/orvdn, o/jrvdn) a na dlaň proti spolumluvčímu (o/jrvdp, o/orvdp). Mým záměrem bylo ověřit, zda se dlaň vzhůru objevuje v souvislosti s lingvistickými adverbiálními konektory typu: „*pourtant*“, „*donc*“, „*alors*“, „*au moins*“ (přesto, tedy, tak, alespoň) a dlaň proti spolumluvčímu v souvislosti s odmítnutím typu „*non, ce n'est pas la peine*“ (ne, to není potřeba) nebo „*comme d'habitude, d'ailleurs*“ (ostatně jako vždy), jak uvádějí Calbris a Montredon (2011).

Gesta dlaně směrem vzhůru se vyskytla nejčastěji u francouzské mluvčí F1 a u české mluvčí C2. Francouzská mluvčí F1 použila gesta s dlaní vzhůru nejčastěji jako gesta deiktická neboli ukazující, jimiž odkazuje na protistranu jednání nebo na předmět jednání.

Mluvčí F1 ve videu 3 v roli prodávající při jednání ve francouzštině odkazuje použitím gesta o/jrvdn na protistranu jednání:

> Video 3 (0:06:55:340 – 0:06:56:380):
>
> F1: „*Pour vous ou pour nous?*“ (Pro vás nebo pro nás?); gesto o/jrvdn se vyskytuje souběžně s výrazem „*pour vous*“ (pro vás): 0:06:55:920 – 0:06:55:990.

Francouzská mluvčí F1 používá v roli nakupující ve videu 5 při jednání v angličtině gesto o/jrvdn v situaci, kdy hovoří o prodeji českého výrobku ve francouzském supermarketu:

> Video 5 (0:05:04:560 – 0:05:08:670):
>
> F1: „*In, euh, which period, do you want to sell that in our store?*“ (V jakém období to chcete prodávat v našem obchodě?); gesto o/jrvdn se vyskytuje souběžně s výrazem „*that*“ (to): 0:05:07:210 – 0:05:07:760.

Z českých mluvčích použily gesta s dlaní vzhůru hlavně mluvčí C2 a C3 např. v následujících situacích.

Česká mluvčí C2 ve videu 3 v roli prodávající při jednání ve francouzštině ve videu 3 používá gesto o/orvdn jako reakci na řeč mluvčí F1.

> Video 3 (0:02:43:340 – 0:02:45:290):
>
> F1: „*Surtout, on fera un stand de dégustation.*“ (Hlavně uděláme stánek s ochutnávkou.).

Reakce české mluvčí C2 (0:02:45:850 – 0:02:50:270):

> C2: „*Bon, eum, eum, okay, c'est, c'est tout, merci.*“ (Dobře, hm, OK, to je, to je všechno, děkuji.); gesto o/orvdn se vyskytuje souběžně s výrazem „*bon*“ (dobře): 0:02:46:200 – 0:02:46:900.

Gesto dlaně vzhůru (o/orvdn) v tomto případě použila mluvčí C2 jako vyjádření souhlasu s mluvčí F1.

Česká mluvčí C3 ve videu 3 v roli prodávající při jednání ve francouzštině prezentuje výrobek, který nabízí francouzskému obchodnímu partnerovi.

Video 3 (0:01:11:930 – 0:01:19:820):

C3: „*Le produit est décoré avec le chocolat noir ou chocolat au lait et vous pouvez choisir.*“ (Výrobek je ozdoben tmavou nebo mléčnou čokoládou a vy si můžete vybrat.); gesto o/jrvdn se vyskytuje souběžně s výrazem „*et vous pouvez choisir*“ (a můžete si vybrat): 0:01:16:910 – 0:01:19:820.

Gesto dlaně vzhůru o/jrvdn je v tomto případě použito jako deiktické gesto odkazující na protistranu a je vázáno na zdůraznění osobního zájmena „*vous*“ (vy).

Gesto dlaně proti spolumluvčí se vyskytlo nejčastěji u francouzských mluvčích F1 a F3 a u českých mluvčích C1 a C2. Níže uvádím několik příkladů, v nichž čeští a francouzští mluvčí použili gesta o/jrdvp a o/orvdp.

Francouzská mluvčí F3 ve videu 1 v roli nakupující popisuje francouzský supermarket, který zastupuje, a umístění zahraničních výrobků v oddělení supermarketu.

Video 1 (0:08:16:220 – 0:08:19:500):

F3: „*C'est un rayon où c'est classé par pays.*“ (Je to oddělení, kde to je řazeno podle zemí.); gesto o/orvdp je použito souběžně s výrazem „*où c'est*“ (kde to je): 0:08:17:200 – 0:08:18:040.

Gesto o/orvdp zde hraje roli ilustrátoru, který doprovází popis místa, kde budou výrobky umístěny.

Francouzská mluvčí F1 hovoří ve videu 5 o výrobcích, které nabízí český prodejce pro francouzský supermarket.

Video 5 (0:05:54:250 – 0:06:04:360):

F1: „*What do you want to produce exactely, because we have some specialised parts of the store with, euh, typical products of different countries.*“ (Co přesně chcete nabízet, protože my máme speciální části obchodu, euh, s typickými výrobky z různých zemí); gesto o/orvdp použila mluvčí F1 souběžně se slovem „*typical*“ (typickými): 0:06:01:770 – 0:06:02:060.

Gesto o/orvdp používá v tomto případě mluvčí F1 pro zdůraznění výrazu „*typical*“, výrobky by měly být opravdu „*typické*“ pro každou zemi.

Podobně jako tomu bylo u francouzských mluvčích, rovněž české mluvčí používají gesta dlaní proti spolumluvčímu pro zdůraznění konkrétního slova, což lze demonstrovat na níže uvedených příkladech.

Česká mluvčí C1 ve videu 3 v roli prodávající při jednání ve francouzštině hovoří o rozpočtu, který má připravit francouzský obchodní partner.

Video 3 (0:05:00:855 – 0:05:05:080):

C1: „*Nous vous demanderons avant vos dévis de prix de tout.*“ (Před tím vás požádáme o váš rozpočet cen všeho.); gesto o/jrvdp je použité na zdůraznění slova „*tout*“ (všeho): 0:05:04:300 – 0:05:05:080.

Česká mluvčí C2 ve videu 5 v roli prodávající při jednání v angličtině navazuje na mluvčí F1, která hovoří o formě reklamy na český výrobek, který bude zákazníkům nabízet francouzský supermarket.

Video 5 (0:04:31:900 – 0:04:40:320):

F1: „*You want an advertisement on our website?*“ (Chcete mít na naší webové stránce reklamu?): 0:04:31:900 – 0:04:34:270

C2: „*Eum, yes.*“ (Hm, ano.): 0:04:34:460 – 0:04:36:470

F1: „*Kind of, affiche?*“ (Něco jako plakát?): 0:04:36:140 – 0:04:37:190

C2: „*Kind of, euh, kind of, euh, advertisement, something like a poster.*“ (Něco jako, euh, něco jako, euh, reklamu, něco jako plakát.): 0:04:36:420 – 0:04:40:320; gesto o/orvdp použité souběžně s výrazem „*kind of, euh, kind of, euh*“ (něco jako, euh, něco jako, euh): 0:04:36:680 – 0:04:37:970.

Gesto v tomto případě odkazuje na plakát, který francouzská mluvčí F1 pojmenovala francouzsky, nikoli anglicky Česká mluvčí C2 pak uvádí anglický výraz „*poster*“. Gestem o/orvdp si zde mluvčí C2 vypomáhá k tomu, aby nakonec našla pro slovo plakát správný výraz v angličtině.

Vazba gesta dlaně vzhůru ani gesta dlaně proti spolumluvčímu ve spojení s lingvistickými konektory se v analyzovaných záznamech neprojevila, což však nevylučuje možnost výskytu těchto typů gest souběžně s konektory jako např. „*pourtant*“, „*donc*“, „*alors*“, „*au moins*“ (přesto, tedy, tak, alespoň) nebo „*non, ce n'est pas la peine*“ (ne, to není potřeba), „*comme d'habitude, d'ailleurs*“ (ostatně jako vždy), jak uvádějí Calbris a Montredon (2011).

4. Diskuze a shrnutí výsledků výzkumu

Předmětem diskuze je otázka, do jaké míry ovlivnil neverbální projevy českých studentek fakt, že jednání probíhala ve francouzštině, tedy v mateřském jazyku jejich protimluvčích.

Z výsledků lze odvodit, že u českých studentek se projevila větší míra stresu, jenž se odrážela ve vyšším výskytu autokontaktních gest při jednání v cizím jazyce s Francouzkami.

Pro přesnější zjištění kulturní specifičnosti gestických projevů Čechů a Francouzů by zřejmě bylo přínosné přistoupit k záznamu a analýze jednání mezi francouzskými studentkami ve francouzštině a mezi českými studentkami v češtině. Jednání Francouzek ve francouzštině a Češek v češtině v tomto výzkumu neproběhlo, neboť šlo o přípravu na obchodní jednání ve francouzštině nebo v angličtině. Pokud v praxi probíhá jednání s Francouzi v češtině, je to často za přítomnosti tlumočníka nebo zaměstnance, který jednání tlumočí. Studium gestiky tlumočníků by bylo vhodné analyzovat v rámci samostatného výzkumu.

Další otázkou je, do jaké míry ovlivnil faktor připravenosti neverbální projev českých a francouzských studentek. Jak české, tak francouzské studentky znaly předem svoje role, tj. funkce v rámci firmy, kterou virtuálně zastupovaly ve cvičném jednání a seznámily se s informacemi o výrobku, jejž se snažily prodat na trh zahraničního obchodního partnera. Studentky se na jednání připravily předem i po jazykové stránce. V reálné situaci by byl faktor připravenosti obdobný: zaměstnanec firmy je před jednáním seznámen s parametry výrobku a ví, co má

projednat z hlediska své pracovní pozice, což věděly též studentky před cvičným obchodním jednáním. Faktor připravenosti tedy v tomto případě nehrál velkou roli v porovnání s reálnou situací.

Podle výsledků kvantitativní analýzy výskytu gest pomocí statistické metody Bootstrap u čtyř francouzských a pěti českých studentek z šesti obchodních jednání bylo možné zjistit některé odlišnosti v gestické komunikaci sledovaných skupin účastníků jednání.

Za kulturně specifické lze považovat u Francouzů používání ilustrátorů, které se u Čechů vyskytly v menší míře, a dále výskyt uzavřených gest a adaptérů u Čechů při jednání ve francouzštině. Při jednání v angličtině i ve francouzštině se u Francouzů projevil vyšší výskyt deiktických gest a pozice dlaní svisle, dlaň k sobě a dlaň od sebe. Vyšší výskyt ilustračních a deiktických gest u Francouzů je podle mého názoru odrazem snahy francouzských studentek o pomoc českým studentkám prostřednictvím gest, která mohou přispět k lepšímu porozumění na straně českých studentek, pro něž je francouzština cizím jazykem.

U Čechů se vyskytovala častěji než u Francouzů při jednání ve francouzštině i v angličtině gesta rukou v kontaktu a gesto ruky ve vlasech. Při jednání v angličtině se u Čechů projevilo delší trvání uzavřených gest v roli nakupujících i prodávajících. Vyšší frekvence a delší trvání uzavřených gest u Čechů a vyšší frekvence autokontaktních gest u Čechů v porovnání s Francouzi zřejmě odráží míru stresu, kterou takto neverbálně projevují české studentky v komunikaci s francouzskými studentkami. Vyšší výskyt gesta rukou v kontaktu u českých studentek i při jednání v angličtině i ve francouzštině může ukazovat na nejistotu při jednání s cizinci v cizím jazyce.

V každém jednání se objevila mezi francouzskými i mezi českými mluvčími vždy jedna vůdčí osobnost, která byla verbálně aktivnější než účastníci téže strany jednání a projevila se také vyšším počtem shodných gest ve vztahu k vůdčí osobnosti na straně obchodního partnera druhé jazykové skupiny. Vyšší verbální aktivita vůdčí osobnosti na obou stranách jednání a vyšší schopnost zrcadlení gest u těchto vůdčích osobností mohly být způsobeny jednak charakterovými vlastnostmi komunikantek a jednak jejich obecnými jazykovými kompetencemi v porovnání s účastnicemi jednání v rámci stejné jazykové skupiny. Cizojazyčné kompetence na straně českých studentek byly ve francouzštině i v angličtině obdobné a jazykové kompetence francouzských studentek v angličtině byly rovněž srovnatelné s úrovní znalosti angličtiny českých studentek.

K výsledkům tohoto výzkumu je potřeba konstatovat, že analýza byla provedena na základě pozorování neverbálního chování poměrně nízkého počtu osob.

Zjištěné rozdíly mohou odpovídat individuálnímu neverbálnímu projevu sledovaných mluvčích, což mohlo ovlivnit výsledky, k nimž jsem došla v rámci tohoto výzkumu.

Kvantita a kvalita neverbálních projevů během komunikace v cizím jazyce souvisí nepochybně s osobností mluvčího a se stupněm znalosti cizího jazyka. Neverbální projev mluvčího souvisí také s jeho předchozími zkušenostmi z komunikace v cizím jazyce s rodilými mluvčími a z toho vyplývající mírou stresu, kterou pro mluvčího představuje komunikace s rodilým mluvčím v jeho rodném jazyce. Neverbální projevy stresu se na straně českých účastnic jednání ukázaly ve výskytu

autokontaktních a uzavřených gest. Míra stresu může být snížena, pokud bude komunikace s cizincem probíhat v jazyce, který je pro obě skupiny cizím jazykem; ve výše uvedeném výzkumu to byla angličtina. Snížení míry stresu v gestických projevech u Čechů při jednání v angličtině se v tomto výzkumu statisticky nepotvrdilo. Průběh komunikačního procesu byl pozitivně ovlivněn předchozí zkušeností z komunikace se stejnou osobou, což se projevilo v tomto výzkumu výraznějším zrcadlením gest mezi vůdčími osobnostmi na obou stranách jednání.

Zajímavým výsledkem je zjištění vyššího výskytu ilustračních gest u Francouzů v porovnání s Čechy, což může být inspirativní pro vyučující cizího jazyka.

V rámci výuky cizího jazyka je vhodné se zaměřit dvěma směry: jednak vést studenty k použití ilustračních gest doprovázejících řečový projev, neboť tato gesta pomáhají ke zdůraznění obsahu sdělení a ke vzájemnému porozumění, a jednak snižovat míru stresu z komunikace s cizinci na straně českých studentů, např. pomocí nácviku obchodních jednání ve spolupráci se zahraničními studenty.

Všechny studentky, které se zúčastnily cvičného obchodního jednání ve francouzštině a v angličtině, se shodly v závěrečné diskusi, že by v reálné situaci zvolily jako jazyk obchodního jednání spíše angličtinu jako neutrální jazyk pro české i francouzské mluvčí. Francouzština byla pro české studentky druhým cizím jazykem, jejich prvním cizím jazykem byla angličtina. Při jednání v angličtině se české studentky cítily jistěji než při jednání ve francouzštině. Francouzsky rovněž uvedly, že by daly přednost obchodnímu jednání v angličtině. Tento výsledek odpovídá situaci v řadě francouzských firem působících v ČR, kde se často používá jako hlavní pracovní jazyk angličtina (Suchá 2015). V každém případě dlouhodobá situace na pracovním trhu v ČR a texty inzerátů hledajících vysokoškolsky vzdělané zaměstnance mezinárodních firem potvrzují, že schopnost komunikace více jazyky představuje pro absolventy VŠ konkurenční výhodu oproti uchazečům o zaměstnání se znalostí pouze jednoho cizího jazyka. Trénink obchodního jednání v cizích jazycích je bezesporu vhodnou přípravou VŠ studentů na jejich budoucí působení v mezinárodním pracovním prostředí.

Použité zdroje

Literatura

AGLIATI, Alessia, VESCOVO, Antonietta a ANOLLI, Luigi (2006): A new methodological approach to nonverbal behavior analysis in cultural perspective. *Behavior Research Methods*, roč. 38, č. 3, s. 364–371.

ARGYLE, Michael (1975): *Bodily communication*. New York: International Universities Press.

BIRDWHISTELL, Ray L. (1973): *Kinesics and Context. Essays on Body-Motion Communication*. 2nd ed. Middlesex: Penguin University Books.

BLAŽEK, Vladimír (2011): *Komunikace a lidské tělo. Antropologie chování 5*. Plzeň: Západočeská univerzita.

CALBRIS, Geneviève a MONTREDON, Jacques (2011): *Clés pour l'oral – Manuel d'exploitation*. Paříž: Hachette FLE.

COSTE, Daniel, MOORE, Danièle a ZARATE Geneviève (2009): *Plurilingual and Pluricultural Competence*. Strasbourg: Council of Europe, Language Policy Division. (https://

www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SourcePublications/CompetencePlurilingue09web_en.pdf, 12. 9. 2016).

CSORDAS, Thomas J. (2008): Intersubjectivity and Intercorporeality. *International Journal of Critical Psychology*, roč. 22, s. 110–121.

DeVITO, Joseph A. (2008): *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada.

EFRON, Bradley (1979): Bootstrap methods: Another look at the jackknife. *The Annals of Statistics*, roč. 7, č. 1, s. 1–26.

GOFFMAN, Erving (1966): *Behavior in Public Places*. New York: The Free Press.

HAVILAND, John B. (2004): Gesture. In: Duranti, Alessandro (ed.): *A companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., s. 197–221.

JOKINEN, Kristiina (2010): Pointing Gestures and Synchronous Communication Management. In: Esposito, Anna a Campbell, Nick (eds.): *Development of Multimodal Interfaces: Active Listening and Synchrony*. Dublin: Springer, s. 33–49.

KENDON, Adam (1981): Current Issues in the Study of "Nonverbal Communication". In: Sebeok, Thomas A. (ed.): *Nonverbal Communication, Interaction and Gesture*. The Hague: Mouton Publishers, s. 1–53.

KENDON, Adam (1997): Gesture. *Annual Review of Anthropology*, roč. 26, s. 109–128.

KNAPP, Mark L., HALL, Judith A. a HORGAN, Terrence G. (2014): *Nonverbal Communication in Human Interaction*. 8th ed. Wadsworth: Cengage Learning.

KONEČNÁ, Zdeňka (2009): *Základy komunikace*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

KOVÁŘOVÁ, Dominika (2008): *Neverbální komunikace ve výuce francouzskému jazyku*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro (1988): *Neverbální komunikace*. Praha: SPN.

McNEILL, David (2005): *Gesture and Thought*. Chicago: University of Chicago Press.

McNEILL, David a DUNCAN, Susan D. (2000): Growth points in thinking-for-speaking. In: McNeill, David (ed.): *Language and Gesture*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 141–161.

MERLEAU-PONTY, Maurice (1945): *Phénoménologie de la perception*. Paříž: Gallimard.

MIKULÁŠTÍK, Milan (2010): *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada.

MORRIS, Desmond (2004): *Bodytalk. Řeč těla*. Praha: Ivo Železný.

PERFORNIS, Jean-Luc (2010): *Communication progressive du français des affaires*. Paříž: CLE International.

SEDLÁŘOVÁ, Lenka (2009a): *Nonverbal Features Accompanying Communicative Units in an America Feature Film*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.

SEDLÁŘOVÁ, Lenka (2009b): Hand Gestures as Manifestations of Communication Strategies. In: Hopkinson, Christopher (ed.): *Communication Strategies in Text and Talk*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, s. 193–237.

SLADKOVSKÁ, Kamila a ŠMÍDOVÁ, Tereza (2010): *Podpora vícejazyčnosti v Evropě* (http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVAB/9359/PODPORA-VICEJAZYCNOSTI-V-EVROPE.html/, 6. 8. 2016).

STEVENS, James P. (2009): *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. 5th ed. New York: Routledge.

STRNADOVÁ, Věra (2011): *Interpersonální komunikace*. Hradec Králové: Gaudeamus.

SUCHÁ, Romana (2015): *Neverbální komunikace Čechů a Francouzů v pracovním prostředí*. Dizertační práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta.

TELLIER, Marion a STAM, Gale (2010): *Découvrir le pouvoir de ses mains: La gestuelle des futurs enseignants de langue* (http://digitalcommons.nl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=faculty_publications, 13. 9. 2016).

VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan (2008): *Sociální psychologie.* 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada.

Prameny

Rada Evropy (2015): *Společný evropský referenční rámec pro jazyky* (http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky, 12. 9. 2016).

Internetové zdroje

Max Planck Institute for Psycholinguistics: ELAN Linguistic Annotator, https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/, 13. 9. 2016.

Summary

This article presents the results of research into the use of gestures by Czech and French speakers in business negotiation training. Its aim was to point out intercultural differences in the use of hand gestures.

The research had several standpoints: linguistics, psychology, and social and cultural anthropology. It focused on nonverbal behavior, which is considered to be particularly important in the intercultural interactions between both Czech and French speakers.

The research was carried out in the 2011–2012 academic year at the University of West Bohemia in Pilsen, Czech Republic, at lessons of the academic course entitled French Business Negotiation. The aim of the research was to examine the frequency and length of hand gestures and their co-occurrence with speech when used by Czech and French speakers during their business negotiation trainings.

Data was collected from six video-recorded business negotiations between two groups of Czech students and two pairs of French students. In total, the cohort consisted of nine students who participated in business negotiation trainings conducted in French and English. Based on repeated observations of the videotaped negotiations, the hand gestures were described and consequently coded and classified into five groups: opened, closed, manipulative, illustrative, and self-touch gestures. Coded gestures and the speech of every participant were registered using ELAN Annotator software. To compare the frequency and length of gestures used by the Czech and French speakers, the Bootstrap statistical method was used.

According to the findings, the French speakers used illustrative gestures more frequently compared to the Czech speakers. During the negotiation in French and in English, the French speakers used more gestures of palms directed toward themselves, vertically oriented palms, and palms orientated toward the other speaker in the negotiation more often than the Czech speakers did.

The Czech speakers, on the other hand, used more closed, self-touch, and manipulative gestures. They used hair-touch gestures and hands-in-contact gestures more frequently than the French speakers. The length of closed gestures was statistically higher among the Czech speakers in comparison to the French speakers while negotiating in both French and English.

The analysis shows that there are cultural differences in the groups of gestures used by Czech and French respondents.

In addition, there was always one dominating individual in every negotiation on either side of the negotiating table, who was more active verbally and in the usage of gestures

than their other colleagues. These leaders used more gestures equal to those of their counterparts than the other participants in the same negotiation. The number of equal gestures even increased between the two dominating personalities at each side of the negotiation in further negotiations, which proves a stronger mirror gesture effect based on the increasing interpersonal contact experience between the negotiating business partners.

By exploring gestural communication as a part of nonverbal behavior, the analysis confirmed that differences exist in nonverbal signals between Czech and French speakers. The findings may therefore be of interest to educators and instructors of English and French business language skills at universities as well as to foreign language teachers in classes for employees working in multinational companies.

Všichni možní sběrači aneb Jak pojmenovat nové skutečnosti ve francouzštině

Dagmar Kolářiková *

Abstract: *Gleaning is an ancient tradition, deeply embedded in the agricultural world; nevertheless, it has never fully disappeared from human society. The gleaning of household waste takes place in different ways in different parts of the world. This paper examines modern gleaners from a linguistic perspective, as a great deal of new terms are used in French to refer to different forms of this activity and to people who salvage recyclables from the waste stream for sale or personal consumption. This paper enumerates new words, new meanings for existing words, or new semes in existing words denoting gleaners in nature, but also people who have adopted the practice out of necessity, as a hobby, or on ethical grounds.*

Key words: *dumpster diver, French language, gleaner, new meaning, new word, waste pickers.*

* PhDr. Dagmar Kolářiková, Ph.D., Katedra románských jazyků, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, kolariko@kro.zcu.cz.

1. Úvod

Svět kolem nás se neustále mění, a proto také dochází k častým proměnám jazyka, neboť je nutné pojmenovat nové skutečnosti, anebo skutečnosti již existující, které je ale potřeba pojmenovat přesněji. Rozvoj slovní zásoby není podmíněn jen prudkým nárůstem informační a výpočetní techniky, jak se většinou v poslední době uvádí, ale souvisí i s širšími možnostmi cestování, přejímáním jiných kulturních zvyklostí, ale také například i jiných životních stylů.

Slovní zásoba každého jazyka podléhá těmto vývojovým změnám mnohem rychleji než například jeho gramatická stavba. Nové skutečnosti pojmenováváme buď nově vzniklými slovy, nebo slovy přejatými, anebo můžeme k jejich pojmenování využít slov, která v daném jazyce již existují, a přiřadit jim nový význam.

K napsání této studie a částečně i k formulaci jejího názvu nás inspirovalo filmové dílo francouzské režisérky Agnès Vardové *Les glaneurs et la glaneuse* z roku 2000,[1] jež bylo v České republice uvedeno pod titulem *Všichni možní sběrači a já*. V tomto dokumentárním filmu sleduje Vardová sběrače všeho druhu (paběrkovače, hromadiče či vybírače popelnic a kontejnerů), kteří se přiživují paběrkováním na polích, v sadech, u mořských břehů, probírají se zbytky zeleniny, ovoce a ryb na trzích nebo pátrají po odložených předmětech, které jsou určeny ke sběru. O smysluplnosti této činnosti vypovídají na kameru nejen tuláci a žebráci, známí ve Francii pod pojmem *les clochards*, ale i dočasní nezaměstnaní, umělci či intelektuálové.

Pro označení těchto sběračů všeho druhu použila Vardová zastaralejší výraz *le glaneur* (v ženském rodě *la glaneuse*), který se do francouzského jazyka dostal z galštiny, kde sloveso *glenn* znamenalo *sbírat* (Picoche 1994, 268). Postupem času nabylo francouzské sloveso *glaner* další speciální významy: „*Paběrkovat klasy po žních na polích*“ nebo „*sbírat zbytky, které se dají zužitkovat*“.[2] Obecně se dá tedy říci, že substantivem *le glaneur* dnes označujeme osobu, jež se živí sběrem nalezených věcí, aby přežila. Jak ale vyplývá z názvu dokumentárního filmu *Všichni možní sběrači a já*, kde Vardová sama sebe nazývá *sběračkou* (*la glaneuse*), výrazem *glaneur/glaneuse* může být v přeneseném významu pojmenován i *sběratel/sběratelka myšlenek a informací, který/která je dále využije*, tedy například autor/autorka nějakého díla nebo novinář/novinářka.

Jak je patrné i ze zmíněného filmu, motivace dnešních sběratelů a sběračů jsou velmi různorodé. Lidé sbírají nejen proto, aby vytvářeli unikátní kolekce prakticky čehokoliv, ale také proto, že jsou k tomu buď donuceni životní situací a díky odloženým věcem přežívají, nebo v dnešním světě konzumu hledají alternativní způsob života a místo spotřeby a plýtvání volí sběr a recyklaci. Sbírání všeho možného ve velkém množství může však být i projevem duševní choroby.

O těchto novodobých sběračích již byla napsána celá řada sociologických studií. Cílem naší studie je ale podívat se na tuto problematiku z jazykového hlediska. Zajímá nás, jak na sběrače dnešní doby reaguje francouzský jazyk, tzn., jaké způ-

[1] O dva roky později natočila pokračování tohoto dokumentu pod názvem *Les glaneurs et la glaneuse… deux ans après*.

[2] Přeloženo autorkou z fr. originálu „*1. Ramasser dans les champs, après la moisson (les épis qui ont échappé aux moissonneurs). 2. Recueillir par-ci par-là des bribes dont on peut tirer parti*“ (Robert 2006, 1187).

soby tvoření slov využívá k jejich pojmenování. V teoretické části se nejprve zaměříme na definování pojmu *nové pojmenování* a poté na popis procesů, které jsou při jeho utváření ve francouzštině využívány. Následně vymezíme rozdíl mezi *sběratelem* a *sběračem*, a to jak v češtině, tak i ve francouzštině. V praktické části se pokusíme vyhledat příslušné francouzské ekvivalenty k českým názvům *všech možných sběračů* a následně zjistit, který slovotvorný postup je u těchto nových pojmenování nejproduktivnější. Vycházíme z hypotézy, že i když se francouzská vláda snaží omezit pronikání anglicismů do slovní zásoby francouzštiny, budou výpůjčky z cizích jazyků jedním ze zdrojů nových výrazů užívaných pro pojmenování dnešních *sběračů*, protože novodobé způsoby zacházení s odpadem převzala Francie v některých případech i z jiných zemí.

2. Sběr lexikálního materiálu

Materiálově se článek opírá výhradně o vlastní cílenou excerpci psaného jazyka, především o excerpci tematicky zaměřených publicistických a odborných článků zveřejněných na internetu a vyhledaných pomocí internetového vyhledávače Google zadáváním klíčových slov. Při shromažďování pojmenování novodobých sběračů ve francouzštině byly rovněž využity materiály méně formálního rázu, jako jsou například webové stránky vyznavačů různých alternativních životních stylů, ale i ryze neformální písemná vyjádření (například komentáře čtenářů k internetovým článkům). V těchto zdrojích jsme předpokládali vysokou koncentraci hledaných lexikálních jednotek, které by nám umožnily vzít v úvahu také stylové rozvrstvení, neboť neologie nemá samozřejmě stejné uchopení v obecném jazyce jako například v jazyce vědy či ve slangu mladých lidí. Vedle odborných výrazů jsme tak mohli získat i pojmenování typická pro vrstvu obecnou, expresivní či slangovou. Navíc jsme se domnívali, že internet, jakožto nejaktuálnější informační médium, může nejlépe posloužit k popisu stávající situace v pojmenování sběračů ve francouzštině.

Excerpce byla pořizována nejen se zřetelem na tematické zaměření, ale vzhledem k tomu, že jsme hledali nová pojmenování, důležitou roli hrál i časový faktor. Výrazy jsme čerpali z článků vydaných až po roce 2000. Excerpce byla prováděna zhruba po dobu jednoho měsíce, konkrétně se jednalo o období od 15. září do 15. října 2016. Nebylo samozřejmě v našich časových možnostech pročíst systematicky všechny texty pojednávající o dnešních sběračích, proto provedenou excerpci považujeme pouze za částečnou. Všechny vyhledané výrazy byly ale ověřeny v dalších článcích na internetu a četnost některých z nich byla zkoumána i v cizojazyčném korpusu *Araneum Francogallicum Maius*. Je ale také třeba poznamenat, že bylo poměrně obtížné rozlišovat mezi vlastními neologismy a tzv. *okazionalismy* (z našeho korpusu jsme vyřadili pouze ta pojmenování, která jsme nenašli v žádném z dalších článků). Domníváme se však, že teprve čas ukáže, které lexémy projdou procesem lexikalizace a které se z jazyka časem vytratí.

Dalším problémem, se kterým jsme se při sestavování korpusu potýkali, byla nutnost rozlišování volného a ustáleného pojmenování. Vzhledem k tomu, že většina pojmenování sběračů jsou deverbativní substantiva typu *ramasseur*, *cueilleur*, *récupérateur* aj., která mohou mít jako přívlastek neshodný v podstatě jakýkoli přímý předmět příslušného slovesa, tzn. cokoli, co lze sbírat, vyvstala otázka, jaká

slovní spojení lze považovat za neologismus. Jako nová pojmenování jsme označili ustálená víceslovná spojení, jejichž rys novosti spočíval v pojmenovaném obsahu. Dalším kritériem byla i již zmíněná četnost výskytu. Novým pojmenováním je tedy pro nás například *sběrač vratných lahví* (*ramasseur de bouteilles consignées*), neboť jako celek označuje novou skutečnost, podobně jako kdysi bylo novým pojmenováním *sběrač míčků* (*ramasseur de balles*).

Ve zkoumaných textech jsme se ale setkali s poměrně vysokou variabilitou připojených přívlastků, a proto jsme se rozhodli ve shrnující tabulce uvést pouze vyhledaná deverbativní substantiva.

3. Definování pojmu *nové pojmenování* a jeho klasifikace

Zkoumání nových lexikálních prostředků představuje již delší dobu jednu z výrazných linií zájmu lingvistů. Dokladem toho je velké množství monografických prací, studií i dalších článků, ale i poměrně časté vydávání slovníků neologismů, a to jak u nás, tak i v zahraničí. V naší studii si ale neklademe za cíl nově řešit otázky vymezení pojmu *neologismus* či *nové pojmenování*, případně kritérií, na jejichž základě lze neologismy klasifikovat, při formulování teoretických východisek budeme vycházet z již zjištěných poznatků českých i francouzských autorů.

Jako *neologismy* se obvykle označují nová slova, ale i slova již v jazyce existující, která nabývají nového významu. V odborné literatuře najdeme celou řadu jejich definic, od těch jednodušších až po složitější. Například Martincová uvádí, že „*termínem neologismus se převážně označují prostředky lexikální, které se charakterizují jako nové*“ (Martincová 1983, 10), zatímco v *Encyklopedickém slovníku češtiny* najdeme komplexnější definici, neboť *neologismus* je zde definován jako „*lexikální jednotka, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka vyznačuje novostí, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkčního (funkčně systémového, komunikačního, stylistického)*“ (Karlík et al. 2002, 284). Podobné definice najdeme i ve francouzsky psaných odborných dílech. Například Pruvost a Sablayrolles definují *neologismus* jako „*nové slovo nebo nový význam slova, které v jazyce již existuje*“[3] (Pruvost a Sablayrolles 2003, 3). Ve slovnících *Le Petit Robert de la langue française* se pod heslem *néologisme* vyskytuje podobně jednoduchá definice („*nové slovo, nový význam slova*“), *neologismus* je zde ale definován i jako „*užití nového slova (buď vytvořeného anebo získaného derivací, kompozicí, tronkací*[4]*, zkracováním, výpůjčkou apod. – formální neologismus) nebo užití slova, výrazu již existujícího v novém významu (významový neologismus)*“[5] (Robert 2006, 1721). Ze všech těchto definic vyplývá, že za neologismus je obecně považováno nové slovo, nové pojmenování. Jejich rozlišení závisí na tom, zda na neologismus nahlížíme z hlediska onomaziologického, v tom případě se používá označení *nové pojmenování*, nebo z hlediska sémaziologického, pak hovoříme o *novém*

[3] „*Un mot nouveau ou un sens nouveau d'un mot existant déjà dans la langue.*“

[4] V českém lingvistickém prostředí používá výraz tronkace zejména Fridrichová-Mudrochová (2013, 31). Tradičně se pak vyskytují termíny jako mechanické krácení, zkráceniny, useknutá slova (Fridrichová 2012, 86–87).

[5] „*Emploi d'un mot nouveau (soit créé, soit obtenu par dérivation, composition, troncation, siglaison, emprunt, etc.: néologisme de forme) ou emploi d'un mot, d'une expression préexistants dans un sens nouveau (néologisme de sens).*“

slovu, *novém výrazu*. Pro naši studii jsme zvolili pojem *nové pojmenování*, neboť nás bude zajímat především jeho význam.

Filipec a Čermák rozlišují tři hlavní typy neologismů:

1. Neologismy vznikající z existujících lexikálních forem, a to buď změnou těchto forem (za užití derivace, kompozice, krácení, vzniku sousloví nebo frazému apod.), nebo za využití téže lexikální formy s novým významem.

2. Slova přejatá z cizích jazyků.

3. Zcela nové lexikální formy, tzn. tvoření pojmenování (Filipec a Čermák 1986, 100–101).

Z výše uvedené definice *neologismu* ve slovníku *Le Petit Robert de la langue française* vyplývá, že stejné způsoby tvoření nových pojmenování se uplatňují i ve francouzštině. Podobné rozdělení neologismů najdeme ostatně například i u Jacqueline Picoche (1998, 327).

Předpokládáme, že se v naší studii budeme zabývat především tzv. *neosémantismy*. Jedná se o nová pojmenování sémanticky tvořená, jejichž rys novosti spočívá pouze v novém významu. Jak uvádí Martincová, tento rys novosti „*se vztahuje k novému významu lexikální jednotky existující ve slovní zásobě. Z hlediska vznikového se pojmenovávaný myšlenkový obsah usouvztažňuje na základě svého znaku se znakem jiného, již jazykově ztvárněného obsahu. Tento společný znak je obsažen v lexikálním významu motivujícího pojmenování. Usouvztažnění probíhá především na základě podobnosti a soumeznosti*“ (Martincová 1983, 84).

Z hlediska původu se neosémantismy dělí na neosémantismy tvořené interními jazykovými procesy a externími jazykovými procesy (Rangelova 2005, 160). Neosémantismy, které vznikají vlivem jiného jazyka, mají charakter sémantických přejímek nebo se uplatňují jako nominační model (prototyp) pro tvoření nového pojmenování (Martincová 1983, 26–27). Předpokládáme, že z našeho výzkumu vyplyne, že pro označení novodobých sběračů využívá francouzština oba typy neosémantismů.

4. Sběratel nebo sběrač?

Abychom mohli najít příslušné ekvivalenty ve francouzštině, je třeba si nejdříve ujasnit pojmy *sběratel* a *sběrač* v češtině. V této části se tedy pokusíme odpovědět na otázky: Co znamená sbírat a jaký je významový rozdíl mezi *sběratelem* a *sběračem*?

Z definice slovesa *sbírati* ve *Slovníku spisovného jazyka českého* vyplývá, že sbírat můžeme cokoliv – od rozsypaných peněz, přes drobty, borůvky, sběrné suroviny až po známky či starožitnosti. Ten, „*kdo rád něco shromažďuje, zvl. předměty umělecké, cenné n. jinak významné*“, je podle téhož slovníku nazýván *sběratelem*.[6] Ten, „*kdo se zaměstnává sbíráním*“, je ve slovníku označen jako *sběrač*.[7] Z těchto definic je patrný významový rozdíl mezi oběma pojmy. Dol-

[6] *Slovník spisovného jazyka českého*, http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=sb%C4%9Bratel&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no, 28. 9. 2016.

[7] *Slovník spisovného jazyka českého*, http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=sb%C4%9Bra%C4%8D&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no, 28. 9. 2016.

ník považuje takové dvojice slov (*sběratel/sběrač*), tzn. slova, která mají společný kořenový morfém, ale odlišné afixy, za morfematická paronyma (Dolník 2003, 105).

Pod pojmem *sběratel* si tedy obvykle vybavíme něco vznešenějšího než je pouhý *sběrač*. Rozdíl mezi nimi spočívá ale i v tom, že *sběrači* mohou svoji činnost vykonávat nárazově, kdežto pro *sběratele* je sbírání dlouhodobým a postupným procesem. Jak uvádí Třeštík: „*Jako dřevo dělají letokruhy, sbírku dělají přírůstky*“ (Třeštík 2010, 24). Dalším rozdílem je fakt, že pro *sběratele* je důležitý jednotící prvek sbírky, zatímco *sběrač* nepovažuje získané předměty za ucelený soubor a tyto předměty většinou ani neuchovává, ale snaží se je zpeněžit, neboť jsou pro něj zdrojem obživy a často i otázkou přežití (Pachmanová 2008, 186).

I když se zdá být významový rozdíl mezi *sběratelem* a *sběračem* celkem jasný, otázkou zůstává jak pojmenovat například tzv. *hromadiče*. Od sběratelů se liší volbou předmětů, neboť hromadí to, co je pro jiné lidi bezcenné, a jejich sbírky jsou neorganizované. Od sběračů se naopak odlišují především tím, že se takto nabytého majetku nechtějí zbavit. Jsou tedy v podstatě zároveň sběrači i sběrateli.

I ve francouzštině existují výrazy *le collectionneur* (sběratel) a *le collecteur* (sběrač), ale v některých slovnících, jako například ve slovníku *Le Petit Robert de la langue française*, je *le collecteur* definován jen jako „*osoba, která vybírá příspěvky, poplatky*“[8] (jako ekvivalent bychom tedy použili v češtině *výběrčí*), případně jako sběrací zařízení (kolektory) nejrůznějšího druhu (Robert 2006, 470). V elektronickém výkladovém slovníku *Le Trésor de la Langue Française informatisé* je slovo *le collecteur* definováno v podobném významu jako v češtině, tzn. jako „*ten, kdo sbírá jakékoli konkrétní nebo abstraktní věci*“, ale i jako „*ten, kdo sbírá* [ve smyslu do sbírky] *historicky či umělecky významné předměty, fakta*“.[9] U pojmu *le collectionneur* pak najdeme vysvětlení: „*Ten/ta, který/která rád/ráda shromažďuje předměty, jež mají určité společné rysy, na základě jejich vědecké, umělecké, estetické, dokumentární, emociální nebo prodejní hodnoty*“.[10] Z uvedených definic vyplývá, že slovník *Le Petit Robert de la langue française* rozlišuje v pojmenování životnost a neživotnost, zatímco *Le Trésor de la Langue Française informatisé* nikoliv.

Při provádění našeho výzkumu jsme navíc zjistili, že je v současné době vedle těchto dvou výrazů používán ve francouzštině i pojem *le collectionniste*, který je odvozen od slova *la collectionite* označujícího „nutkání ke hromadění věcí“. Jedná se o familiární výraz, který označuje již zmíněného *chorobného hromadiče věcí* (pro jehož označení v češtině nám substantivum odvozené od slovesa *sbírat* chybí), v běžných slovnících však toto podstatné jméno ještě není uvedeno.

---

[8] „*Personne qui recueille des cotisations, des taxes.*“

[9] „*Celui qui collecte toute sorte d'éléments concrets ou abstraits. Celui qui collectionne des objets, des faits en raison de leur intérêt historique ou artistique*“ (*Le Trésor de la Langue Française informatisé*, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2172565575;, 28. 9. 2016).

[10] „*Celui, celle qui aime à réunir des objets ayant certains points communs, en raison de leur valeur scientifique, artistique, esthétique, documentaire, affective ou vénale*“ (*Le Trésor de la Langue Française informatisé*, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1103011680, 28. 9. 2016).

5. Accumulateur, déchétarien, dumpster diver, freegan, recycleur, ramasseur...?

To jsou jen některá z možných pojmenování *sběračů*, která se nám podařilo nalézt ve francouzsky psaných textech za pomoci vyhledávače Google. Pro označení dnešních sběračů totiž existuje ve francouzštině velké množství výrazů, záleží nejen na kontextu, ale často i na autorovi článků, z nichž jsme čerpali.

Náš výzkum jsme zaměřili trojím směrem, a to na základě motivace jednotlivých sběračů. Nejdříve jsme se pokusili vyhledat pojmenování pro sběrače, pro něž je sběr otázkou přežití (v češtině jsme si je rozdělili na *paběrkovače*, *vybírače popelnic a kontejnerů* a *sběrače odpadu – vratných lahví, kovů a dalších druhotných surovin*), dále jsme se zaměřili na tzv. *chorobné hromadiče* a v neposlední řadě jsme se zabývali sběrači, pro něž znamená sbírání alternativní způsob života, tzn. *freegany*, *aktivisty Food non Bombs* aj.

5.1. Sběrači odpadků/odpadu jako zdroje obživy

Ve studiích pojednávajících o sběračích odpadků či odpadu se velmi často vyskytuje výpůjčka z angličtiny *les waste pickers* (případně v dalších grafických podobách *Les Waste Pickers* nebo *les wastepickers*), která bývá do francouzštiny běžně překládána jako *les récupérateurs de déchets*, *les ramasseurs de déchets* nebo *les collecteurs de déchets* (místo slova *déchets* bývá použit i výraz *ordures*, dochází tedy k podobnému rozlišení jako v češtině – *odpad* a *odpadky*). Tato víceslovná pojmenování jsou také někdy doplňována adjektivem *informels* – *les récupérateurs informels des déchets* – na první pohled se může zdát, že tím mohou být sběrači odlišeni od subjektů zabývajících se výkupem druhotných surovin či obchodem s odpady, pro které se často používá stejné označení, bohužel ale musíme konstatovat, že tomu tak vždy není, neboť i sběrny druhotných surovin mohou být ve Francii *formels* a *informels* (pouze na základě kontextu můžeme rozlišit, zda se jedná o *sběrače* nebo *sběrny*).

V textech o sběračích odpadu se objevují i další výpůjčky, a to většinou z jazyka, kterým se mluví v zemi, o níž text pojednává. Jako příklad můžeme uvést argentinské *les cartoneros*, brazilské *les catadores*, uruguayské *les hurgadores*, mexické *les pepenadores*, kolumbijské *les recicladores* nebo egyptské *les zabbâlin*. Ve francouzsky psaných textech najdeme také výpůjčku z angličtiny *les scavengers*. Tento výraz lze ale považovat za pejorativní, neboť se původně používal pro označení zvířat, která se živí mršinami (jeho ekvivalentem ve francouzštině jsou *les charognards*). Pro označení sběračů odpadu můžeme nalézt i různé familiární či argotické výrazy, jako například *les chiffonniers* (našli jsme i variantu *les chiffonneurs*) nebo *les biffins* (v původním významu byl výraz používán ve významu *hadrář*, *hadrník*,[11] dnes označuje sběrače jakéhokoli odpadu, jenž může být zpeněžen). V textech z kanadského prostředí se pak můžeme setkat i s pojmenováním *les*

[11] „*Personne qui fait le commerce de vieux chiffons, de vieux objets, achetés ou ramassés dans les rues*“ (*Le Trésor de la Langue Française informatisé*, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?11;s=3927299625;r=1;nat=;sol=0;, 6. 10. 2016), tzn. „*osoba, která obchoduje se starými hadry, starými předměty, které byly zakoupeny nebo sebrány na ulici*“.

binners (v původním významu se jednalo jen o sběrače hliníkových nápojových plechovek, dnes se tímto pojmem označují sběrači všeho recyklovatelného odpadu).

Do této skupiny pojmenování jsme nejprve zařadili tzv. *paběrkáře*. Ve filmu Agnès Vardové jsou nazýváni *les glaneurs*, z dokumentu ale vyplývá, že tímto slovem můžeme označit jen osoby, jež paběrkují to, co vyrostlo ze země (brambory, zelí aj.). Ti, co paběrkují plodiny, které visí (hroznové víno, fíky, olivy, jablka aj.), se nazývají *les grapilleurs*.

Paběrkování je činnost, jež existovala od pradávna, a proto je logické, že v obou případech využívá francouzština slova, která v jazyce již existovala. Musí se ale jednat o povolené paběrkování, v opačném případě může být taková osoba označena jako *le maraudeur* (*polní zloděj*). Podle francouzských zákonů musí být paběrkování prováděno jen pomocí rukou. Použije-li sběrač k této činnosti nějaký nástroj, například *hrábě* (*le râteau*) pro shrabání zbylého sena (ve francouzštině je označen jako *le râteleur*), provádí nezákonnou činnost. Naopak *klácení ořechů* (*le gaulage*) je po 1. listopadu povolené a jeho aktéři se nazývají *les gaulageurs*. Také toto pojmenování vzniklo na základě náčiní, jehož je k této činnosti používáno, neboť *la gaule* označuje *bidlo*. Ve francouzštině však existují také názvy sběračů, jež byly odvozeny od plodů, které jsou sbírány, například *sběrači žaludů* se nazývají *les glandeurs*. I když se v obou případech nejedná o nové činnosti, substantivum *le gaulageur* se v námi používaných slovnících[12] vůbec nevyskytuje a konatelské jméno *le glandeur* (bylo vytvořeno od substantiva *le gland* = *žalud*) je uvedeno pouze v *Le Petit Robert de la langue française* (2006, 1187), ale v jiném významu (jedná se o familiární pojmenování „*osoby, která nic nedělá, která marní čas*“,[13] tzn. *flákače*. Substantivum v tomto významu však bylo vytvořeno od slovesa *glander* = *flákat se, nic nedělat*).

Dalším typem sběračů jsou tzv. *vybírači popelnic a kontejnerů*. Je poměrně obtížné vymezit tuto skupinu z hlediska pojmenování, protože do popelnic a kontejnerů se noří i další sběrači, které jsme v naší studii označili buď jako *hromadiče* nebo *sběrače vyznávající alternativní způsob života*.

Jak už bylo uvedeno, pojmy *glaner* a *le glaneur* byly dříve spojovány především s venkovem, ve městech se pro tuto činnost používal spíše výraz *faire les poubelles* (*vybírat popelnice*) a pro jejího vykonavatele *le faiseur de poubelles* (*vybírač popelnic*).[14] Pročítáme-li ale články s touto tematikou, zjišťujeme, že se i v tomto kontextu běžně vyskytují víceslovná pojmenování *glaner dans les poubelles* (případně *glaner les poubelles*) a *le glaneur de poubelles*, *le glaneur alimentaire* (*sběrač/paběrkovač potravin*) apod.

Pro vybírače popelnic a kontejnerů však najdeme ve francouzštině celou řadu dalších pojmenování, která byla odvozena od příslušných sloves: *le fouilleur de poubelles* (*fouiller* znamená ve francouzštině *dělat vykopávky* nebo *prohledávat*, *prohrabávat*, původně ale ve významu *prohrabávat archivy*, *le fouilleur* pak ozna-

[12] Vedle již zmíněných slovníků se jednalo ještě o slovník Vlasáka, Kidlesové a Priesolové *Francouzsko-český a česko-francouzský slovník (nová slova, módní slova, nové významy a dodatky k stávajícím slovníkům)* z roku 2006 a slovník Vlasáka *Francouzsko-český česko-francouzský slovník* z roku 2007.

[13] „*Personne qui ne fait rien, qui perd son temps.*“

[14] Ve francouzštině existují také substantiva *le poubellier* a *le poubelleur*, jedná se ale o familiární výrazy pro *popeláře* (oficiálně je toto povolání označováno substantivem *l'éboueur* nebo souslovím *l'agent de propreté urbaine*).

čoval *vykopávkaře* nebo *prohledávače* či *pátrače*), *le fouineur de poubelles* nebo *d'ordures* (*fouiner* je familiární výraz odpovídající v češtině slovesům *čmuchat*, *slídit* nebo *do něčeho strkat nos*, českými ekvivalenty výrazu *le fouineur* pak mohou být substantiva *čmuchal* nebo *slídil*), *le dénicheur de poubelles* (sloveso *dénicher* má podobný výraz jako *fouiner*), *l'écumeur de poubelles* (sloveso *écumer* je ve francouzštině mimo jiné používáno ve významu *brát to nejlepší*, *drancovat*, *l'écumeur* pak označoval *piráta* nebo *příživníka*), *le farfouilleur de poubelles* (*farfouiller* je rovněž familiární výraz pro *hrabat se v něčem*, substantivum se používalo ve významu *čmuchal* nebo *slídil*) nebo *l'explorateur de poubelles* (sloveso *explorer* znamená *prohledat*, *probádat*, *provést průzkum*, nicméně odvozené substantivum *l'explorateur* označovalo dříve jen *cestovatele*, *badatele* nebo *průzkumníka*). Ve všech případech se tedy jedná o výrazy, které již ve francouzském jazyce existovaly, byl jim jen přiřazen nový význam. V textech se ale můžeme setkat i s anglickým výrazem *door to door* (ve francouzštině *porte à porte*), který znamená v původním významu *podomní prodej*, dnes je obvykle používán v logistice pro označení dopravy kontejneru naplněného zbožím u výrobce ke spotřebiteli. V přeneseném významu se pak používá i jako pojmenování pro *vybírače kontejnerů*.

Vedle *vybíračů popelnic* a *kontejnerů* jsou pro Francii typičtí i *vybírači/sběrači zeleniny a ovoce po skončení trhů*. Jejich činnost je ve francouzštině pojmenována jako *faire les fins de marché* nebo *faire la fin des marchés*, ale setkáváme se i s dalšími výrazy, jako například *ramasser les restes du marché*, *glaner les fruits et légumes à la fin des marchés*, *récupérer les invendus à la fin des marchés* aj. (význam těchto sloves odpovídá jejich původním významům, neboť i sloveso *récupérer* bylo dříve používáno ve významu *sbírat*, například *récupérer de la ferraille* znamená *sbírat staré železo*). Mohli bychom tedy očekávat, že pro vykonavatele této činnosti se bude ve francouzštině používat výraz analogický k již zmíněnému víceslovnému pojmenování *le faiseur de poubelles*, tzn. *le faiseur de fin des marchés*, ale nezaznamenali jsme jediný případ takového pojmenování. *Vybírači ovoce a zeleniny* byli nejčastěji pojmenováni jako *les glaneurs des marchés* nebo *les glaneurs de fin de marché*. Setkali jsme se ale i s dalšími názvy, jako jsou například *les récupéreurs* (ve slovnících je uveden pouze výraz *le récupérateur*, který označuje subjekt zabývající se shromažďováním odpadu k jeho opětovnému využití), *les ramasseurs* nebo *les trouvailleurs de denrées alimentaires/des produits invendus* (toto pojmenování bylo vytvořeno od podstatného jména *la trouvaille*, které označuje *šťastný nález*) apod.

Ostatní sběrače, pro než sběr znamená zdroj obživy, jsme zařadili do *sběračů vratných/zálohovaných lahví, kovů a dalších druhotných surovin*. I pro tuto skupinu najdeme ve francouzštině celou řadu pojmenování. Především v souvislosti se *sběrači vratných lahví* je ale třeba nejdříve upozornit na odlišnou mimojazykovou skutečnost. Zatímco v České republice se jedná především o bezdomovce, kteří sbírají vratné lahve v kontejnerech na sklo, případně ty, které byly někým odloženy na veřejném prostranství, v některých zemích se ze sběru lahví (i plastových) stal výhodný zdroj příjmu, jímž si přivydělávají mnohdy například i turisté. Není to sice případ Francie, ale zmínky o těchto typech sběračů se ve francouzsky psaných textech objevují. Nejčastěji jsou ale pojmenováni pomocí víceslovného (sdruženého) pojmenování, jehož součástí jsou výrazy, se kterými jsme se už setkali i u jiných

názvů sběračů: *le ramasseur/le collecteur/le glaneur de bouteilles consignées/de consignes*, častá jsou ale i další označení těchto sběračů, jako například *le récolteur de bouteilles consignées* (sloveso *récolter* bylo původně používáno především ve významu sklízet úrodu), *le chasseur de consignes* (doslova *lovec vratných lahví*) nebo výpůjčky z němčiny *le Pfandsammler* nebo *le Flaschensammler* a ze španělštiny *les botelleros*, tento výraz se ale vyskytuje jen v množném čísle a označuje sběrače lahví v Argentině. Pojednává-li text o sběračích nápojových obalů v USA, můžeme se setkat i s pojmenováním *les canners*, což jsou *sběrači plechovek* (*les ramasseurs de canettes*).

Sběrači druhotných surovin nejsou ve společnosti žádnou novinkou, změny nastaly spíše ve způsobu jejich nabývání a obchodování s nimi. Co se týče jejich pojmenování, opět jsou zde nejčastěji používány výrazy *les ramasseurs*, *les récupérateurs* nebo *les collecteurs*, jež jsou doplněny substantivem upřesňujícím, o jakou surovinu se jedná. V textech se tedy nejčastěji vyskytují pojmenování *les ramasseurs de cuivre/de fer* nebo *de ferraille/d'aluminium*, případně *les ramasseurs de métaux/de déchets métalliques* apod. Pro sběrače starého železa je používán i jednoslovný výraz *les ferrailleurs* (původně označoval *obchodníka se starým železem*), který ale bývá v textech zároveň používán i pro označení osob zabývajících se výkupem této suroviny. Podobně je tomu i u pojmenování sběračů papíru, hadrů či obnošeného šatstva (například *les ramasseurs de papiers-cartons*, *les ramasseurs de chiffons/de vieux textiles/de vêtements usagés*), u nichž je výraz *les collecteurs* používán rovněž jako ekvivalent pro kontejnery určené ke sběru obnošeného šatstva a výrazem *les récupérateurs* jsou, jak už bylo řečeno, často pojmenovávány i subjekty, které se zabývají jejich shromažďováním a zpracováním. Poměrně často se v textech vyskytuje i substantivum *les recycleurs*, jež dříve označovalo ve francouzštině pouze subjekty, které se zabývaly recyklací druhotných surovin, dnes může být tímto slovem pojmenován jakýkoliv sběrač, jenž nalezené věci zužitkuje.

5.2. Chorobní hromadiči věcí

Pro hromadění věcí se v angličtině používá pojem *hoarding*, který můžeme do češtiny přeložit jako *křečkování* či *hamounění*, v odborné literatuře se však setkáváme především s termíny *Diogenův syndrom*, *kompulzivní hromadění* nebo *syllogomanie*. Pro lidi praktikující tuto činnost se v češtině vžil již zmíněný pojem *hromadič*, případně *schraňovač*, v odborných kruzích pak *člověk trpící Diogenovým syndromem*, případně *kompulzivním hromaděním*.

Pro označení této činnosti najdeme ve francouzštině celou řadu výrazů. Vedle již zmíněné výpůjčky z angličtiny *le hoarding* a z řečtiny *la syllogomanie* se v textech vyskytují víceslovná pojmenování *le syndrome de Diogène*, *l'accumulation compulsive* (sloveso *accumuler* je ve francouzštině používáno ve významu *hromadit*, *shromažďovat*, *kupit*), *l'amassage compulsif* (*amasser* znamená rovněž *hromadit ve velkém množství*, *mamonit*), *la thésaurisation compulsive* nebo *la thésaurisation pathologique* (původní význam slovesa *thésauriser* je *hromadit peníze*), již zmíněný familiární výraz *la collectionite*, ale i složeniny, které byly autorem nalezeného článku vytvořeny účelově: *le ramasse-tout*, *le on-ne-jette-rien*, *le ça-peut-servir*,

neboť jejich další výskyt jsme nezaregistrovali. Za zajímavé považujeme i to, že zatímco čeština hovoří o *křečkování*, ve francouzštině je používán výraz *le syndrome de l'écureuil* (veverčí syndrom). Dalším rozdílem mezi češtinou a francouzštinou je i fakt, že v češtině jsou pod osoby trpící Diogenovým syndromem zahrnováni i hromadiči zvířat, ve francouzštině jsou však tito lidé označováni jako lidé trpící Noemovým syndromem (*le syndrome de Noé*).

K uvedeným pojmenováním *hromadění* můžeme ve francouzštině najít i příslušné ekvivalenty označující činitele: *le hoarder*, *le syllogomane*, *la personne souffrant/atteinte du syndrome de Diogène* (v textech článků jsou někdy tyto osoby označovány i jako *les Diogènes*), *l'accumulateur compulsif*, *l'amasseur compulsif*, *le thésauriseur compulsif/pathologique* a *le collectionniste*. V článcích pojednávajících o *hromadičích* jsme ale našli i další výrazy, například *l'accapareur* (v původním významu *lichvář*, *spekulant*), *le collectionneur* i *le collecteur compulsif* (zde se potvrzuje naše zjištění z teoretické části, že se významy obou pojmů ve francouzštině někdy překrývají), *l'entasseur compulsif* (substantivem *l'entasseur* býval původně označován *hrabivec* nebo *hamižník*), *l'engrangeur* (sloveso *engranger* znamená *svážet do stodoly* nebo *uschovávat*, substantivum *l'engrangeur* bylo dříve používáno jen pro označení nějakého zařízení, například ventilátoru – *l'aéro--engrangeur*) či *l'amonceleur* (význam slovesa *amonceler* je rovněž *kupit*, *hromadit*, *vršit*). Pro patologické hromadiče zvířat jsou pak nejčastěji používána pojmenování *l'accumulateur d'animaux*, *l'amasseur d'animaux*, *le collectionneur d'animaux*, *le hoarder d'animaux*, *le thésauriseur d'animaux* aj.

Specifickým příkladem sběrače tohoto typu je i umělec „junk art", který chodí na místa určená k vyhození nepotřebných věcí a z nalezených předmětů tvoří asambláže. S jedním takovým umělcem se setkáváme i ve filmu Agnès Vardové, který o sobě říká: „*Je fais la biffe, je suis biffeur*" (opět se jedná o výraz, jejž ve slovnících nenajdeme, lze ho považovat za ekvivalent již zmiňovaného pojmu *le biffin* – v původním významu *hadrník*, dnes v podstatě sběrač čehokoli).

5.3. Sběrači vyznávající alternativní způsob života

Lidé, kteří žijí alternativním způsobem života, založeném na konzumaci toho, co je volné (zadarmo) a veganské, se nazývají *freegani*. Ke sběru nebyli donuceni jejich životní situací, ale bojkotují tím systém, ve kterém vzniká přebytek. Jejich činnost se nejčastěji spojuje s anglickým výrazem *dumpster diving* (potápění v odpadcích) nebo *urban foraging* (městská obživa). Ve francouzštině bývají tyto skutečnosti pojmenovány souslovími *le dumpster diving* (ve francouzštině jsme našli i další ekvivalenty, například *la plongée*, *le plongeon ou la pêche dans les poubelles/dans les bennes* aj.) a *le butinage urbain* (sloveso *butiner* znamená ve francouzštině *sbírat*, *shromažďovat*, *kořistit*, ale také *sbírat nektar z květin*, proto je toto víceslovné pojmenování používáno i pro označení *městského včelaření*). V některých textech se setkáme i s dalšími pojmy označujícími tuto skutečnost, například *le glanage urbain*, *le glanage alimentaire* nebo *le trésordure* (v tomto případě se jedná o tzv. *mot-valise*,[15] vytvořené z *trésor*+*ordure*).

[15] Jedná se o slova „*qui sont formés du début du premier composant et de la fin du deuxième*", tzn. že nejprve dojde k tronkaci prvního elementu a poté ke kompozici (Lehmann a Martin-Berthet 2005, 178).

Pojmenování sběračů tohoto typu je ve francouzštině celkem jednoznačné, převažuje výpůjčka z angličtiny *le freegan/les freegans*, případně opisné pojmenování *l'activiste/le membre du freeganisme*. Jak už bylo řečeno, jejich činnost je často spojována s tzv. potápěním se v odpadcích, a proto jsou nazýváni i jako *les dumpster divers* (případně *les dumpsters divers*), *les plongeurs de poubelles* nebo *les plongeurs de bennes*. Autoři článků, ze kterých jsme čerpali, se někdy také uchylují k francouzským výrazům *le déchétarien* (jedná se o *mot-valise*, složené z *déchet* a *végétarisme*) nebo *le déchetivore*, *le gratuivore* (toto kompozitum vzniklo jako překlad slova *freegan*, kde *gratuit* znamená *volný*, *zadarmo* a *-vore* pochází z latinského *vorus* = *jíst*, *hltat*) nebo obecnější pojmenování *le glaneur alternatif*, *le glaneur urbain* nebo *le cueilleur urbain* (sloveso *cueillir* bylo původně používáno ve významu *trhat*, *česat*, *sbírat plody*).

Zajímavá jsou i další pojmenování pro tuto činnost: *faire son épicerie dans les poubelles* (*l'épicerie* znamená ve francouzštině *obchod se smíšeným zbožím* = *koloniál*), *manger dans les poubelles* (tzn. *jíst z popelnic*), *récupérer de la nourriture dans les poubelles*, *cueillir dans les poubelles*, *faire ses courses dans les poubelles* (*faire ses courses* je ve francouzštině jedno z pojmenování pro *nakupovat*) nebo *bouffer dans les poubelles* (od slovesa *bouffer*, což je lidový výraz pro *jíst*, byl odvozen i výraz *le bouffeur de poubelles*).

Do této skupiny jsme zařadili i hnutí *Food Not Bombs* (*Jídlo místo zbraní*), i když už je spojeno i s charitou. Aktivisté tohoto hnutí totiž rozdávají jídlo uvařené z potravin určených k vyhození lidem, kteří by se jinak nenajedli, a upozorňují na sociální paradoxy s tím spojené. Dříve než je ale připravena výživná strava, aktivisté musí získat (tzn. nasbírat) potraviny z velkých skladů, obchodů se zdravou výživou, pekáren a jiných míst, ve kterých se z různých důvodů nepovoluje jejich prodej.

Také ve francouzštině je pro toto hnutí používán anglický název *Le Food Not Bombs*, případně jeho francouzská varianta *De la Bouffe, pas des Bombes*. Jak už bylo uvedeno, v češtině hovoříme většinou o *aktivistech Food non Bombs*, ve francouzštině je běžnější výraz *les membres de Food non Bombs*, případně *les membres de FNB* (*členové*). Nezřídka se ale v textech objevuje i pojmenování odvozené od názvu hnutí, tzn. *les Food not Bombs*. Podobné hnutí vzniklo v roce 2013 i ve Francii v Lyonu. Jeho aktivisté si říkají *les Gars'pilleurs* (substantivum *le gars* se ve francouzštině užívá ve významu *chlapík*, *pašák* a sloveso *piller* znamená *plenit*, *drancovat* i *loupit*). Předpokládáme, že toto pojmenování vzniklo jako reakce na *les gaspilleurs* (ve francouzštině jsou tímto slovem označeni *plýtvači*, *mrhači*, *marnotratníci*).

Pro pojmenování sběračů vyznávajících alternativní způsob života tedy francouzština přejala především slova z angličtiny, k většině těchto výpůjček si však vytvořila i svá vlastní pojmenování. Využila k tomu již existující lexikální formy, které buď změnila určitým slovotvorným postupem (například užitím skládání a krácení při vytváření pojmu *le déchétarien*), nebo jejich význam zpřesnila užitím sousloví (například *le glaneur alternatif*).

6. Využití slovotvorných postupů

Analýzou nových pojmenování sběračů jsme se pokusili zjistit, do jaké míry jsou při jejich tvoření využívány stávající slovotvorné postupy. Do zpracování statistické analýzy jsme nezahrnuli pojmenovávací jednotky, které se vyskytovaly pouze v individuálních jazykových promluvách jednotlivých mluvčích, tzn. jednotky, jež jsou obvykle označovány jako *neologismy okazionální* (Filipec a Čermák 1986, 99). V našem případě se jednalo především o složeniny pro označení *hromadiče* (*le ramasse-tout*, *le on-ne-jette-rien*, *le ça-peut-servir*) a pojmenování *sběračů* užitá na základě situačního kontextu (*les cartoneros*, *les catadores*, *les hurgadores*, *les pepenadores*, *les recicladores*, *les zabbâlin*, *les botelleros*).

Námi provedený výzkum ukázal, že terminologie ze zkoumané oblasti není ustálená, pro pojmenování sběračů existuje ve francouzštině velké množství výrazů a jejich variant, neboť se většinou jedná o různá víceslovná pojmenování, v nichž je substantivum rozvito přívlastkem shodným nebo přívlastkem neshodným (v textech se vyskytuje například nejen sousloví *le glaneur alimentaire*, ale i *le glaneur d'aliments*). Podařilo se nám vyhledat 50 různých substantiv, která jsou pro pojmenování sběračů všeho druhu používána, a to buď samostatně, nebo jako základ víceslovného pojmenování.

Z následující tabulky vyplývá, že pro označení dnešních *sběračů* využívá francouzština především již existující lexikální formy a přiřazuje jim nový význam buď vytvořením víceslovného pojmenování (*le glaneur alternatif*), nebo změnou této formy užitím derivace (*le biffeur*), skládáním (*le déchétarien*) a v jednom případě užitím vlastního jména v přeneseném významu (*le Diogène*). Jak jsme předpokládali, poměrně častá jsou i slova přejatá z cizích jazyků, jedná se především o výpůjčky z angličtiny (například *le hoarder*). Přehled pojmenování užívaných pro označení sběračů (ve francouzštině bývají často označováni i souhrnným názvem *le peuple des ordures*, tzn. *odpadkoví lidé*) a způsobů jejich tvoření je uveden v následující tabulce:

Tabulka 1. Souhrn nových pojmenování sběračů ve francouzštině a způsobů jejich tvoření.

Table 1. Summary of the new words denoting the gleaners in French and methods for their formation.

Substantiva, která ve spojení s přívlastkem shodným nebo neshodným nabyla nový význam	accumulateur, amasseur, amonceleur, bouffeur, chasseur, collecteur, collectionneur, cueilleur, dénicheur, écumeur, engrangeur, entasseur, explorateur, farfouilleur, fouilleur, fouineur, glaneur, plongeur, ramasseur, récolteur, récupérateur, thésauriseur
Substantiva, kterým byl přiřazen nový význam	accapareur, biffin, charognard, chiffonnier, recycleur
Výpůjčky z jiných jazyků	binner, canner, door-to-door, dumpster diver, Flaschensammler, Food not Bombs, freegan, hoarder, Pfandsammler, scavenger, wast pickers

(pokračování na další straně)

	(pokračování z předchozí strany)
Substantiva, která se nevyskytují ve slovnících, vytvořená:	
a) sufixací	biffeur, collectionniste, gaulageur, glandeur, chiffonneur, récupéreur, trouvailleur
b) skládáním a krácením	déchétarien, gars'pilleur, gratuivore, déchetivore
c) užitím vlastního jména v přeneseném významu	Diogène

Zdroj: zpracováno autorkou

7. Závěr

Náš článek jsme nazvali *Všichni možní sběrači aneb Jak pojmenovat ve francouzštině nové skutečnosti.* Již po přečtení tohoto názvu mohou případní čtenáři namítnout, že sběr a sbírání nejsou žádnou novou skutečností. Jsme si samozřejmě vědomi toho, že lovem a sběrem se lidé živili již v paleolitu, přesto si myslíme, že dnešní sběr doznal mnohých změn. Předpokládali jsme proto, že tyto nové podoby sběru se odrazily i ve slovní zásobě francouzského jazyka.

Paleolitické lovce a sběrače pojmenovává francouzština jednoznačně pomocí výrazu *les chasseurs-cueilleurs* (*du Paléolithique*), proto pro nás bylo překvapující zjištění, že pro dnešní sběrače neexistují ve francouzském jazyce podobně jednoznačná pojmenování. Pročetli jsme desítky článků s touto tématikou a skoro v každém z nich jsme našli další možné výrazy a řadu jiných jsme nejspíš ani neobjevili. Je samozřejmě všeobecně známo, že v publicistickém stylu může být tak velké množství pojmenování pro stejnou skutečnost spojeno se záměrným hledáním působivého vyjádření nebo výsledkem spontánního tvoření (jako tomu bylo v případě kompozit pro označení *hromadičů*), ale podobná situace byla i u několika oficiálních studií o sběračích, které jsme měli možnost si přečíst.

Velká rozmanitost pojmenování a také fakt, že ve většině případů využívá francouzština k jejich tvoření již existující lexikální formy, byly důvodem, proč jsme nakonec upustili od původního záměru porovnat frekvenci nových pojmenování označujících dnešní sběrače v rámci jednoho korpusu, případně i mezi několika korpusy. Zkusili jsme například zadat do korpusu francouzsky psaných textů *Araneum Francogallicum Maius*[16] substantiva *le cueilleur* a *le ramasseur*. První výraz se v daném korpusu vyskytoval 571×, většinou se ale jednalo o sběrače hub či určitého druhu ovoce. *Le ramasseur* byl v korpusu zastoupen 372×, ale i v tomto případě se jednalo převážně o sběrače hub nebo tenisových míčků. Mnohdy byl také kontext, ve kterém se hledaný výraz vyskytl, příliš malý na to, abychom mohli jednoznačně určit, zda se opravdu jedná o sběrače, na které jsme se v tomto článku zaměřili.

Při řešení problematiky nových pojmenování si autoři často pokládají otázku, zda lze nově utvořené lexikální jednotky pokládat za perspektivní, tzn., zda u nich existuje vysoká pravděpodobnost jejich začlenění do lexikálního systému. Jak už

[16] *Ústav Českého národního korpusu: cizojazyčný korpus Araneum Francogallicum Maius*, https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=aranea/aranfran_fr_ar13___b_a, 14. 10. 2016.

bylo řečeno, pro pojmenování novodobých sběračů čerpá francouzština především ze slov již existujících, navíc k jejich vytvoření využívá produktivní slovotvorné modely. Jedná se tedy většinou o nová pojmenování, která mají pravidelnou slovotvornou strukturu, jež bývá určujícím faktorem ovlivňujícím integrovatelnost příslušného neologismu do slovní zásoby jazyka. Proto je velmi pravděpodobné, že se s většinou těchto výrazů budeme ve francouzských textech setkávat i nadále.

Velké množství výrazů používaných pro označení dnešních sběračů logicky evokuje otázku, jaký z těchto pojmů je pro jejich označení nejvhodnější. Jednoznačná odpověď neexistuje. S ohledem na vyhledané výrazy ale můžeme zobecnit, že pokud je sbírání prováděno na zemi, nejvhodnějším výrazem je *le ramasseur*, pokud se sbírá ze stromů, sběrače lze označit jako *le cueilleur*. Jedná-li se o sběr na místech, která jsou určena ke skladování odpadu, aktéři jsou nejčastěji nazýváni *les récupérateurs*.

Použité zdroje

Literatura

DOLNÍK, Juraj (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.

FILIPEC, Josef a ČERMÁK, František (1986): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

FRIDRICHOVÁ, Radka (2012): *Troncation en tant que procédé d'abréviation de mots et sa perception dans le français contemporain*. Olomouc: Nakladatelství UP.

FRIDRICHOVÁ, Radka (2013): Quelques réflexions sur les mots tronqués en français et en tchèque. *Crossing Boundaries in Culture and Communication*, Romanian-American University, Bukurešť, Rumunsko, 1/2013, s. 29–35.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny.

LEHMANN, Alise a MARTIN-BERTHET, Françoise (2005): *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*. Paris: Armand Colin.

MARTINCOVÁ, Olga (1983): *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.

PACHMANOVÁ, Martina (2008): *Mít a být: Sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*. Praha: VŠUP.

PICOCHE, Jacqueline (1994): *Dictionnaire étymologique du français*. Paris: Le Robert.

PICOCHE, Jacqueline (1998): *Histoire de la langue française*. Paris: Nathan.

PRUVOST, Jean, SABLAYROLLES, Jean-François (2003): *Que sais-je? Les néologismes*. Paris: Presses Universitaires de France.

RANGELOVA, Albena (2005): Neosémantismy a neosémantizační procesy. In: Martincová, Olga, Rangelova, Albena a Světlá, Jindra (eds.): *Neologismy v dnešní češtině*. Praha: ÚJČ AV ČR, s. 159–179.

ROBERT, Paul (2005): *Le Petit Robert de la Langue Française 2006*. Paris: Dictionnaires Le Robert.

TŘEŠTÍK, Michael (2010): *Umění sbírat umění*. Praha: Gasset.

VLASÁK, Václav (2007): *Francouzsko-český česko-francouzský slovník*. Voznice: LEDA.

VLASÁK, Václav, KIDLESOVÁ, Zora a PRIESOLOVÁ, Janka (2006): *Francouzsko-český a česko-francouzský slovník (nová slova, módní slova, nové významy a dodatky k stávajícím slovníkům).* Praha: Oeconomica.

Internetové zdroje

Le Trésor de la Langue Française informatisé, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1103011680;, 28. 9. 2016.

Le Trésor de la Langue Française informatisé, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2172565575;, 28. 9. 2016.

Le Trésor de la Langue Française informatisé, http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?11;s=3927299625;r=1;nat=;sol=0;, 6. 10. 2016).

Slovník spisovného jazyka českého, http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=sb%C4%9Bratel&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no, 28. 9. 2016.

Slovník spisovného jazyka českého, http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=sb%C4%9Bra%C4%8D&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no, 28. 9. 2016.

Ústav Českého národního korpusu: cizojazyčný korpus Araneum Francogallicum Maius, https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=aranea/aranfran_fr\ar13___b_a, 14. 10. 2016.

Résumé

Le glanage est une activité très ancienne qui consiste à ramasser des fruits, des légumes et des céréales restés ou tombés au sol dans un champ ou un verger après la récolte ou la moisson. Au cours du temps, les pratiques du glanage ont évolué faisant émerger des formes variées, adaptées au monde urbain et contemporain.

Mais le but de cette étude qui porte partiellement le titre d'un film documentaire d'Agnès Varda Les glaneurs et la glaneuse, sorti en France en 2000, n'est pas de parler de ceux qui ramassent et vivent de nos restes, elle se propose d'étudier les néologismes (mots nouveaux, emprunts ou nouveaux sens donnés à des termes déjà existants) relatifs aux glaneurs et de montrer ainsi quelles sont les tendances actuelles dans leur formation en français. Pour ce faire, nous nous basons sur les expressions fournies par le dépouillement des articles de presse récents ainsi que des autres textes, vidéos, photos ou commentaires, publiés sur internet. Après une mise au point théorique sur la notion de «nouvelle dénomination» (néologisme) et l'explication des termes «sběrač/sběratel» et «collecteur/collectionneur», l'étude propose une grille des mots et des expressions retenus.

Cette étude s'intéresse alors non seulement aux différentes appellations données aux glaneurs qui ratissent les champs fraîchement récoltés, mais aussi à d'autres types de glaneurs, c'est-à-dire à ceux qui récupèrent de la nourriture dans les poubelles ou les conteneurs des supermarchés, boulangeries ou à la fin des marchés, à ceux qui récupèrent les matières recyclables (vieux papiers, métaux, vêtements ou bouteilles) et les vendent à des collecteurs privés (formels et informels), à ceux qui ramassent des objets dans les poubelles ou dans les rues lors de la collecte des déchets encombrants, à ceux qui sont collectionneurs pathologiques (car ils accumulent de manière excessive des objets sans les utiliser), ou à ceux qui ont choisi un mode de vie alternatif pour lutter contre le gaspillage alimentaire. On les appelle entre autres les freegans. Mais d'autres initiatives critiquant les systèmes de production, de distribution et de consommation actuels y sont aussi mentionnées, par exemple celles des Gars'pilleurs qui récupèrent de la nourriture jetée dans les poubelles en vue de la redistribuer gratuitement à des particuliers en situation précaire ou difficile.

La recherche montre qu'il existe en français une gamme assez large de mots et d'expressions pour parler de ces gens, ils sont utilisés selon le contexte ou l'auteur du

texte. Il peut y avoir des nuances de sens entre ces termes. Dans cette étude, il y en a une cinquantaine, on peut y trouver ainsi: accumulateur, collectionniste, déchétarien, dumpster diver, freegan, glaneur, recycleur, ramasseur, etc. Parmi eux sont mentionnés surtout les néologismes de sens (engrangeur, glaneur, plongeur...), c'est-à-dire les mots et les expressions préexistants, utilisés dans un sens nouveau, mais aussi quelques néologismes de forme, obtenus par emprunt (binner, door-to-door, dumpster diver, hoarder...), dérivation (biffeur, chiffonneur, récupéreur...) ou composition et troncation (déchétarien, gars'pilleur, gratuivore).

Il existe beaucoup de termes synonymes ou proches pour désigner ces personnes qui se nourrissent dans les poubelles soit par nécessité soit par militantisme. Pour simplifier un peu le choix du terme approprié, on peut recommander l'emploi des mots ramasseur (si cette activité est liée au sol), cueilleur (pour la cueillette sur les arbres) et récupérateur (s'il s'agit des espaces de stockage des déchets).

Sociální kapitál a demokracie v provinciích Argentiny

Tomáš Herčík *

Abstract: *The aim of this paper is to test the hypothesis that social capital produces greater democratic governance in the Argentine provinces. In his work, Robert D. Putnam has developed the theory that social capital contributes to good governance and democracy. Some authors have also studied the effect of social capital on democracy in certain states. In some countries, however, there are significant regional differences both in terms of democracy and social capital. The author of this paper asks the following question: what causes there to be differences in the democratic character of the Argentine provinces? This paper also presents the author's analysis of social capital and its impact on democracy in the provinces of Argentina. The method of regression analysis is used and the author tests the effect of three independent variables on sub-national democracy in Argentina – social capital, the provinces' income from the Federal Government, and GDP per capita. In this case, the concept of social capital is based in part on Putnam's concept and mainly includes the voluntary participation of citizens in NGOs and the concentration of these organisations, but to some extent also generalized trust and reciprocity.*

Key words: *social capital, civil society, subnational democracy, Argentina, Argentine provinces.*

* Mgr. Tomáš Herčík, Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, tomas.hercik@uhk.cz.

1. Úvod

Demokracie bývá velmi často označována za „*vládu lidu*“ či „*vládu většiny*“. Tato označení mohou naznačovat určité spojení mezi občanskou společností a její vládou. Mnoho autorů opravdu dává spojení mezi občanskou společností a demokratickou vládou velký význam. Dá se však doopravdy vysledovat vliv občanské společnosti na nejrozšířenější formu demokracie, tedy zastupitelskou vládu, v současnosti? A dále: dá se případně tento vliv nějakým způsobem měřit?

Hlavním cílem tohoto článku bude zjistit, zda má sociální kapitál vliv na demokracii v argentinských provinciích. Autor přitom vychází z konceptu sociálního kapitálu Roberta D. Putnama (1993, 1995, 2000). Zkoumanými jednotkami zde budou argentinské provincie, z čehož je patrné, že analýza bude provedena na regionální úrovni. Autor si vybral argentinské provincie ze dvou důvodů: (1) jednak se předešlí autoři zabývající se sociálním kapitálem v Argentině soustředili především na národní úroveň (např. Klesner 2007), takže se jedná do velké míry o neprobádanou oblast. Druhým důvodem (2) je předpoklad, že na regionální úrovni by měly být lépe vidět mechanismy sociálního kapitálu a jeho možný vliv na místní politický život.

Argentina je považována za stát, kde existují velké regionální rozdíly. Jsou tu velké rozdíly nejen v ekonomických dotacích (Bakke a Wibbels 2006, 4), ale také v provinciální politice. Některé provincie jsou též méně demokratické než ostatní, čímž se zabývají vybrané studie zaměřené na charakter režimů na subnacionální úrovni. Nabízí se zde otázka, čím jsou tyto rozdíly způsobeny? Autor tohoto článku se pokouší ověřit možnost, že jsou způsobeny sociálním kapitálem, respektive určitými charakteristikami občanské společnosti.

Důvodem pro zvolení teorie sociálního kapitálu bylo to, že v určitých podmínkách může velmi dobře vysvětlovat regionální politické, ale i další rozdíly. To ostatně dokládá Putnam (1993) na případech italských regionů (viz dále). Existují samozřejmě i další, zejména ekonomické teorie, které by teoreticky mohly tyto rozdíly vysvětlovat, přičemž některé z nich budou zmíněny v další části práce. Teorie sociálního kapitálu však představuje možnost ověřit, že za těmito rozdíly by mohla stát občanská společnost a do jisté míry také politická kultura. Tato teorie Putnamovou modifikací získala potenciál k měření účinků občanské společnosti na regionální úrovni, což také využije autor této práce.

Ze všeho nejdříve je však důležité si teoreticky zarámovat sociální kapitál, kritiku tohoto konceptu a mechanismy, jimiž sociální kapitál může v teoretické rovině ovlivňovat politiku či vládnutí. Ve druhé části budou představeny některé koncepty, jež byly aplikovány na argentinské provincie a také stručně nastíněn charakter argentinské občanské společnosti. Ve třetí části pak budou operacionalizovány proměnné *sociální kapitál* a *provinciální (subnacionální) demokracie* (spolu s některými kontrolními proměnnými) a bude provedena regresní analýza, která by měla prokázat, zda má sociální kapitál v argentinských provinciích nějaký vliv na demokratičnost jejich vlád. Tato analýza by také měla změřit případnou velikost tohoto vlivu. V samotném závěru autor shrne výsledky této analýzy a předloží několik návrhů pro další zkoumání v dané oblasti.

2. Sociální kapitál – teoretické koncepty a kritika

Jak jsem již zmiňoval, sociální kapitál vychází z občanské společnosti. Sociální kapitál sám o sobě může mít určité ekonomické konotace (viz níže) a také občanskou společnost definují někteří autoři (např. Cohen a Arato 1997) ekonomickou optikou. Podle mého názoru však sociální kapitál mnohem více vychází z Peruzzottiho (2004) aktivní složky občanské společnosti, kterou tvoří různé dobrovolné organizace a asociace občanů a jejich sociální interakce. Ty mohou, pokud jsou správně nasměrovány, přispívat také k demokratizaci společnosti, což se může dít například tak, že občanská společnost zprostředkovává kontakt mezi státem a občanem, mobilizuje občany, tlumočí jejich zájmy vládě, omezuje chování vlády pomocí občanského aktivismu a vštěpuje jim demokratické hodnoty (Booth, Bayer Richard 1998). Na druhou stranu, někteří autoři vliv občanské společnosti na demokracii či přímo její politickou roli marginalizují,[1] jiní ji z politických jednání a vlivu na politiku úplně vynechávají.[2] Teoretici sociálního kapitálu jsou však zastánci naprosto opačných pozic.

Bezpochyby nejznámějším a nejvíce diskutovaným konceptem sociálního kapitálu je ten, který ve svých pracích představil Robert D. Putnam (1993, 1995, 2000), jenž na sociální kapitál pohlíží velmi obecně jako na prvky usnadňující dobrovolnou kooperaci jednotlivců za účelem dosažení nějakého cíle. Podobně definuje sociální kapitál například i Pierre Bourdieu, který však na rozdíl od Putnama spatřuje tyto prvky explicitně v sociálních vztazích a skupinách (Bourdieu 1985, 51), či James S. Coleman, v jehož definici hraje nejdůležitější úlohu kolektivní akce (Coleman 1988). Putnam zdůrazňuje spíše vůli ke kooperaci, tedy jakýsi předstupeň sociálních vztahů a členství v sociálních skupinách. Tomuto pojetí se přibližuje definice sociálního kapitálu Francise Fukuyamy, pro něhož je nejdůležitějším prvkem šíření hodnot a norem jedinců, které vedou ke kooperaci. Hodnoty vedoucí ke kooperaci však podle něj nemusí vždy vést ke vzniku sociálního kapitálu. Příkladem špatných hodnot a norem, jež sice vedou ke kooperaci mezi jedinci, ale ne k produkci sociálního kapitálu, je italská Mafie (Fukuyama 1997, 377–379). John Field zase uvádí, že velmi důležitou skutečností při tvorbě sociálního kapitálu je to, kolik ostatních jedinců daný jedinec zná a s kolika z nich utužuje své vztahy (Field 2008).

Sociální kapitál není roven míře reciprocity ve společnosti, jak by mohly některé jeho charakteristiky napovídat. Putnam upozorňuje, že normy reciprocity jsou pouze součástí sociálního kapitálu. Dalšími prvky sociálního kapitálu jsou potom podle něj tzv. sítě a také důvěra mezi lidmi (Putnam 1993).

---

[1] Např. Joseph Schumpeter v knize Capitalism, Socialism, and Democracy (2003, první vydání 1943) uvádí, že v žádné společnosti té doby, která byla považována za demokratickou (s výjimkou USA), nefungoval systém tak, že by si lidé skutečně vybírali svoji vládu, a dále se také snaží zdůraznit různost názorů a neexistenci společného dobra, z čehož pro něj vyplývá, že občanská společnost nemůže postupovat jednotně (Schumpeter 2003, 252–283).

[2] Např. Adam Przeworski (1995), který tvrdil, že občanská společnost v nově vznikajících demokraciích by se jednání o politice vůbec neměla účastnit a vše by mělo zůstat na dohodě mezi vládou a příslušnými ekonomickými segmenty. Vytváření obdobných segmentů, avšak uvnitř občanské společnosti, navrhuje svým konceptem neokorporativismu také Phillipp C. Schmitter (1974). V takovém systému by byla rovnováha moci výrazně nakloněna vládě. Navíc by občanská společnost v neokorporativismu mohla být manipulována vyjednavači korporací (Diamond 1999).

Sítěmi Putnam myslí spleť vazeb, jež umožňují společenskou výměnu. Tu usnadňuje právě reciprocita, která by v ideálním případě měla být generalizovaná. To znamená, že jeden aktér učiní druhému laskavost s očekáváním toho, že mu bude někdy oplacena. Proti tomu stojí reciprocita vyvážená, kde dva aktéři provedou mezi sebou společenskou výměnu a jsou vyrovnáni. Sítě vytvořené na základu generalizované reciprocity pak mají různý charakter, obecně se však dá říct, že existují dva hlavní druhy těchto sítí: horizontální a vertikální. Podle Putnama jsou lepší variantou sítě s horizontální strukturou, kde jsou si všichni aktéři rovni, zároveň však upozorňuje, že téměř všechny sítě ve společnosti jsou mixem obojího, tedy mají částečně horizontální a částečně vertikální strukturu. Existují však příklady sítí či organizací, jež mají výrazně více horizontální strukturu. Putnam je nazývá sítěmi občanské účasti a patří k nim například sousedské organizace, sportovní kluby, masové politické strany a podobně. Takové organizace pak tvoří nezbytnou složku sociálního kapitálu, jelikož v nich dochází ke snadnějšímu přenosu informací, což usnadňuje kolektivní akce. Vertikální struktura takový přenos informací neumožňuje jednoduše z důvodu, že si jedinci nejsou rovni. Příliš těsné horizontální vazby, jako jsou například mezi příbuznými či v semknutých etnických skupinách, také nepřispívají ke vzniku sociálního kapitálu. Vzniká zde totiž problém, že tyto skupiny nejsou ochotné kooperovat mezi sebou (Putnam 1993, 172–175).

Podle Putnama jsou horizontální vazby a s nimi spojené členství v některých dobrovolných organizacích důležité také pro institucionální uspořádání dané společnosti. V *Making Democracy Work*[3] doslova uvádí: „*členství v horizontálně uspořádaných skupinách (jako jsou sportovní kluby, družstva, spolky vzájemné pomoci, kulturní asociace a dobrovolné odbory) může být pozitivně spojeno s dobrým vládnutím*“ (Putnam 1993, 175). Tato slova potvrzuje i v pozdější práci *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*: „*normy a sítě občanské účasti také silně ovlivňují výkon zastupitelské vlády*“ (Putnam 1995, 66). Putnam však jde ještě dále, když ve stejném díle tvrdí, že mechanismy občanské účasti a společenské propojenosti produkují lepší školy, rychlejší ekonomický rozvoj, nižší kriminalitu a efektivnější vládu (Putnam 1995, 66–67).

V Putnamově analýze je také patrný velký vliv Alexise de Toquevilla a jeho díla *Demokracie v Americe*, které vyšlo již v roce 1835. De Toqueville se v tomto přelomovém díle zabýval, podobně jako Putnam, vztahy v komunitách (v USA) založených na reciprocitě, jíž bychom dle Putnamových charakteristik mohli nazvat generalizovanou. Tyto vztahy pak podle něj byly jedním z klíčových pilířů americké demokracie té doby (de Toqueville 2000).

Koncept sociálního kapitálu Roberta D. Putnama byl podroben velké míře kritiky, která má rozličný charakter. Někteří autoři kritizují Putnama například za používání pojmu kapitál ve spojení s tímto typem sociální koheze. Grootaert a Bastelaer (2002) například uvádějí, že sociální kapitál sice disponuje určitými podobnostmi s kapitálem ekonomickým (není bezcenný, vytváří kumulované zásoby), ale na druhou stranu zde existují velké odlišnosti. Sociální kapitál totiž

[3] Toto Putnamovo dílo je zásadní pro pochopení jeho konceptu sociálního kapitálu. Na příkladu italských regionů zde ukazuje, že míra sociálního kapitálu v dané společnosti ovlivňuje (v pozitivním směru) výkon regionálních vlád. Hlavní teze této práce tedy zní: čím více je v dané společnosti sociálního kapitálu, tím „lepší“ zde bude vláda.

na rozdíl od toho ekonomického produkuje sám sebe. Navíc – až charakteristika vztahu mezi dvěma a více jedinci určí, zda bude vznikat a bude aktivován sociální kapitál či nikoliv.

Mnohem více problémovou pro samotný koncept sociálního kapitálu je však kritika, která poukazuje například na problematickou metodologii. James DeFilippis (2001) upozorňuje, že metodika, kterou ve svých dílech používá Putnam, může být pro tak složitou problematiku velmi zjednodušující. DeFilippis také kritizuje příliš pozitivní vidění společnosti v konceptu sociálního kapitálu, které by bylo možné pouze za předpokladu, že by jedinci neměli žádné materiální nároky. V souvislosti s tím vidí jako nesmyslné oddělení sociálního kapitálu od ekonomiky, od jiných forem kapitálu a také od mocenských vztahů, které by přitom mohly vysvětlovat některé Putnamem popisované rozdíly (například mezi bohatými a chudými v knize *Bowling Alone* (2000)). Zde však dle mého názoru DeFilippisova kritika poněkud ztrácí na síle, neboť přechází z úrovně kolektivu na úroveň jedince, což nebyl primární cíl Putnamova zkoumání. Putnam se zabývá kolektivem a jeho dobrem, nikoliv dobrem jedince.

Theda Skocpol (1996) kritizuje Putnama za špatné zacházení s daty v článku „Bowling Alone“ (1995)[4] a také za to, že opomíjí například organizační a třídní kritérium v posuzovaných asociacích. S organizační složkou pak souvisí její oddělování sociálního kapitálu od vlády a vládnutí, protože mnohé asociace byly organizovány právě vládou. Zde by však mohla být na místě námitka, že Putnam zdůrazňuje zejména dobrovolnost jedinců, na jejímž základě se do těchto organizací hlásí, nikoliv to, kdo tyto asociace založil. Skocpol však dále uvádí, že členství může být také organizováno vládou. Skocpol navíc nesouhlasí s jedním z Putnamových závěrů, že Američanů v dobrovolných asociacích ubývá z důvodu rostoucích individuálních zájmů, ale může jich tam ubývat z důvodu, že jim daná organizace nemá co nabídnout a z nějakého důvodu se nestihla přizpůsobit na podmínky současného světa. Problémem je také podle Skocpol to, že Putnamův koncept nepostihuje konflikt mezi generacemi v 60. a 70. letech minulého století. Zde je patrné zejména odmítání „starých“ asociací mladší generací. Další prvek její kritiky, v němž se shoduje s DeFilippisem, spočívá v údajném Putnamovu zaslepení de Toquevillem a pozitivním vidění sociálního kapitálu.

Kritika Thedy Skocpol ohledně střetu generací naznačuje, že Putnam se v *Bowling Alone* málo zaměřoval na historické události a kontext, díky němuž docházelo k poklesu členů dobrovolných asociací. V knize *Making Democracy Work* (1993) však Putnam podle Sidneyho Tarrowa (1996) historický kontext naopak přeceňuje a navíc si ho vykládá účelně a špatně. Tarrow poukazuje na to, že si Putnam záměrně vybral určité úseky italských dějin, které se do jeho práce hodí. V těchto úsecích se pak měly rozvíjet občanské tradice zejména na severu Itálie, ale Tarrow upozorňuje, že tyto tradice nemusely mít vždy pozitivní charakter, vazby v nich byly často směřovány vertikálně a Putnam například opomíjí 19. století, kdy byl italský jih prakticky vykořisťován severem.

[4] Putnam vydal v roce 1995 článek nazvaný „Bowling Alone: America's Declining Social Capital“, kde argumentoval, že v USA ubývá jedinců v dobrovolných asociacích, což má za následek úbytek sociálního kapitálu. V roce 2000 pak vydal knihu *Bowling Alone: The Collapse and Revival of the American Community*, kde tento argument rozšiřuje a odpovídá na mnohé kritiky původního článku.

Boix a Posner (1996) do jisté míry rozpracovávají Putnamovy teze. Souhlasí s kritikou, že sociální kapitál není tak jednoduchou entitou, jak by se z Putnamových prací mohlo zdát, a také s tím, že nemusí být vždy pozitivní. Jeho nadměrná existence může způsobovat i vznik pro společnost škodlivých organizací či zneužívání organizací k individuálnímu prospěchu. Boix a Posner vidí problém také v tom, že Putnamův model společnosti je vlastně konsociační model politiky, jenž se v praxi příliš neosvědčil a má mnoho negativ. Pokud by to ve skutečnosti takto fungovalo, tak by podle nich stačilo „*investovat*“ do určitých sociálně-politických sektorů, což by zvýšilo vládní výkon a nevznikla by zde potřeba změny ve společnosti.

John Field (2008) upozorňuje na možné negativní vlivy vysoké koncentrace sociálního kapitálu. Poukazuje na možné zneužití přílišné důvěry některých jedinců jinými tam, kde je velké množství sociálního kapitálu. Vysoká koncentrace sociálního kapitálu tak podle něj může být spojena i s vyšší kriminalitou v dané společnosti, k čemuž se ještě vrátíme.

Na možné zneužívání sociálního kapitálu k vlastnímu prospěchu ze strany jedinců a jejich skupin upozorňují i další autoři (např. Sobel 2002). Je to také častá kritika ekonomů a teoretiků racionální volby, kteří přirovnávají sociální prostředí k prostředí ekonomickému – každý jedinec zde dělá každé rozhodnutí s vidinou zisku a vlastního užitku prostřednictvím individuálních a kolektivních akcí.[5]

Za kritiky sociálního kapitálu by se dali považovat také institucionalisté (např. Ostrom 1990), kteří argumentují, že rozdíly na mezistátní úrovni či mezi jednotlivými regiony jsou způsobeny nastavením institucí, jež zde fungují. V našem či Putnamově případě (tzn. v případě argentinských provincií nebo italských regionů) se však dá odmítnout tím, že tyto jednotky měly prvotní pravomoci a instituce stejné, dané shora centrální vládou (Kostelecký, Patočková a Vobecká 2007). Pozdější variace by tak spíše mohl vysvětlovat sociální kapitál nebo jiné teorie, které by ukázaly, proč se autority v těchto regionech rozhodly pro odlišný přístup.

3. Mechanismy, kterými sociální kapitál ovlivňuje vládu

Putnam ve svých pracích přímo spojuje sociální kapitál s výkonem vlád a jejich demokratičností, což znamená, že čím více je ve společnosti generalizované reciprocity, ochoty se sdružovat a občanské účasti na kolektivních akcích, tím lepší bude mít vládu.

V případě sociálního kapitálu je třeba se zaměřit na charakter asociací, do nichž jednotlivci vstupují. Různé asociace totiž mohou ovlivňovat výkon vlád protichůdně a také mohou rozdílně působit v rámci sociálního kapitálu (Stolle a Rochon 1998). Z toho vyplývá, že je důležité si dopředu jasně definovat, které asociace nebo jejich typy jsou součástí sociálního kapitálu.

Generalizovaná reciprocita představuje podle některých autorů důležitější prvek sociálního kapitálu při ovlivňování vlád než občanská účast (Knack 2002). Důvěra mezi jedinci, jež v rámci této reciprocity vzniká, totiž může mít také vliv na vlády. Mezi jedinci vzniká oboustranný vztah, kdy jedinec věří, že jeho důvěra v druhého

[5] Srovnej např. Buchanan a Tullock (1965, 31–40) a Olson (1975, 60–65).

bude opětována a naopak. Takový vztah vzniká mezi vládou a občany podle některých jen velmi těžko (Hardin 1998, 9–12). Toto je založeno na předpokladu, že je daná vláda závislá na důvěře občanů, ti však nejsou závislí na důvěře ve vládu. Důvěra občanů ve vládu má však obdobný charakter jako jejich důvěra v další jednotlivce. Občané musí věřit vládě, že vyslyší jejich požadavky, a vláda zase musí věřit občanům, že ji budou podporovat. Je to tedy vztah založený na reciprocitě.

Podle některých autorů přispívá sociální kapitál k vyšší odpovědnosti vlády, protože ta musí být při jeho vysoké koncentraci otevřená široké škále požadavků občanů. Může také usnadňovat dohody v případě vysoké polarizace politických preferencí, což může být pozitivním prvkem v případě náhlých krizí či nouzových řešení (Boix a Posner 1998; Knack 2002). Optimistické předpoklady o chování druhých, jež jsou součástí sociálního kapitálu, pak mohou vést k některým dalším pozitivním charakteristikám dané vlády. Vláda tak ve společnosti s vysokou koncentrací sociálního kapitálu například nemusí užívat donucovací prostředky (Boix a Posner 1998).

Sociální kapitál může přispět také ke změně občanských preferencí, kdy občané preferují spíše kolektivní zájmy na úkor individuálních a důležitá je pro ně spíše budoucnost komunity než její přítomnost (Boix a Posner 1998). Kolektivní zájmy a kooperaci pak může podporovat nejen u občanů, ale také mezi úředníky a veřejnými správci, což může zabránit a lépe předcházet kolapsu systému. Ten je potom efektivnější a může využívat inovace a flexibilitu v politickém rozhodování (Wakefield Laughlin 2012, 50).

Výše jsem zmiňoval, že důvěra mezi občany a vládou musí být obousměrná. Proto také vláda potřebuje zpětnou vazbu od občanů. Odpovědná vláda potřebuje tuto vazbu k provádění své politiky, aby si udržovala či případně zvyšovala důvěru občanů. Musí přinejmenším vytvářet dojem, že občané jsou tvůrci její politiky. Tato zpětná vazba také slouží ke kontrole nekompetentních úředníků a politiků, kteří chtějí zneužívat své posty k obohacení a uplatnění soukromých zájmů. Přílišný individualismus u občanů naopak přispívá k nezájmu o politiku, volby a informace o výkonu vlády (Knack 2002).

Podle Putnama (1993) je dobrá vláda efektivní a reagující na požadavky občanů, přičemž by zároveň měla být demokratická. Doslova uvádí: „*Dobrá demokratická vláda nejenže posuzuje požadavky svých občanů (což znamená, že je reagující), ale také účinně koná na základě těchto požadavků (což znamená, že je efektivní)*“ (Putnam 1993, 65). O posouzení účinků sociálního kapitálu na demokratičnost vlády se již pokusili někteří autoři. Eric M. Uslaner a Gabriel Badescu (2003) se zaměřují na rozdíly mezi úrovní sociálního kapitálu v západních a postkomunistických zemích. Nižší úroveň v postkomunistických zemích je podle nich způsobena právě jejich komunistickou minulostí, kdy tam vznikalo mnoho nových organizací, ale nízká úroveň důvěry a ochoty k občanské účasti jednotlivcům bránila v participaci (Uslaner a Badescu 2003).

4. Rozdíly mezi argentinskými provinciemi – možná vysvětlení

V úvodu tohoto článku jsem zmiňoval, že existují podstatné rozdíly mezi jednotlivými argentinskými provinciemi, a to nejen na úrovni demokracie, ale také na-

příklad z ekonomického nebo sociálního hlediska. Tyto rozdíly řeší velké množství autorů, vzhledem k rozsahu článku však níže zmíním pouze některé z nich, respektive některá z jejich východisek.

Rentiérská teorie je jednou z možností, kterými by se tyto rozdíly daly za určitých podmínek vysvětlit. Je založena na předpokladu, že stát má hlavní příjmy nikoliv z daní od občanů, ale z jiných zdrojů, nejčastěji přírodního bohatství. Bývá spojována především s arabskými státy, které exportují ropu (Levins 2013, 389–390). Carlos Gervasoni (2010) se snaží tuto teorii aplikovat na argentinské provincie. Na této úrovni funguje rentiérská teorie poněkud odlišně než na národní úrovni. Provincie jsou totiž příjemci renty, která pochází ze státní pokladny. Tato renta navíc nemá původ v surovinových zdrojích, ale v daních vybraných na národní úrovni. Provincie jsou na této rentě podle některých autorů do značné míry závislé (Bakke a Wibbels 2006, 17–18). Gervasoni dává do souvislosti výšku těchto příjmů u jednotlivých provincií a také to, jak silné mají daňové vazby na své občany s tím, jaká je v dané provincii vláda, respektive jaká je její míra demokracie. Síla daňových vazeb dělí provincie na rentiérské a ty ostatní. Rentiérské mají na rozdíl od ostatních příjmy, které nepocházejí hlavně z daní podniků a pracovníků, ale z jiných (nezávislých) zdrojů. Tyto provincie a jejich představitelé pak nejsou limitováni tlakem soukromého sektoru a mohou příjmy ze státní kasy investovat do klientelismu a dalších nástrojů, které je udrží u moci. V takových provinciích je potom prostor pro politickou soutěž, a tudíž i demokracii, velmi omezený (Gervasoni 2010, 302–307).

Sebastián L. Mazzuca, který se také zabýval Argentinou, ale na celostátní úrovni, nabízí pohled na problematiku z druhé strany. Tvrdí, že vlády manželů Kirchnerových stály a stojí na takzvaném rentiérském populismu. To znamená, že vláda profituje z komodity, které má daná země dost (v případě Argentiny zmiňuje Mazzuca zejména sójové boby a také městský průmysl) (Mazzuca 2013, 108–120).

Ekonomický úhel pohledu na rozdíly mezi jednotlivými provinciemi předkládají také další autoři, kteří rozebírají rozdíly v příjmech provincií od centrální vlády a nakládání s těmito penězi ze strany jednotlivých politiků, jejich využívání k prosazování vlastní politiky a získávání podpory voličů (např. Jones, Sanguinetti a Tommasi 1999; Moscovich 2012).[6] Například Allyson Lucinda Benton (2002) se na provinciální vlády a jejich vztahy s národní exekutivou dívá optikou ekonomických krizí. Podle ní jsou vztahy mezi nimi harmonické v době ekonomické stability, kdy si strany (především Partido Justicialista a Unión Cívica Radical) potřebují udržovat podporu v provinciích, ale v období krizí se značně zhoršují a národní exekutiva diktuje politiku provinciím (Benton 2002). Na něco podobného upozorňuje Edward L. Gibson (2005), jenž také vyzdvihuje vztahy mezi těmito úrovněmi a upozorňuje, že tyto vztahy společně s událostmi v provinciích mohou způsobovat rozdílnou charakteristiku lokálních režimů v rámci jednoho státu (Gibson 2005). V podobné rovině se pohybuje i Jacqueline Behrend (2011), jejíž koncept takzvaných uzavřených her spojuje několik pozitivních a negativních prvků vládnutí,

[6] V tomto směru se často v souvislosti s Argentinou hovoří o takzvaném „*vote buying*“, tedy o kupování hlasů voličů. Daný politik, strana nebo hnutí poskytují voličům různé benefity, a to buď přímo finanční, nebo v podobě různých drobných darů. Tyto věci potom ovlivňují voliče při rozhodování, koho volit (Brusco, Nazareno a Stokes 2004).

které se v jednotlivých provinciích vyskytují. Jde například o svobodné a férové volby, rodinnou politiku, kontrolu médií a další. Behrend zároveň upozorňuje, že všechny argentinské provincie jsou součástí demokratického státu, dochází v nich k pravidelným a férovým volbám, je zde svoboda projevu a shromažďování a další typické prvky demokratických režimů. Hrubé porušování ústav a těchto zásad je zde velmi výjimečné, přesto je však charakter zdejších vlád odlišný (Behrend 2011).

Pokud se tedy znovu zaměříme na jednotlivá pojetí vládnutí v provinciích Argentiny, nalezneme zde různé přístupy. Všechna tato pojetí však mají společnou jednu věc – ukazují, že existují rozdíly (často velmi značné) mezi jednotlivými provinciemi. Žádný ze zmíněných textů se však nevěnoval primárně spojení mezi občanskou společností a charakterem vlád v argentinských provinciích. Tím, kdo volí zastupitele provincií, jsou přitom argentinští občané a možný oboustranný vztah mezi občany a vládou byl již popsán výše. Existuje zde tedy určitý předpoklad vztahu mezi občanskou společností a charakterem provinciálních vlád.

5. Skupiny občanské společnosti v Argentině

Na tomto místě je důležité stručně definovat občanskou společnost v Argentině, neboť sociální kapitál do velké míry vychází právě z občanské společnosti. Ta argentinská procházela v minulém století turbulentním obdobím a podstatnou roli při transformaci společnosti hrály politické změny, jež se v Argentině[7] odehrávaly. Etapy perónismu, vláda vojenské junty, politicko-ekonomická transformace devadesátých let či obrovská ekonomická krize na prahu nového tisíciletí znamenaly pro Argentinu a tamní občanskou společnost velké změny. Velký podíl na této transformaci měla i rostoucí korupce a nedůvěryhodnost politiků. Některé nové skupiny občanské společnosti se dokonce vymezovaly proti těm starým (například odborům). Bez zkušenosti starých protestních skupin by však jen těžko některé z nových sektorů občanské společnosti v Argentině získaly sílu (Villalón 2007). Občanská společnost a centrální vláda jsou zde poměrně úzce provázány, argentinská společnost je dnes mnohem sofistikovanější než dříve a vyžaduje větší odpovědnost a transparentnost vlády (Peruzzotti 2010).

Pokud bychom měli vyjmenovat nejdůležitější sektory argentinské společnosti, pak nesmíme opomenout nejrůznější protestní skupiny (Arce a Mangonnet 2013), hnutí za lidská práva (Armony 2004; Peruzzotti 2010), odbory (Palomino 1999 a 2008; Balvé et al. 2012; Senén González, Medwid a Trajtemberg 2008), hnutí nezaměstnaných (Arce a Mangonnet 2013), potomky původních obyvatel (Warren 2009) nebo katolickou církev (Bonnin 2009). Všechny tyto skupiny jsou dodnes velmi důležité, ačkoliv se některé z nich potýkají s velkými problémy.

[7] Argentina je federativní demokracií, která se skládá z 23 provincií a semiautonomního hlavního města. V polovině 19. století byla schválena původní Ústava tohoto státu. Ta spojovala 14 provincií, které předcházely národní vládě a ustavovaly ji. V konfederaci, jež tomuto uspořádání předcházela, naprosto dominovala provincie Buenos Aires, což se promítlo i do pozdější federace, která se tak dá označit za asymetrickou (Diaz-Cayeros 2006, 180). V současné době argentinskou federaci tvoří 24 federálních celků, tedy 23 provincií a hlavní město Buenos Aires. Vlády těchto federálních celků mají dnes poměrně velké ústavní pravomoci, které z nich dělají důležité politické a administrativní entity (Ardanaz, Leiras a Tommasi 2010).

Každá z výše zmíněných společenských skupin je do jisté míry organizovaná. Pro účely této práce je nejdůležitější dobrovolnost takové organizace. V další části práce jsem použil několik indikátorů sociálního kapitálu v argentinských provinciích, které udávají především ochotu se sdružovat a hustotu neziskových (nebo primárně neziskových) organizací. Vycházel jsem přitom z údajů o takzvaných *Cooperativas* a *Mutuales*. *Cooperativas* jsou v podstatě družstva, která fungují na určitých principech, z nichž nejdůležitější je dobrovolné a otevřené členství a také to, že by měla sloužit mimo jiné také k udržitelnému rozvoji komunit, v nichž se nacházejí.[8] *Mutuales* jsou potom čistě neziskové organizace, které však paradoxně mohou být zaměňovány s některými malými podniky, protože jednají obdobně, často s podobnou efektivitou a spolehlivostí. Poněkud problematické by mohlo být to, že *Mutuales* poskytují služby pouze svým členům (na rozdíl od *Cooperativas*, jež mohou po povolení od státu poskytovat své služby také třetí straně), nicméně členství je zde také založeno čistě na dobrovolnosti. Oba typy organizací mají velmi horizontální strukturu (ačkoliv *Mutuales* mají tři typy členství, nicméně prakticky každý se může stát aktivním členem s hlasovacím právem).[9] Podle některých autorů jsou také moderním základem sociální ekonomiky a spolu s charakterem své struktury a činnosti mohou přispívat k demokratickému rozvoji společnosti (Palomino 2004). Mezi provinciálními vládami a *Cooperativas* a *Mutuales* potom funguje oboustranný vztah. Vlády jednotlivých provincií často vytvářejí organizace, které zmiňované sdružují, čímž chtějí například přispívat k redukci chudoby. *Cooperativas* a *Mutuales* potom skrze tyto organizace a hlasování v nich mohou zase do určité míry ovlivňovat provinciální vládu a její legislativu, jež se jich dotýká. Většinou jsou však v těchto organizacích zastoupeny pouze některé typy *Cooperativas* a *Mutuales*, což je problematické. Navíc toto zapojení popsaných dvou typů organizací nevypovídá nic o demokratičnosti provinciálních vlád, respektive o vlivu *Cooperativas* a *Mutuales* na demokratičnost provinciálních vlád. Možností existence tohoto vlivu se bude věnovat následující část článku.

6. Koncept subnacionální demokracie

Pokud zde uvádím subnacionální demokracii, mám tím na mysli demokracii na úrovni nižší, než je stát, v tomto případě tedy v provinciích Argentiny a hlavním městě Buenos Aires. Zaměřím se na rozdíly v úrovni demokracie mezi provinciemi a hlavním městem a také na to, zda je způsobuje sociální kapitál, nebo něco jiného. To znamená, že subnacionální (nebo provinciální) demokracie je v mé analýze závislou proměnnou a sociální kapitál nezávislou proměnnou. V případě provinciální demokracie jsem vytvořil *index subnacionální demokracie*[10] podle Gervasoniho (2010) vzoru. Gervasoni pomocí tohoto indexu zjistil, že na úrovni jednotli-

[8] Zde je na místě uvést, že *Cooperativas* také generují určitý zisk, což není úplně v souladu s Putnamovou teorií, nicméně tento zisk je poté investován zpět do družstva a neměl by být využíván k prospěchu jeho členů. Členové by tak neměli být motivováni ekonomickými zájmy, viz INAES: http://www.inaes.gob.ar/?page_id=696, 20. 10. 2016.

[9] INAES – Instituto Nacional de Asociativismo y Economia Social, http://www.inaes.gob.ar/?page_id=696, 20. 10. 2016.

[10] Tento index byl vybrán z důvodu relativně dobré dostupnosti dat a informací z voleb v argentinských provinciích a tím pádem dobrých možností k jeho sestavení.

vých provincií existují značné rozdíly v úrovni jejich demokratičnosti. Tento index tak bude pro mé zkoumání velmi vhodný. Rozdíl však spočívá v teorii, kterou budu testovat. Jak jsem uváděl v předchozí části práce, Gervasoni se zabýval takzvanou rentiérskou teorií a přišel na značnou souvislost s rozdíly v demokracii daných provincií. Jeho zkoumání však do velké míry opomíjí rozměr občanské společnosti. Ačkoliv do něj zahrnul i kontrolní proměnnou, kterou nazval kultura, tak netestoval například vliv organizací občanské společnosti. Podle teoretických východisek některých autorů uvedených výše by však právě toto mělo být příčinou rozdílné demokratičnosti provincií. Z tohoto předpokladu vychází teorie sociálního kapitálu, již zde budu testovat. K tomu mi poslouží *index sociálního kapitálu* složený z několika indikátorů.

7. Index subnacionální demokracie

Index subnacionální demokracie tak, jak ho načrtnul Gervasoni (2010), se skládá ze dvou skupin indikátorů. První skupinou jsou indikátory zaměřené na *soutěživost*, která je v demokracii velmi důležitá a snad všechny její definice ji zahrnují. Asi nikdo si v dnešní době nedovede představit demokracii bez svobodné soutěže politických subjektů. Druhá skupina indikátorů je potom zaměřena na *vládní kontrolu*. Tato skupina vychází, jak uvádí Gervasoni, z takzvaného protektivního pojetí demokracie, což znamená zejména ochranu práv, zájmů a cílů občanů (Held 2006). Do první skupiny Gervasoni zařadil dva indikátory: *exekutivní soutěživost* a *legislativní soutěživost*. Do druhé skupiny potom *možnost opozice dostat se k moci*, *legislativní kontrolu* a *možnost znovuzvolení*. Indikátory soutěživosti byly používány poměrně často k měření demokracie, ovšem užití pouze těchto indikátorů by mohlo vést k chybné klasifikaci některých provinciálních režimů. Proto je *index subnacionální demokracie* doplněn o druhou skupinu indikátorů. Protože jsem Gervasoniho index převzal bez výjimek, zkráceně zde popíši, jak jsou jednotlivé indikátory charakterizovány a počítány, respektive co je tvoří.

Oba indexy *soutěživosti* měří možnosti opozice porazit guvernérovu stranu nebo koalici, respektive stranu, která se v daných volbách stane vládní – *exekutivní soutěživost* ve volbách guvernéra a viceguvernéra a *legislativní soutěživost* ve volbách do dolních komor provinciálních parlamentů. Výpočet obou je velmi jednoduchý: je to jedna mínus podíl hlasů získaných v guvernérských volbách stranou dosavadního držitele úřadu (u exekutivní soutěživosti) a jedna mínus podíl hlasů získaných ve volbách do dolní komory provinciálního parlamentu stranou nového (či staronového) guvernéra (u legislativní soutěživosti). Gervasoni upozorňuje, že vysoké volební zisky u politických stran v provinciálních volbách guvernérů a viceguvernérů svědčí o tom, že před volbami nastala situace, již popisuje jako „*nerovné hrací pole*“ (Gervasoni 2010, 316). To platí také naopak – pokud se objeví velmi nerovná situace před volbami, obvykle to vyústí ve velmi dobrý výsledek strany držitele úřadu. Tato situace však může být také narušena nějakou nenadálou událostí, například zásahem federální vlády. Pokud je však tato situace narušena tím způsobem, že i přes toto narušení vyhraje volby strana držitele úřadu (i když s nižším ziskem), na systematickou složku indikátoru to nemá příliš vliv. U těchto

dvou indikátorů tedy platí mechanismus, že čím vyšší volební zisk strany, tím nižší je *soutěživost*.

Do druhé skupiny indikátorů spadá *možnost opozice dostat se k moci*, což je indikátor, pomocí kterého se měří, do jaké míry byl schopen dosavadní držitel úřadu (guvernér) uspět v daných volbách. Zde je mechanismus takový, že větší demokracie je tam, kde dochází ke střídání stran u moci, případně alespoň k alternaci moci v rámci jedné strany, než tam, kde zůstává u moci stále jeden člověk. Tento indikátor nabývá hodnot od 1 do 3, přičemž 1 značí, že křeslo guvernéra získala opozice, 2 znamená, že toto křeslo získal člověk ze stejné strany nebo koalice jako byl dosavadní guvernér, přičemž by ale tento člověk neměl být jeho příbuzným nebo blízkým politickým spojencem,[11] a hodnota 3 značí, že dosavadní guvernér křeslo obhájil, případně že připadlo jeho příbuznému či blízkému spojenci. Dalším indikátorem z této skupiny je *legislativní kontrola*. Tento indikátor je, co se týče jeho specifikace, velmi obdobný jako *legislativní soutěživost*, nicméně zde se měří to, do jaké míry byla strana dosavadního guvernéra schopna uspět ve volbách do dolní komory provinciálního parlamentu. Je to tedy podíl hlasů, který strana dosavadního držitele úřadu získala v daných volbách. Posledním indikátorem z této skupiny je *možnost znovuzvolení*. To je indikátor, který poukazuje na ústavní nastavení daných provincií, konkrétně tedy na to, zda daná ústava povoluje znovuzvolení guvernéra, nebo ne. Pokud ústava nepovoluje okamžité znovuzvolení, pak je hodnota indikátoru 0, pokud povoluje jedno znovuzvolení, bude hodnota 1, pokud povoluje dvě znovuzvolení, bude hodnota indikátoru 2, a pokud ústava nijak neomezuje znovuzvolení, bude jeho hodnota 3.[12]

Tyto indikátory jsou získány z dat z voleb konaných v jednotlivých provinciích od roku 2003, tedy z dat, která nepoužíval ve své analýze Gervasoni. Hlavním důvodem pro tento výběr dat bylo zjistit, zda nastaly v jednotlivých provinciích nějaké posuny ohledně subnacionální demokracie. V některých případech se přitom jedná o data z dvojích voleb, v některých z trojích.[13]

Vzhledem ke konceptuální odlišnosti indikátorů subnacionální demokracie jsem obdobně jako Gervasoni u všech indikátorů tohoto indexu provedl faktorovou analýzu, a to s podobnými výsledky. To znamená, že jsem zjišťoval, zda jsou konceptuálně odlišné součásti indexu (indikátory soutěživosti a indikátory kontroly vlády) odlišné i empiricky. Faktorová analýza se používá k tomu, aby takto konceptuálně odlišné indikátory spojila v co nejmenší použitelný počet proměnných. V tomto případě mi vyšla tak, že jsem našel pouze jeden významný faktor s mnohem větším rozptylem, než má druhý faktor (první má vlastní číslo 3,039 a druhý

[11] V této práci jsem vycházel z toho, že blízkým politickým spojencem se rozumí bývalý viceguvernér (pokud v daných volbách nevystupoval otevřeně proti stávajícímu guvernérovi), respektive člověk, kterého dosavadní guvernér navrhne, případně otevřeně podporuje.

[12] Hodnoty u indikátorů *kontroly vlády* jsem pro účely této analýzy otočil tak, aby jejich vyšší hodnota odpovídala větší míře demokracie. V Tabulce 1 jsou však uvedeny indikátory v původních hodnotách.

[13] Ve většině provincií se od roku 2003 konaly další souběžné volby v letech 2007 a 2011, pouze v případech provincií Corrientes a Santiago del Estero v letech 2005, 2009 (S. del E. 2008) a 2013. Volby v roce 2015 nejsou zahrnuty, protože výzkum probíhal před nimi.

0,914[14]). Proto jsem k určení hodnot *indexu subnacionální demokracie* použil pouze první faktor.

Z výsledků této analýzy vyplývá (Tabulka 1), že nejnižší hodnoty subnacionální demokracie má provincie Formosa (-2,42), která vykazuje jak nízké hodnoty v obou indikátorech *soutěživosti*, tak i naopak vysoké hodnoty u indikátorů *omezení moci vlády*, zde to je konkrétně neomezené znovuzvolení, v obou posuzovaných případech byl guvernér znovuzvolen (se 76,4 % a 75,3 % hlasů) a *kontrola legislativy* guvernérovou stranou je velmi vysoká (v průměru 0,76). Nejlepší hodnoty (2,22) naopak vykazuje provincie Tierra del Fuego, která má vysokou *exekutivní* i *legislativní soutěživost*, velmi nízkou *kontrolu legislativy* (0,16), ve volbách roku 2007 byla zvolena opozice a Ústava povoluje maximálně jedno okamžité znovuzvolení.

Tabulka 1: Index subnacionální demokracie a její indikátory: statistiky jednotlivých provincií.

Table 1: Subnational democracy index and its indicators: statistics of Argentine provinces.

Provincie	**Subnacionální demokracie**	**Exekutivní soutěživost**	**Legislativní soutěživost**	**Možnost opozice dostat se k moci**	**Kontrola legislativy**	**Možnost znovuzvolení**
Buenos Aires	−,32579	,48	,51	2,50	,49	3,00
Catamarca	−,22681	,46	,50	3,00	,50	,00
Córdoba	,26995	,60	,63	3,00	,37	3,00
Corrientes	,45123	,59	,55	2,60	,46	1,00
Entre Ríos	,08338	,49	,50	2,50	,50	,00
Formosa	−2,42332	,24	,24	3,00	,76	3,00
Chaco	−,15820	,43	,46	2,00	,55	1,00
Chubut	−,48058	,41	,45	2,50	,55	1,00
Jujuy	,45845	,53	,55	2,50	,45	,00
La Pampa	−,30245	,50	,51	2,50	,49	3,00
La Rioja	,74444	,53	,58	2,00	,38	1,00
Mendoza	1,96281	,74	,60	1,50	,27	,00
Misiones	−,51905	,43	,43	2,50	,57	1,00
Neuquén	,13334	,51	,53	2,50	,47	1,00
Río Negro	,29702	,58	,52	3,00	,35	1,00
Salta	,29181	,48	,58	2,00	,46	2,00
San Juan	−1,17878	,35	,38	3,00	,62	1,00
San Luis	−1,13342	,28	,49	3,00	,51	3,00
Santiago del Estero	−,32089	,37	,48	2,60	,50	1,00
Santa Cruz	−,99086	,45	,39	2,50	,61	3,00
Santa Fe	1,25703	,59	,57	1,50	,39	,00
Tierra del Fuego	2,21615	,63	,84	2,00	,14	1,00
Tucumán	−,10545	,26	,65	3,00	,35	1,00

Zdroj: Andy Tow blog (Atlas Electoral), Ministerio del Interior, ústavy provincií a vlastní výpočty.

Tři případy z daného výzkumu jsou *outliers* – Tierra del Fuego, Mendoza a Formosa. Je více možností, jak s těmito případy zacházet. Rozhodl jsem se pro řešení, jež navrhují Tabachnik a Fidell (2013), to jest provedení dvou analýz, přičemž jedna z nich bude obsahovat *outliers*, druhá nikoliv. Z výsledků dvou analýz se

[14] Toto je důležité číslo pro takzvané Kaiserovo kritérium, které nám určuje, že pouze faktory s hodnotou 1 a větší jsou vhodné k dalšímu zkoumání (Pallant, 2001).

potom dá lépe odhadnout, zda *outliers* zásadním způsobem ovlivňují výsledky, či nikoliv.[15]

8. Index sociálního kapitálu

Index sociálního kapitálu bude v tomto článku původní, což vyžaduje operacionalizaci proměnné sociální kapitál. Při operacionalizaci sociálního kapitálu jsem vycházel předně z Putnamova (1993, 2000) konceptu, který dává důraz zejména na dobrovolné asociace, na členství v nich, na ochotu se sdružovat, ale také na generalizovanou důvěru a reciprocitu. Vzhledem k velmi špatné dostupnosti dat jsem však byl nucen přistoupit k určitému kompromisu a uzpůsobit tuto proměnnou podle dat, jež jsou dostupná. Vycházel jsem přitom také částečně z konceptů, které zpracovali někteří další autoři (např. Kostelecký, Patočková a Vobecká 2007). *Index sociálního kapitálu* v provinciích Argentiny tak tvoří několik indikátorů.

Prvním z nich je *členství v Cooperativas*, organizacích, které jsou popsány v předchozí části práce. Tento indikátor jsem vytvořil tak, že jsem jednoduše vypočítal procentuální poměr počtu členů *Cooperativas* v jednotlivých provinciích vůči počtu obyvatel každé provincie. Dalším indikátorem je *členství v Mutuales*, přičemž jsem zde postupoval obdobně jako u předchozího indikátoru. Tyto dva indikátory dle mého mínění mohou poměrně dobře ilustrovat *ochotu se sdružovat*. Jako indikátor sociálního kapitálu jsem použil i *hustotu* výše zmiňovaných organizací v jednotlivých provinciích. Je to jednoduše jejich počet v provincii na 1000 obyvatel dané provincie.[16] Dalším indikátorem je *La Iniciativa Asociativa*, jež byla použita ve výzkumu *Indice de Desarrollo Sociedad Civil de Argentina, Total País*[17] z roku 2004. Jedná se o samostatný index, který v tomto výzkumu přímo nazývají „*zdrojem sociálního kapitálu*“ a skládá se z mnoha indikátorů, jež se vztahují zejména k organizacím občanské společnosti. Nejde pouze o členství, ale je zde zahrnut i jejich počet na tisíc obyvatel, procento jejich rozpočtu ve vztahu k HDP, procento jejich vlastních finančních zdrojů, průměrný věk jejich členů a další indikátory. Toto vše je měřeno na úrovni argentinských provincií. Mezi výše zmíněnými skupinami a organizacemi občanské společnosti existují určité rozdíly, například organizace občanské společnosti dle IDSC by neměly mít povinné příspěvky svých členů. To se sice nevylučuje s definicí *Mutuales*, ale vzhledem k tomu, jaké další indikátory jsou v tomto indexu obsaženy, je velmi vhodným rozšířením indexu sociálního kapitálu v tomto článku. Navíc obsahuje všechny

[15] Rozhodl jsem se ze zkoumání vlivu sociálního kapitálu na subnacionální demokracii úplně vynechat Ciudad de Buenos Aires. Důvod pro toto je prostý: hlavní město Argentiny sice není outlier z hlediska subnacionální demokracie, ale je jím v případě sociálního kapitálu a některých kontrolních proměnných (viz dále). Vykazuje vysoká čísla u většiny indikátorů sociálního kapitálu, navíc je odlišné od provincií v tom smyslu, že má poněkud jinou legislativu, rozpočet a příspěvky od federální vlády jsou také odlišného charakteru, ve volbách, které sice probíhají ve stejné nebo obdobné termíny, se volí do městské rady a místo guvernéra se volí starosta.

[16] Tento indikátor používá například Kostelecký (Kostelecký, Patočková a Vobecká 2007), přičemž vychází z Putnamova pojetí sociálního kapitálu. Zmiňovaní autoři tam však zahrnují pouze neziskové organizace. Já jsem zahrnul i hustotu *Cooperativas*, což by mohlo být sporné vzhledem k tomu, že generují určitý zisk. S ohledem na jejich předchozí definici (velkou většinu tohoto zisku vkládají zpět do organizace) to však může být užitečný indikátor.

[17] IDSC – Indice de Desarrollo Sociedad Civil de Argentina, Total País, http://gadis-asociacion.org/documentos/IDSC%20de%20Arg.pdf, 21. 10. 2016.

typy neziskových organizací. Posledním indikátorem sociálního kapitálu, který ve své analýze použiji, je *míra kriminality*. Někteří autoři ho používají k hodnocení důvěry, respektive nedůvěry ve společnosti. K tomuto účelu použiji tento indikátor také. Pileček a Jančák (2010) však i přes to, že tento indikátor používají také při zkoumání úrovně sociálního kapitálu v okresech České republiky, upozorňují na některé jeho problémy, jako je například to, že může ukazovat i na jiné faktory, které se sociálním kapitálem nesouvisí (třeba sociopatologické jevy). Myslím si, že může souviset například i s chudobou, což by indikovalo zase spíše ekonomické jevy. Ovšem když si uvědomíme, že ve společnosti s vysokou úrovní sociálního kapitálu by měla být silně přítomna generalizovaná důvěra a reciprocita, pak z toho můžeme odvodit, že zde nejspíše bude i nízká míra kriminality. Jak také upozorňují Pileček a Jančák, tak těžko uchopitelný jev, jako je generalizovaná důvěra se dá jen velmi těžko transformovat do nějakých měřitelných jednotek, protože odpovídá subjektivně chápané formě sociálního kapitálu, jíž označují jako kognitivní.[18] Z tohoto pohledu se *míra kriminality* v jednotlivých provinciích Argentiny jeví jako velmi dobrý indikátor sociálního kapitálu. Je to jednoduše počet kriminálních činů a deliktů na 1000 obyvatel v dané provincii.[19]

Jelikož jsou tu opět konceptuálně odlišné indikátory (míra kriminality oproti ostatním), bylo třeba najít způsob, jak sestavit výsledný index. Faktorová analýza byla v tomto případě nejednoznačná, takže jsem zvolil odlišný postup, a sice převedení daných indikátorů na *Z scores*[20] a jejich následné zprůměrování. Výsledky této analýzy jsou následující (Tabulka 2): největší hodnotu sociálního kapitálu má dle tohoto modelu jednoznačně provincie Santa Fe (1,90). Až daleko za ní je provincie Chaco (0,39). Na opačném konci spektra je provincie Corrientes (−0,68).

Tabulka 2: Index sociálního kapitálu a jeho indikátory: statistiky jednotlivých provincií.

Table 2: Index of social capital and its indicators: statistics of Argentine provinces.

Provincie	**Sociální kapitál**	**Počet** *Cooperativas* **na 1000 ob.**	**Počet** *Mutuales* **na 1000 ob.**	**Členství v** *Cooperativas* **(na poč. ob.)**	**Členství v** *Mutuales* **(na poč. ob.)**	**La Iniciativa Asociativa**	**Míra kriminality**
Buenos Aires	−,37	,67	,08	,20	,05	,50	,81
Catamarca	−,12	1,14	,10	,02	,07	,48	,84
Córdoba	−,23	,45	,13	,18	,10	,51	,80
Corrientes	−,68	,45	,05	,02	,01	,43	,90
Entre Ríos	,23	,62	,17	,18	,09	,47	,91
Formosa	−,31	,57	,08	,05	,02	,46	,92
Chaco	,39	1,14	,08	,03	,05	,61	,90
Chubut	,22	,59	,10	,17	,04	,52	,96
Jujuy	,33	1,63	,06	,04	,02	,55	,90
La Pampa	,26	,27	,12	,49	,06	,48	,94
La Rioja	,33	1,03	,12	,02	,05	,57	,89
Mendoza	−,35	,30	,13	,11	,08	,53	,79
Misiones	−,56	,93	,05	,15	,02	,38	,88
Neuquén	−,11	,76	,08	,14	,04	,49	,90
Río Negro	,12	,84	,09	,10	,10	,52	,89

(pokračování na další straně)

[18] Míru kriminality používá jako indikátor sociálního kapitálu také John Field (2008).

[19] Tento indikátor je otočen tak, aby nižší *míra kriminality* v dané provincii (tedy nižší počet deliktů) indikovala vyšší míru sociálního kapitálu. Dostupné statistiky o počtu kriminálních činů a deliktů pro jednotlivé provincie z údajů Dirección Nacional de Política Criminal (Ministerio de Justicia y Derechos Humanos) za posledních pět zdokumentovaných let (2008 až 2012) jsem zprůměroval, čímž jsem dostal hodnoty tohoto indikátoru pro jednotlivé případy.

[20] To jsou čísla, která standardizují konceptuálně opačné indikátory na stejnou úroveň.

(pokračování z předchozí strany)

Salta	−,55	,62	,04	,01	,01	,52	,84
San Juan	−,30	,68	,10	,02	,07	,48	,86
San Luis	−,38	,35	,05	,08	,02	,55	,87
Santiago del Estero	,02	,84	,13	,04	,04	,43	,96
Santa Cruz	,33	1,38	,08	,02	,03	,52	,95
Santa Fe	1,90	,48	,27	,86	,52	,51	,90
Tierra del Fuego	−,19	,66	,13	,15	,03	,49	,84
Tucumán	,04	1,17	,11	,01	,07	,44	,91

Zdroje: IDSC, INAES, INDEC, Ministerio de Justicia y Derechos Humanos a vlastní výpočty.

Podobná situace s *outliers* jako u subnacionální demokracie vyvstala i zde. Už na první pohled je jasné, že jednoznačným *outlierem* bude provincie Santa Fe. Analýza toto tvrzení potvrdila a ukázala, že provincie Santa Fe není pouze *outlier*, ale že zároveň vykazuje extrémní hodnotu sociálního kapitálu oproti ostatním. U druhé analýzy tedy bude provincie Santa Fe vynechána.

V analýze jsou použity také dvě kontrolní proměnné – *HDP na hlavu* a *dělení peněz z federální vlády mezi provincie*,[21] což je proměnná podobná Gervasoniho (2010) federálním transferům. V tomto případě se jedná o přerozdělování daní a prostředků pocházejících výhradně z národní úrovně. Sem spadají veškeré prostředky od C. F. I., což je komise, která navrhuje investice do rozvoje provincií dle aktuální potřeby (tyto výdaje tvoří nejvyšší podíl z těchto čísel), dále sem patří finance na vzdělávání, služby, infrastrukturu, energie, různé vybrané a následně přerozdělené daně, fondy na kompenzaci nerovností a podobně. Jsou to tedy prostředky, které provincie nevydělají, ale které dostanou coby rentu od státu. Dle Gervasoniho teorie je právě rozdíl v obdobných příjmech provincií příčinou odlišného stupně jejich demokracie. Tato proměnná je vyjádřena přepočtem přijatých peněz na jednoho obyvatele dané provincie (ze zprůměrované hodnoty těchto příjmů provincie za pět let). I u těchto proměnných jsem zkoumal, zda zde nejsou *outliers*, a u provincie Tierra del Fuego je oproti ostatním výrazně vysoká hodnota těchto příjmů na jednoho obyvatele (13,73 oproti hodnotě 10,13 u druhé Catamarcy) a je hodnocena jako *outlier*. Tierra del Fuego však bude vynechána ze druhé analýzy už z důvodu pozice *outliera* u *sociálního kapitálu*, takže tento problém je vyřešen. U *HDP na hlavu* je situace obdobná, opět je *outlierem* Tierra del Fuego, dalším však je provincie Santa Cruz, takže i ta bude u druhé analýzy vynechána.

9. Výsledky analýzy a jejich interpretace

Pro začátek jsem vypočítal Pearsonovy korelační koeficienty pro dvě hlavní proměnné – *subnacionální demokracii* a *sociální kapitál* – a pro dvě kontrolní proměnné

[21] Data pro *HDP na hlavu* jsem čerpal z dokumentu instituce CEPAL nazvaného *Panorama del desarrollo territorial en América Latina y el Caribe* dostupného například zde: http://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/39223/S1500808_es.pdf?sequence=1, 21. 10. 2016. Data pro *dělení peněz z federální vlády mezi provincie* jsem potom získal z údajů argentinského Ministerio de Economía y Finanzas Públicas.

– *HDP na hlavu* a *toky peněz z federální vlády do provincií* (Tabulky 3 (s *outliers*) a 4 (bez *outliers*)). Analýza s *outliers* přinesla následující výsledky:

- Je zde pouze statisticky nevýznamná pozitivní korelace mezi *sociálním kapitálem* a *subnacionální demokracií* (0,225). To znamená, že mezi těmito proměnnými sice existuje určitý vztah v pozitivním směru, je ale velmi slabý a postrádá větší význam. Ani mezi ostatními proměnnými neexistuje statisticky významná korelace.

- Nejvyšší korelace je mezi *HDP na hlavu* a *subnacionální demokracií* (0,330), mezi *HDP na hlavu* a *dělením peněz z federální vlády* je potom korelace o něco nižší (0,314). Mezi *sociálním kapitálem* a proměnnou *HDP na hlavu* je pouze slabá korelace (0,154). Velmi slabé negativní korelace existují mezi *dělením peněz z federální vlády* a *subnacionální demokracií* (−0,043) a *dělením peněz* a *sociálním kapitálem* (−0,018). Všechny korelace jsou tedy v poměrně očekávaném směru, nicméně nejsou nijak významné.

Analýza bez outliers, tedy čtyř výše uvedených provincií, přinesla poněkud odlišné výsledky:

- Nejvyšší korelace (ale opět statisticky nevýznamná) je mezi *sociálním kapitálem* a *dělením peněz z federální vlády* (0,351). Zajímavé však v tomto případě je, že podle tohoto měření má se *subnacionální demokracií* nejsilnější vztah právě *sociální kapitál*, i když se jedná o statisticky nevýznamnou korelaci (0,239).

- Při vyloučení outliers z analýzy se téměř úplně otočil vztah mezi *HDP na hlavu* a *subnacionální demokracií* (z 0,327 na −0,121). Slabá korelace mezi *sociálním kapitálem* a *subnacionální demokracií* ukazuje, že mezi těmito dvěma proměnnými neexistuje významnější vztah. Je ovšem třeba tuto korelaci prověřit a zjistit, zda model, který je představen v této části má nějaký významnější vliv na *subnacionální demokracii*, nebo zda naopak *subnacionální demokracie* nějak významněji ovlivňuje některou z těchto proměnných. K tomuto nám poslouží regresní analýza. Ta by měla ukázat, zda existuje nějaký vztah nikoliv volně mezi proměnnými, ale mezi *subnacionální demokracií* coby závislou proměnnou a *sociálním kapitálem*, *HDP na hlavu* a *dělením peněz z federální vlády* coby nezávislými proměnnými na úrovni provincií.

Tabulka 3: Korelace mezi hlavními a kontrolními proměnnými (s outliers).
Table 3: Pearson correlation coefficients of main and control variables (with outliers).

	Subnacionální demokracie	**Sociální kapitál**	**Dělení peněz z federální vlády**	**HDP na obyvatele**
Subnacionální demokracie	1	,225	−,043	,330
Sociální kapitál	,225	1	−,018	,148
Dělení peněz z federální vlády	−,043	−,018	1	,314
HDP na obyvatele	,330	,148	,314	1

Zdroje: u *HDP na hlavu* CEPAL, u *dělení peněz z federální vlády mezi provincie* Ministerio de Economía y Finanzas Públicas a vlastní výpočty.

Tabulka 4: Korelace mezi hlavními a kontrolními proměnnými (bez outliers).
Table 4: Pearson correlation coefficients of main and control variables (without outliers).

	Subnacionální demokracie	**Sociální kapitál**	**Dělení peněz z federální vlády**	**HDP na obyvatele**
Subnacionální demokracie	1	,239	−,084	−,121
Sociální kapitál	,239	1	,351	,113
Dělení peněz z federální vlády	−,084	,351	1	−,180
HDP na obyvatele	−,121	,113	−,180	1

Zdroje: u *HDP na hlavu* CEPAL, u *dělení peněz z federální vlády mezi provincie* Ministerio de Economía y Finanzas Públicas a vlastní výpočty.

Provedl jsem tedy regresní analýzu, a to dvakrát – opět nejdříve tu, která obsahuje tzv. *outliers*, a poté analýzu bez nich. Nejdříve budu prezentovat výsledky analýzy s *outliers*.[22] Pomocí takzvaného Mahalanobisova rozestupu (což je kritérium u regresní analýzy, které určuje kritické hodnoty vůči počtu nezávislých proměnných obsažených v dané analýze) jsem hledal *outliers* pro celkový model regresní analýzy. Pomocí tohoto kritéria jsem žádný z případů (provincií) nemohl hodnotit tímto způsobem. Při posuzování účinků jednotlivých nezávislých proměnných na *subnacionální demokracii* (Tabulka 5) v tomto případě vyšlo, že největší účinek má proměnná *HDP na hlavu* (0,352), přičemž ani tato hodnota nevykazuje statistickou významnost (p = 0,133). Účinky dalších nezávislých proměnných jsou potom o poznání nižší. Druhá v pořadí je proměnná *sociální kapitál*, která má účinek 0,170 (p = 0,435). Její význam je tedy o poznání nižší a dá se říci, že její účinky na *subnacionální demokracii* jsou velmi slabé. Ještě nižší výsledek (−0,151, p = 0,505) je potom u proměnné *dělení peněz z federální vlády.* Pokud provedeme obdobnou regresní analýzu s tím, že jsou z ní vyloučeni *outliers* (Tabulka 6),[23] pak z ní vyplynou o něco zajímavější, avšak opět statisticky nevýznamné výsledky. Největší unikátní účinek na závislou proměnnou tentokrát prokázala proměnná *sociální kapitál* (0,347). U *HDP na hlavu* vyšel téměř naprosto opačný účinek než předtím (−0,203), ale vyšší negativní účinek tentokrát vyšel u *dělení peněz z federální vlády* (−0,242).

[22] R2 = 0,161, p = 0,332 (Tabulka 5).
[23] R2 = 0,128, p = 0,577 (Tabulka 6).

Tabulka 5: Shrnutí modelu regresní analýzy (s outliers).

Table 5: Multiple regression analysis model (with outliers).

R2	**Statistická významnost celého modelu**	**Účinky jednotlivých nezávislých proměnných na subnacionální demokracii (standardizovaný koeficient)**		**Statistická významnost účinků nezávislých proměnných**
,161	p = ,332	Sociální kapitál	,170	,435
		Dělení peněz	-,151	,505
		HDP na hlavu	,352	,133

Nezávislé proměnné: *Sociální kapitál*, *Dělení peněz z federální vlády mezi provincie*, *HDP na hlavu*.
Závislá proměnná: *Subnacionální demokracie*.

Tabulka 6: Shrnutí modelu regresní analýzy (bez outliers).

Table 6: Multiple regression analysis model (without outliers).

R2	**Statistická významnost celého modelu**	**Účinky jednotlivých nezávislých proměnných na subnacionální demokracii (standardizovaný koeficient)**		**Statistická významnost účinků nezávislých proměnných**
,128	p = ,577	Sociální kapitál	,347	,223
		Dělení peněz	-,242	,392
		HDP na hlavu	-,203	,445

Nezávislé proměnné: *Sociální kapitál*, *Dělení peněz z federální vlády mezi provincie*, *HDP na hlavu*.
Závislá proměnná: *Subnacionální demokracie*.

Z výsledků je zjevné, že zde pravděpodobně neexistuje příliš silný vztah mezi pojetím sociálního kapitálu, jež je představeno v tomto článku, a demokracií na úrovni provincií, a to i po kontrole dalšími nezávislými proměnnými – *HDP na hlavu* a *dělením peněz z federální vlády mezi provincie*. Na základě těchto analýz se tedy dá říci, že míra sociálního kapitálu příliš neovlivňuje subnacionální demokracii na úrovni provincií Argentiny. To je však poměrně silné tvrzení, a to především ze dvou důvodů. Jednak, sociální kapitál i subnacionální demokracii můžeme definovat různými způsoby, toto je pouze jeden z možných. Druhý důvod je ten, že použitých indikátorů je u tohoto pojetí sociálního kapitálu poměrně malý počet a každý z nich může působit různě.[24]

U *indexu subnacionální demokracie* je třeba si uvědomit, že do něj nejsou zahrnuty některé indikátory, jako jsou například lidská práva. Gervasoni (2010) však správně upozorňuje na relativní nedostupnost dat pro tyto faktory na úrovni argentinských provincií. Bývají však vysoce korelovány s indikátory *soutěživosti*, takže jejich užití zde není nezbytně nutné.

Poměrně zajímavé výsledky nám však vyplynou při provedení jednoduchých korelací mezi jednotlivými indikátory. Například počet *Mutuales na 1000 obyvatel* při ponechání *outliers* v analýze koreluje statisticky nejvýznamněji se *subnacionální demokracií*, což naznačuje, že čím vyšší je počet těchto organizací v provincii, tím lepší je zde demokracie a naopak. Pokud však vyjmeme *outliers* z analýzy, žádnou významnou korelaci zde nenajdeme. Zajímavý je však vztah *počtu Co-*

[24] Zde je nutné podotknout, že velkou roli hraje dostupnost použitelných dat. Jsem si vědom, že by bylo ideální rozšířit počet indikátorů a navýšit počet případů (ideálně také provést *pooled cross-sectional data analysis*), ale z důvodů nedostupnosti dat a také například toho, že Ciudad de Buenos Aires leží výrazně mimo téměř všechny hodnoty, jsem se musel spokojit s takto omezeným spektrem.

operativas s možností znovuzvolení (−0,669). Je statisticky významný, velmi silný a z hlediska tohoto zkoumání také v očekávaném směru. Interpretace zde však může být poměrně rozporuplná, protože počet *Cooperativas* (tedy hustota těchto organizací v dané provincii) koreluje v některých případech opačně s některými dalšími indikátory *sociálního kapitálu* (například se *členstvím v Cooperativas*), a navíc nekoreluje nijak silně s dalšími ukazateli *počtu* a *členství* v obou typech organizací, ani s *asociativní iniciativou*.

Stejně tak jsou rozporuplné výsledky vlivu *míry kriminality* na demokracii v daných provinciích při ponechání outliers v analýze (po vyjmutí jsou koeficienty nižší a statisticky nevýznamné). Ta koreluje (po úpravě tak, aby její nižší míra odpovídala vyššímu sociálnímu kapitálu) poměrně výrazně negativně nejen se *subnacionální demokracií*, ale také s jejími jednotlivými indikátory, a to opět opačně, než bychom čekali (negativně s indikátory *soutěživosti* a pozitivně zejména s indikátorem *kontrola legislativy*). Možným alternativním vysvětlením pro tato zjištění by mohlo být dělení obyvatelstva mezi městské a venkovské. Ověřoval jsem proto toto možné vysvětlení s konkrétními daty procentuálního podílu městského obyvatelstva oproti venkovskému na úrovních provincií Argentiny. Výsledek je takový, že neexistuje statisticky významná pozitivní korelace mezi *podílem městského obyvatelstva* a *kriminalitou*, ačkoliv je hodnota (i při vyloučení *outliers*) dle očekávání negativní (−0,230, respektive −0,393 bez *outliers*).

Pokud to tedy zobecníme, pak z výsledků analýzy provedené v této práci vyplývá, že sociální kapitál, respektive jeho koncept v této práci, nemá příliš velký vliv na subnacionální demokracii, tedy na demokracii na úrovni provincií Argentiny. Určité signály, že občanská společnost v provinciích má vliv na demokracii, tu však jsou. Vyplývají například z pozitivní korelace mezi *počtem Mutuales na 1000 obyvatel* a *subnacionální demokracií*. Ta se sice prokázala jen při ponechání *outliers* v analýze, ale nemůžeme přesně určit, ve kterém případě jsou výsledky více zkreslené. Při ponechání *outliers* v analýze totiž riskujeme, že nám tyto případy výsledky značně zkreslí, nicméně při jejich vynechání zase máme nižší počet zkoumaných případů (argentinských provincií), takže výsledky jsou méně průkazné.

10. Závěr

Teorie sociálního kapitálu Roberta D. Putnama a závěry z ní vyplývající jsou sice již poněkud staršího data, nicméně se stále dají aplikovat na některé případy. Rozhodně však nemůžeme generalizovat a tvrdit, že je obecně platná. V různých podmínkách a s různými daty dojdeme k různým výsledkům.

To je pravděpodobně i případ Argentiny a jejích provincií. Teoreticky by moje hypotéza mohla znít takto: sociální kapitál ovlivňuje demokracii na úrovni argentinských provincií. Jistě, jednou z námitek může být to, že Putnam nepracoval s demokracií, ale v *Making Democracy Work* (1993) testoval vliv sociálního kapitálu na vládní výkon, což je konceptuálně velmi odlišná proměnná. Jak jsem již zmiňoval, Putnam tyto pojmy do určité míry zaměňuje a jeho pojetí vládního výkonu vlastně pracuje s tím, že se tento výkon odehrává v demokratických podmínkách. Proto může být užití *indexu subnacionální demokracie* velmi vhodnou

alternativou a navíc možností, jak prozkoumat vliv sociálního kapitálu na odlišný prvek politického systému, než je vládní výkon.

Putnamovy výzkumy byly rozsáhle kritizovány, nepopiratelně však přinesly určité výsledky, jež inspirovaly k dalším výzkumům mnoho autorů. Jeho pojetí sociálního kapitálu, které je postavené na reciprocitě, generalizované důvěře a ochotě se sdružovat, jsem se v této studii snažil co nejvíce obsáhnout také já. Ačkoliv jsem se při operacionalizaci sociálního kapitálu potýkal s některými problémy, jako jsou nedostatek dat či dilema, zda jsou některé z indikátorů vhodné či nikoliv, myslím si, že takto postavený *index sociálního kapitálu* může poměrně dobře posloužit jako startovací motor pro další výzkum. Musíme si uvědomit, že například generalizovaná důvěra, ale třeba i sociální kapitál jako celek, jsou velmi abstraktní pojmy, takže jejich konkrétní vyjádření v podobě indikátorů a proměnných je poměrně složité.

Z výsledků mé analýzy vyplynulo, že mezi sociálním kapitálem a subnacionální demokracií v Argentině sice neexistuje statisticky významná korelace, není však ani vyloženě slabá a vztah mezi oběma proměnnými je v pozitivním, tedy očekávaném směru. Pomocí regresní analýzy jsem se snažil dokázat, že tento vztah existuje také v takovém směru, že sociální kapitál jako nezávislá proměnná ovlivňuje subnacionální demokracii, tedy závislou proměnnou. Ani tato analýza však nepřinesla přesvědčivý výsledek, a to ani jako celek, ani u unikátního účinku *sociálního kapitálu* na *subnacionální demokracii*. Lepší výsledky přineslo zkoumání vlivu jednotlivých indikátorů *sociálního kapitálu* na *subnacionální demokracii*. Ty naznačují, že určité prvky občanské společnosti mají pozitivní vliv na demokracii v provinciích Argentiny. Zde bych viděl perspektivu pro další výzkum v dané oblasti.

Hlavním cílem tohoto článku bylo zjistit, zda má sociální kapitál vliv na demokracii v provinciích Argentiny. Tento cíl byl naplněn s pomocí kvantitativní analýzy, která přinesla v tomto směru statisticky nevýznamné (a tudíž de facto negativní) výsledky. I přes to však lze přínos této studie spatřovat zejména v tom, že otestovala teorii sociálního kapitálu v praxi na případech argentinských provincií a může se tak stát základem pro další výzkum v této oblasti. Velmi dobře také ukazuje, že s dostupnými daty a jejich správnou operacionalizací se dá tato teorie testovat v různých podmínkách. Argentinské provincie zde představovaly takřka ideální případy, protože rozdíly na úrovni demokracie jsou tam markantní a, jak jsem již zmiňoval, představují diskutované téma. Tento článek však zároveň ukazuje, že takovýto výzkum nemusí být veden pouze na úrovni provincií nebo obdobných jednotek (ze správního hlediska), ale může být prováděn také na lokální (kraje, okresy, města apod.) nebo naopak národní (např. srovnání států v určitém regionu) úrovni. V tomto směru je tak tato studie do určité míry jakýmsi „*návodem*“ pro další výzkumy, protože kostra této analýzy je velmi dobře přenositelná.

I přes nejednoznačnost výsledků analýzy si myslím, že by Putnamova teorie mohla mít určitou platnost i v argentinských provinciích. K výzkumu, který by zde jednoznačně potvrzoval pozitivní vliv sociálního kapitálu na demokracii, však povede ještě dlouhá cesta. A ta nemusí záviset jen na vědecké činnosti, ale také na činnosti a aktivitě občanů těchto provincií.

Seznam zdrojů

Literatura

ARCE, Moisés a MANGONNET Jorge (2013): Competitivness, Partisanship, and Subnational Protest in Argentina. *Comparative Political Studies*, roč. 46, č. 8, s. 895–919.

ARDANAZ, Martín, LEIRAS, Marcelo a TOMMASI, Mariano (2010): *The Politics of Federalism in Argentina and its Effects on Governance and Accountability.* Working Paper, Columbia University, Universidad de San Andrés (http://faculty.udesa.edu.ar/tommasi/papers/wp/Ardanaz%20Leiras%20Tommasi.pdf, 20. 10. 2016).

ARMONY Ariel (2004): *The Dubious Link: Civic Engagement and Democratization.* Stanford: Stanford University Press.

BADESCU, Gabriel a USLANER Eric M. (2003): *Social Capital and the Transition to Democracy.* New York: Routledge.

BAKKE, Kristin M. a WIBBELS, Erik (2006): Diversity, Disparity, and Civil Conflict in Federal States. *World Politics*, roč. 59, č. 1, s. 1–50.

BALVÉ, Beba C. et al. (2012): *La cuestión obrera II. Sindicalización. Estrategia hacia una democracia con obreros.* Centro de Investigación en Ciencias Sociales – CICSO (http://www.rebelion.org/docs/160408.pdf, 20. 10. 2016).

BEHREND, Jacqueline (2011): The Uneveness of Democracy at the Subnational Level: Provincial Closed Games in Argentina. *Latin American Research Review*, roč. 46, č. 1, s. 150–176.

BENTON, Allyson Lucinda (2002): Presidentes fuertes, provincias poderosas: la economía política de la construcción de partidos en el sistema federal argentino. *Política y gobierno*, roč. 10, č. 1, s. 103–137.

BOIX, Carles a POSNER, Daniel N. (1996): *Making Social Capital Work: A Review of Robert Putnam's Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.* Working paper No 96-4, The Weatherhead Center for International Affairs (http://web.mit.edu/posner/www/papers/9604.pdf, 21. 10. 2016).

BONNIN, Juan Eduardo (2009): Religious and Political Discourse in Argentina: The Case of Reconciliation. *Discourse and Society*, roč. 20, č. 3, s. 327–343.

BOOTH, John A. a BAYER RICHARD, Patricia (1998): *Civil Society, Political Capital, and Democratization in Central America.* Paper presented at the XXI International Congress of the Latin American Studies Association, Guadalajara, Mexico, April 17–19, 1997.

BOURDIEU, Pierre (1985): The forms of capital. In: Richardson, J. G (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* New York: Greenwood, s. 241–260.

BRUSCO, Valeria, NAZARENO, Marcelo a STOKES, Susan Carol (2004): Vote Buying in Argentina. *Latin American Research Review*, roč. 39, č. 2, s. 66–88.

BUCHANAN, James M. a TULLOCK, Gordon (1965): *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy.* Ann Arbor Paperback.

COHEN, Jean L. a ARATO, Andrew (1997): *Civil Society and Political Theory.* Fourth Edition, Cambridge: The MIT Press.

COLEMAN, James S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, roč. 94, s. 95–120.

DE TOCQUEVILLE, Alexis (2000): *Demokracie v Americe.* Praha: Academia.

DEFILIPPIS, James (2001): The Myth of Social Capital in Community Development. *Housing Policy Debate*, roč. 12, č. 4, s. 781–806.

DIAMOND, Larry (1999): *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

DIAZ-CAYEROS, Alberto (2006): *Federalism, Fiscal Authority, and Centralization in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.

FIELD, John (2008): *Social Capital*. Second Edition. New York: Routledge.

FUKUYAMA, Francis (1997): *Social Capital*. Paper presented at The Tanner Lectures on Human Values, Brasenose College, Oxford May 12–15 1997 (http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/f/Fukuyama98.pdf, 20. 10. 2016).

GERVASONI, Carlos (2010): A Rentier Theory of Subnational Regimes: Fiscal Federalism, Democracy, and Authoritarianism in the Argentine Provinces. *World Politics*, roč. 62, č. 2, s. 302–340.

GIBSON, Edward L. (2005): Boundary Control: Subnational Authoritarianism in Democratic Countries. *World Politics*, roč. 58, č. 1, s. 101–132.

GROOTAERT, Christiaan a VAN BASTELAERT, Thierry (2002): *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.

HARDIN, Russel (1998): Trust in Government. In: Braithwaite, Valerie a Levi, Margaret (eds.): *Trust and Governance*. New York: Russel Sage Foundation, s. 9–27.

HELD, David (2006): *Models of Democracy*. Third Edition. Cambridge: Polity Press.

JONES, Mark P., SANGUINETTI, Pablo a TOMMASI, Mariano (1999): Politics, Institutions, and Public Spending in the Argentine Provinces. In: Poterba, James a von Hagen, Jürgen (eds.): *Fiscal Institutions and Fiscal Performance*. Chicago: University of Chicago Press, s. 135–150.

KLESNER, Joseph L. (2007): Social Capital and Political Participation in Latin America: Evidence from Argentina, Chile, Mexico, and Peru. *Latin American Research Review*, roč. 42, č. 2, s. 1–32.

KNACK, Stephen (2002): Social Capital and the Quality of Government: Evidence from the States. *American Journal of Political Science*, roč. 46, č. 4, s. 772–785.

KOSTELECKÝ, Tomáš, PATOČKOVÁ, Věra a VOBECKÁ, Jana (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis*, roč. 43, č. 5, s. 911–943.

LEVINS, Charlotte M. (2013): The Rentier State and the Survival of Arab Absolute Monarchies. *Rutgers Journal of Law and Religion*, roč. 14, s. 388–423.

MAZZUCA, Sebastián L. (2013): The Rise of Rentier Populism. *Journal of Democracy*, roč. 24, č. 2, s. 108–122.

MOSCOVICH, Lorena (2012): From Top To Bottom (and To the Top Again): Federal Spending, Sub-national Coalitions, and Protests in Argentina, 2002–2006. *Journal of Politics in Latin America*, roč. 4, č. 1, s. 35–72.

OLSON, Mancur (1975): The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups. *Harvard Economic Studies*, vol. CXXIV.

OSTROM, Elinor (1990): *Governing the Commons: the Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

PALLANT, Julie (2001): *SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (Versions 10 and 11)*. Maidenhead: Open University Press.

PALOMINO, Héctor (1999): *Unions and Civil Society in Contemporary Argentina. Civil Society and Democratic Governance in the Andes and the Southern Cone. Comparative Regional Project*. Ford Foundation – Departement of Social Sciences PUCP (www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/argen/arg2.doc, 20. 10. 2016).

PALOMINO, Héctor (2004): La Argentina hoy – Los movimientos sociales. *Revista Herramienta* 27, Octúbre de 2004 (http://www.herramienta.com.ar/revista-herramienta-n-27/la-argentina-hoy-los-movimientos-sociales, 20. 10. 2016.

PERUZZOTTI, Enrique (2004): Redefiniendo la Representación Politica: la Sociedad Civil Argentina y el Sistema Representativo en los noventa. *Política y Gobierno*, roč. 11, č. 1, s. 43–72.

PERUZZOTTI, Enrique (2010): Accountability Struggles in Democratic Argentina: Civic Engagement from the Human Rights Movement to the Néstor Kirchner Administration. *Laboratorium*, roč. 2, č. 3, s. 65–85.

PILEČEK, Jan a JANČÁK, Vít (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. *Geografie*, roč. 115, č. 1, s. 78–95.

PUTNAM, Robert D. (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy.* Princeton: Princeton University Press.

PUTNAM, Robert D. (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, roč. 6, č. 1, s. 65–78.

PUTNAM, Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon and Schuster.

SENÉN GONZÁLEZ, Cecilia, MEDWID, Bárbara a TRAJTEMBERG, David (2008): *Union Membership in Argentina. A Theoretical and Methodological Debate.* Subsecretaría de Programación Técnica y Estudios Laborales (SSPTyEL) – Ministerio de Trabajo, Empleo y Seguridad Social (MTESS) (http://www.ilera-directory.org/15thworldcongress/files/papers/Track_2/Thur_W5_SENEN%20GONZALEZ.pdf, 21. 10. 2016).

SCHMITTER, Phillippe C. (1974): Still the Century of Corporatism? In: Lehmbruch, Gerhard a Schmitter, Phillippe C. (eds.): *Trends Toward Corporatist Intermediation.* Beverly Hills: Sage, s. 6–52.

SCHUMPETER, Joseph (2003): *Capitalism, Socialism, and Democracy.* Sixth Edition. New York: Routledge.

SKOCPOL, Theda (1996): Unravelling From Above. *The American Prospect*, č. 25, s. 20–25.

SOBEL, Joel (2002): Can We Trust in Social Capital? *Journal of Economic Literature* březen/2002, s. 139–154.

STOLLE, Dietlind a ROCHON, Thomas R. (1998): Are All Associations Alike? Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital. *The American Behavioral Scientist*, roč. 42, č. 1, s. 47–65.

TABACHNICK, Barbara G. a FIDELL, Linda S. (2013): *Using Multivariate Statistics.* Sixth Edition. New Jersey: Pearson.

TARROW, Sydney (1996): Making Social Science Work Across Space and Time: A Critical Reflection on Robert Putnam's Making Democracy Work. *The American Political Science Review*, roč. 90, č. 2, s. 389–397.

VILLALÓN, Roberta (2007): Neoliberalism, Corruption, and Legacies of Contention: Argentina's Social Movements, 1993–2006. *Latin American Perspectives*, roč. 34, č. 2, s. 139–156.

WAKEFIELD LAUGHLIN, Tammy (2012): *The Effects of Social Capital on Local Government Performance and Economic Development.* Dizertační práce. Auburn, Alabama: Graduate Faculty of Auburn University.

WARREN, Sarah D. (2009): How Will We Recogize Each Other as Mapuche? Gender and Ethnic Identity Performances in Argentina. *Gender and Society*, roč. 23, č. 6, s. 768–789.

Internetové zdroje

Andy Tow Blog (Atlas Electoral), http://www.andytow.com/blog/, 21. 10. 2016.

Cepal (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) – *Panorama del desarrollo territorial en América Latina y el Caribe*, http://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/39223/S1500808_es.pdf?sequence=1, 21. 10. 2016.

IDSC – Indice de Desarrollo Sociedad Civil de Argentina, Total País, Gadis, http://gadis-asociacion.org/documentos/IDSC%20de%20Arg.pdf, 21. 10. 2016.

INAES – Instituto Nacional de Asociativismo y Economía Social, http://www.inaes.gob.ar/es/, 20. 10. 2016.

INDEC – Instituto Nacional de Estadística y Censos, http://www.indec.mecon.ar/, 20. 10. 2016.

Summary

According to Robert D. Putnam, social capital contributes to better governmental performance and also better democracy. In short, the more social capital, the better governmental performance and/or higher level of democracy. The aim of this paper is to test this claim and the hypothesis that social capital and specific components of civil society contribute to democracy on a regional level in the provinces of Argentina. Argentine provinces provide a suitable opportunity for such testing. These provinces are very autonomous, they are to a large extent independent from the central government of Argentina, and are also very different on a democratic level. Naturally, the second aim of this paper is to test the possibility that these differences are caused by social capital.

There are many ways to define social capital. In this paper, the definition is based primarily on membership in non-profit organisations, the concentration of these organisations, generalised trust, and reciprocity. At least conceptually, this basis is very similar to what Putnam calls social capital. However, it should be clear that the analysis in this paper is not as ambitious as Putnam's. In part, this is due to the data that is accessible in terms of Argentine provinces. Although there are relatively few data on social capital in these provinces, some do exist and this paper has tried to analyse them. The method used here is multivariate regression analysis. There is one dependent variable (provincial or sub-national democracy) and three independent variables. The main independent variable is social capital and there are also two control variables – GDP per capita and provinces' income from the Federal Government. There is no statistical significance of both models (with and without outliers). Nevertheless, the analysis provides some interesting outcomes. For example, when we carry out simple Pearson correlation coefficients with all indicators of four mentioned variables, we can see there is strong correlation between some of the indicators of density of non-profit organisations and sub-national democracy or its indicators.

This brings us to the conclusion that the aforementioned hypothesis that social capital and specific components of civil society contribute to democracy on the level of Argentine provinces is, at least to some extent, correct. The second claim – that differences between provinces on the level of democracy are caused by social capital – proves (in this analysis) wrong. However, both claims deserve additional and more profound investigation.

Hnutie Anonymous – príklad dočasnej autonómnej zóny v kybernetickom priestore*

*Jaroslav Novotný***

Abstract: *This article analyzes the theoretical concept of temporary autonomous zones written by post-anarchist author Peter Lamborn Wilson, acting under the pseudonym Hakim Bey. Despite the fact that Bey perceived his work (TAZ) as an essay or an instruction and not as a comprehensive philosophical–political dogma, his ideas have influenced many protest movements, anti-systemic organizations, and even subcultures. We can cite several examples, such as some fragments of the squatting movement or the Rainbow and Freetek subcultures. It is our assumption that, by using this concept, we can also clarify the structure and activities of the hacking movement Anonymous, whose existence has polarized a major part of society. Its sympathizers see the movement as a possible way of changing the political system while its opponents consider Anonymous to be a terrorist organization or an organized criminal group. In this article, we will also analyze the theoretical criticism of Bey's conclusions.*

Key words: *the Anonymous movement, temporary autonomous zone, post-anarchism, Hakim Bey, anti-capitalism.*

*Tento článek vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd UK č. 260 342/2016 Současné hrozby politického řádu.

**Mgr. Jaroslav Novotný, Katedra politologie, Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, jaroslavnovotny@centrum.sk.

1. Úvod

Štúdia s názvom „Hnutie Anonymous – príklad dočasnej autonómnej zóny v kybernetickom priestore“ si kladie za cieľ aplikovať teoretický koncept dočasných autonómnych zón na hackerské hnutie Anonymous. Knihu *Temporary Autonomous Zones* v polovici 80.rokov 20. storočia napísal post-anarchistický autor Peter Lamborn Wilson, ktorý vystupuje pod pseudonymom *Hakim Bey.* Dôležité je zdôrazniť, že sám autor knihy koncept dočasných autonómnych zón necharakterizuje ako ucelenú politicko-filozofickú teóriu, ale skôr ako návod alebo jednu z možných ciest ku zmene spoločenského systému. Hakim Bey je pre väčšinu laickej verejnosti, ale aj pre veľkú časť akademickej obce, neznámym autorom. My sa aj napriek tomu domnievame, že jeho myšlienky na poli politickej teórie sú do určitej miery inovatívne a stoja za spracovanie v samostatnej štúdii. Tak isto je dôležité zmieniť, že ideologické rámce hnutia Anonymous nevychádzajú priamo z vyššie spomínaného autora, ani z jeho záverov. Domnievame sa však, že koncept dočasných autonómnych zón je aplikovateľný aj na tomto prípade a do problematiky vnesie nový pohľad.

V prvej kapitole si priblížime Beyovo vnímanie revolúcie a reformy. Autor tejto problematike venuje veľkú pozornosť a vo všetkých kapitolách sa k nej vracia. Z toho dôvodu je správne porozumenie jeho konceptu dôležité aj pre pochopenie TAZ. Veľkú pozornosť budeme venovať aj jeho chápaniu vzbury, ktoré je odlišné od väčšiny autorov hlásiacich sa k anarchizmu. V ďalšej kapitole si zase priblížime samotný koncept dočasných autonómnych zón, pre ktoré budeme používať anglickú skratku TAZ. Vysvetlíme si, čo si Bey pod nimi predstavuje, zákonitosti podľa ktorých by mali vzniknúť. V neposlednom rade sa pokúsime vyriešiť otázku, ich uplatnenia v praxi. V ďalšej kapitole sa zameriame na moderné technológie a úlohu hackingu pri budovaní a chode TAZ. Ukážeme si vzťah Beya k týmto prvkom a jeho očakávania. V poslednej kapitole sa zameriame na hackerské hnutie Anonymous. Predstavíme si jeho štruktúru, históriu, pôsobenie a priblížime si tak isto niektoré z jeho hackerských útokov. Cieľom tejto kapitoly bude dokázať, že Beyov teoretický koncept TAZ je aplikovateľný aj na hnutie Anonymous. Myslíme si, že vďaka tejto súvislosti dokážeme lepšie porozumieť hierarchii a logike fungovania Anonymous.

Hnutie Anonymous predstavuje zaujímavý politický fenomén. Z toho dôvodu sa teší aj zvýšenému záujmu médií a tak isto sociálnych vedcov. Na ilustráciu môžeme spomenúť autorov ako Max Hapupka, Cassandra Star, Gabriella Coleman či Balász Bodó. Práve tento autor vo svojom článku z roku 2014 okrajovo spomína potenciálne prepojenie TAZ a hacktivizmu. Závery vyššie spomínaných autorov budú prezentované aj v našej štúdii. Na poli česko-slovenskej politológie však podľa našeho názoru zohráva táto problematika skôr marginálnu tému. Aj z toho hľadiska považujeme štúdiu na túto tému za relevantnú na spracovanie a pevne veríme, že čitateľom prinesie zaujímavý pohľad na skúmaný fenomén.

2. Ani reforma, ani revolúcia ale vzbura

História 20.storočia so sebou priniesla množstvo revolúcií s cieľom vybudovať spoločnosť založenú na slobode a rovnosti jednotlivcov. Spoločnosť, ktorá by bola

zbavená štátu a kapitalizmu tak, ako vo svojich filozofických konceptoch uvádzali Bakunin, Kropotkin a mnohí iní politickí myslitelia.

Obe tieto veličiny považuje Bey rovnako, ako veľa ďalších anarchistov za zdroj útlaku, proti ktorému je nutné bojovať. Na rozdiel od nich však Bey koncept revolúcie ako celkovej a rýchlej zmeny spoločenského systému odmieta. Všimol si, že ani jedna z revolúcií so sebou komunistickú utópiu nepriniesla. Pri svojej kritike revolúcie dospieva k záveru že každá revolúcia nielenže zlyhala, ale jej ideály zdegenerovali a následne nastúpila k moci reakcia. Bey si kladie otázku: „*Ako je možné, že zmena sveta hore nohami vždy nakoniec zamieri doprava? Prečo vždy po revolúcii prichádza reakcia, ako zmena ročného obdobia v pekle?*“[1] Pri svojej kritike revolúcie ide ešte ďalej a nielenže revolúciu odmieta, ale vníma ju v negatívnom slova zmysle a otvorene hovorí o jej škodlivosti: „*Slogan Revolúcia zmutoval z hlasného volania na poplach v toxín, škodlivú pseudognostickú pascu osudu, nočnú moru, z ktorej nezáležiac na tom, ako bojujeme nedokážeme uniknúť. Nedokážeme uniknúť z éry zla, z moci štátu, kedy jeden štát strieda druhý a každému nebu vládne stále krutejší anjel.*“[2] Bey si ďalej pri veľkom množstve nevydarených revolúcií všíma neustále sa opakujúci sled udalostí: „*revolúcia, reakcia, zrada, založenie ešte silnejšieho a ešte viac utláčajúceho štátu, otočenie sledu udalostí, návrat histórie do jej najvyššej formy – ťažká topánka na tvári ľudskosti na večné časy.*“[3]

Autor však súčasný spoločensko-politický systém odmieta. O jeho rôznych reformách ani len neuvažuje. Keďže podľa jeho názoru revolúcia zlyhala a reforma neprinesie nič, snaží sa hľadať inú a efektívnejšiu formu boja. Tú nachádza v *povstaní*, respektíve vo *vzbure*.[4] Vzbura je na rozdiel od revolúcie spontánnejšou akciou. Rodí sa v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste za určitých, špecifických podmienok. Bey sám vzburu definuje ako: „*činnosť, ktorá sa sama spúšťa*“.[5] Vo vzbure pritom vidí viac, ako len nástroj politického boja. Považuje ju za výnimočnú udalosť, ktorá sa nekoná každý deň a dáva ľudskému životu zmysel. Dielo *The Temporary Autonomous Zones* môže byť v určitom zmysle chápané ako oslava vzbury, keď autor uvádza: „*Pokiaľ je štát história tak, ako sám seba označuje, potom je vzbura zakázaným momentom, neodpustiteľným popretím dialektiky, posunutím pólu* [...] *História tvrdí, že revolúcia smeruje k trvácnosti, alebo aspoň k ustáleniu, zatiaľ čo vzbura je len dočasná. V takomto zmysle je vzbura vrcholným zážitkom, ktorý je v protiklade k štandardnému poriadku a prežívaniu. Presne tak, ako festivaly, ani vzbury sa nekonajú každý deň – to už by neboli výnimočné. Ale práve takéto chvíle dodávajú tvar a zmysel životu.*“[6]

Odmietnutie revolúcie sa v rámci anarchistického hnutia stretlo s vlnou nevôle. Profesori politológie Terence Ball, Richard Dagger a Daniel I. O'Neill vo svojej spoločnej publikácii *Political Ideologies and the Democratic Ideal*[7] uvádzajú, že anarchizmus nie je ucelenou ideológiou a nájdeme v nej veľké množstvo rozličných prúdov. Odstránenie štátu ale tvorí jeden z pilierov anarchistickej ideológie,

[1] Bey 1985, 94.
[2] Bey 1985, 94.
[3] Bey 1985, 94.
[4] Z latinského surgo.
[5] Bey 1985, 94.
[6] Bey 1985, 94.
[7] Ball, Dagger a O'Neill 2014, 14–15.

ktorý je spoločný pre ich všetky smery. Štát je v tejto ideológii vnímaný ako zlo, ktoré bráni rozvoju a uplatneniu ľudskej slobody jednotlivca a kolektívu. Je to historický konštrukt, ktorý je potrebné prekonať. Mnohí prívrženci hlavne sociálneho anarchizmu za jedinú možnú cestu považujú revolúciu, ktorou by bolo dosiahnuté odstránenie štátnej moci a tak isto súkromného vlastníctva hlavne výrobných prostriedkov. To má byť vo vnímaní komunalistov nahradené spoločným vlastníctvom a tak isto spoločnou kontrolou nad ním.

Teoretik sociálneho anarchizmu a neskôr libertínskeho municipalizmu Murray Bookchin vo svojej knihe *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism an Unbridgeable Chasm* veľmi ostro kritizuje odklon konkrétnych anarchistických skupín a teoretikov od kolektivizmu a revolučného spôsobu zmeny spoločnosti. Tieto tendencie považuje za prejav individualistického životného štýlu, ktorý sociálnemu anarchizmu ako politickej ideológii škodí. Bookchinovej kritike sa nevyhol ani Hakim Bey a koncept TAZ, ktorý sa pre Bookchina stáva vrcholom egoizmu a narcizmu. Bookchin doslova uvádza: „*Jedným z najviac nechutných príkladov anarchizmu ako životného štýlu je dielo Hakima Beya The Temporary Autonomous Zone* [...] *V kapitolách Chaos, Amor Fou, Divoké deti, Pohanstvo, Umenie ako Sabotáž, Pirátske utópie, Čierna mágia ako revolučná akcia, Zločin a Čarodejníctvo, nehovoriac o zmienkach o marxizme-stirnerizme, je volanie po autonómii dotiahnuté do dôsledkov tak absorudných, že sa môže javiť ako nechcená paródia na totálnu a sebapohlcujúcu ideológiu.*“[8] Bookchin považuje Beyov mysticizmus a individualizmus za neúčinný v boji proti kapitalizmu a štátu. Vo svojej ostrej kritike dokonca uvádza, že takéto závery slúžia maximálne maloburžoázii, keď píše: „*Takýto štýl určite nezničí butiky kapitalistickej kultúry o nič viac, ako dlhé vlasy, brady a rifle nezničili obchodnícky svet haute couture.*[9] *Nanešťastie ale príliš mnoho ľudí v dnešnom svete – úplne mimo simuláciu alebo sny nevlastní ani svoju vlastnú kožu, ako môžu dosvečiť vázni v okovách. Nikto doposiaľ nevyletel z pozemskej ríše utrpenia na politike snov, okrem privilegovanej maloburžoázie, ktorá môže považovať Beyove manifesty za veľmi zábavné hlavne vo chvíľach nudy.*“[10]

Väčšina anarchistických autorov brojí za sociálnu revolúciu, ktorá by v rámci anarchistických predstáv znamenala koniec kapitalizmu a štátu. Ten by bol, hlavne podľa predstáv sociálnych anarchistov, nahradený komúnami, respektíve ich federáciami, slobodnou kultúrou založenou na solidarite a slobode. Vzbura so svojim priestorovým a časovým obmedzením a ešte k tomu s absenciou politickej stratégie je často vnímaná ako akt existencializmu, ktorý útočí na štát, ale nedokáže ho ani výrazne oslabiť a už vôbec nie ho odstrániť. Bey na margo tejto kritiky píše: „*Akceptujem túto férovú kritiku. Aj napriek tomu k nej však mám dve poznámky. Za prvé – revolúcia nikdy tento očakávaný sen nepriniesla. Predstava sa rodí v okamihu povstania, ale hneď ako revolúcie triumfujú sa štát vracia a tým pádom sú sen i myšlienka stratené. Nevzdávam sa nádeje ani očakávania zmeny, ale odmietam veriť slovu revolúcia. Za druhé – aj v prípade ak nahradíme revolučné ponímanie konceptom vzbury, ktoré spontánne rozkvitá v anarchistickú kultúru, naša vlastná historická situácia nie je takému veľkému podniku naklo-*

[8] Bookchin 1995, 20.
[9] Módny termín označujúci oblečenie šité na mieru.
[10] Bookchin 1995, 22.

nená. Z priameho stretu s konečným štátom, informačným panstvom megakorporácií, impériom spektáklu a simulácie nemôže dnes vzísť nič iné než zbytočné martýrstvo. Všetky ich zbrane mieria na nás, zatiaľ čo náš skromný arzenál nenachádza nič, len hystériu [...] *spoločnosť kapitulácie ovládanú obrazom policajta a všade prítomného oka televíznej obrazovky.*“[11] V jeho slovách je okrem obhajoby vzbury pred revolúciou prítomný aj realizmus v otázke zmeny súčasného politického systému prostredníctvom celospoločenskej zmeny. Aj napriek jeho túžbe po spoločnosti postavenej na iných hodnotách si uvedomuje nemožnosť nečakanej a rýchlej zmeny pomocou revolúcie, ale aj vzbury. Martýrstvo podľa jeho slov neprinesie žiadne praktické výsledky, jedine sebaobetovanie jednotlivca bez dosiahnutia akýchkoľvek hmatateľných výsledkov.

3. Analýza konceptu dočasných autonómnych zón

V rámci Beyovej teórie sa ďalej zameriame na kľúčovú tému jeho myslenia – dočasné autonómne zóny[12] (ďalej „TAZ“). Autor svoju teóriu neprezentuje ako ustálenú politickú dogmu, ani ako dokonalú stratégiu, ale skôr ako esej alebo návod. Z toho dôvodu sa nepúšťa do žiadnych vyčerpávajúcich definičných vymedzení TAZ. Ako sám uvádza: „*V skutočnosti sa schválne TAZ snažím nedefinovať. Krúžim okolo témy, vysielam výskumné lúče. V konečnom dôsledku sa totiž TAZ vysvetlí sám.*“[13] My sa však aj napriek autorovej neochote o bližší popis TAZ pokúsime pre potreby tohto článku.

Na úvod je dôležité podotknúť, že pre Beya nikdy koncept TAZ nepredstavoval cieľ, je to preňho jedna z ciest k slobode – možnosť okúsiť slobodu jednotlivca s minimalizáciou rizika. Na túto tému píše: „*Neponúkame TAZ ako výlučný cieľ sám o sebe, ktorý nahradí všetky ostatné formy organizácie, taktík, alebo cieľov. My TAZ odporúčame, pretože môže poskytnúť zlepšenie spojené s povstaním bez toho, aby nutne viedlo k násiliu a martýrstvu.*“[14]

Pre Beya pojem dočasná autonómna zóna znamená: „*TAZ je v konečnom dôsledku povstaním, ktoré sa neangažuje v priamom boji so štátom, guerilllová operácia, ktorá oslobodí určitý priestor (zeme, času, imaginácie) a potom sama seba rozpustí, aby sa objavila kdekoľvek, kedykoľvek inde predtým, ako ju štát stihne zničiť.*“[15] O niekoľko riadkov ďalej autor vo svojom opise pokračuje a rozvádza vyššie spomenutú definíciu: „*TAZ je tábor guerillových ontologistov: udri a zmizni* [...] *TAZ musí byť obranyschopná. No tak úder, ako aj obrana by sa mali, pokiaľ je to možné, vyvarovať štátneho násilia, ktoré už nemá význam. Úder je vedený na štruktúry kontroly, v podstate na myšlienky, obranou TAZ je jej neviditeľnosť.*“[16] Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že TAZ predstavuje konkrétne miesto, ktoré bude dočasne využívané v konkrétnom čase až do doby, kým jeho existencia nebude odhalená inštitúciami štátu. Cieľom síce je obsadiť miesto a zbaviť ho na

[11] Bey 1985, 95.
[12] Z anglického Temporary Autonomous Zone, skratka TAZ.
[13] Bey 1985, 93.
[14] Bey 1985, 95.
[15] Bey 1985, 95.
[16] Bey 1985, 95–96.

určitý čas štátnej kontroly, no nie je to všetko. TAZ v pravom slova zmysle predstavuje sklbenie správne zvolenej taktiky, miesta a tak isto vhodného času. Na dočasne obsadenom mieste môže byť podľa Beyovej logiky budovaná slobodná kultúra. Niektoré z autonómnych zón môžu pretrvať aj celé generácie. Ako náhle však dôjde k jej odhaleniu majú ľudia tento priestor opustiť a bez zbytočného stretu so štátom vytvoriť TAZ na inom mieste a v iný čas, pokiaľ k tomu budú vhodné podmienky.

Táto stratégia nám naozaj môže vzdialene pripomínať guerilllovú vojnu. Jeden z najznámejších zástancov guerilllovej vojny 20. storočia Ernesto Che Guevara vo svojej knihe *Guerillla Warfare*[17] uvádza dva základné atribúty partizánskeho boja. Prvým je skutočnosť, že ľudové jednotky v partizánskej vojne dokážu poraziť aj zložky regulárnej armády. Druhým bodom je jeho zistenie, že nie je nutné čakať, pokiaľ budú v spoločnosti naplnené všetky predpoklady revolúcie tak, ako ich definovali jednotliví ideológovia, pretože ľudové povstanie často samo o sebe tieto podmienky vyvoláva, alebo zhusťuje už tie existujúce.

Bey TAZ sám miestami označuje za prvok guerillly (v prípade odhalenia je nevyhnutné okamžite zmeniť miesto). Jej príslušníci sa majú skrývať pred zrakom štátu a vo vnútri komunity budovať vzťahy diametrálne odlišné od tých celospoločenských. Bey však svojím konceptom nesmeruje k revolúcii, odmieta aj násilný stret so štátnymi orgánmi. Jeho cieľom je vybudovať miniatúru anarchistickej spoločnosti na konkrétnom ohraničenom priestore a iba na určitý čas. Za úspech považuje už len skutočnosť, že dočasné autonómne zóny niekde vzniknú a nejaký čas vytrvajú.

Autor uvádza, že TAZ vo svojej teoretickej rovine stojí na dvoch základných pilieroch. Tým prvým je odmietnutie konceptu revolúcie a príklonu k povstaniu, respektíve k vzbure. Keďže sme si tento krok detailnejšie opísali na predchádzajúcich stránkach, nebudeme sa k nemu na tomto mieste vracať. Pre nás je zaujímavý druhý teoretický pilier. Ten vychádza z historického vývoja, ktorý Bey nazýva „uzavretie máp“.[18] Vo svojom diele svoj termín vysvetľuje: „*Posledný kúsok zeme, ktorý neprináležal žiadnemu národnému štátu bol zabraný v roku 1899. Naše storočie je prvým, ktoré nepozná termín terra incognita, ktoré nepozná pohraničie. Národnosť sa stala najvyšším princípom svetovej vlády. Ani kus skaly v južných moriach nesmie ostať slobodný, ani jedno zapadnuté údolie, dokonca ani Mesiac a planéty. Toto je zbožštenie teritoriálneho gangsterstva! Ani jeden meter štvorcový nezostal nezdanený a bez polície... teoreticky.*“[19] Bey však z tejto, pre jeho teóriu zdanlivo neriešiteľnej situácie, hľadá východisko. Svoju pozornosť sústreďuje na odhaľovanie slabín štátnej moci, ktoré by mu uľahčili aplikáciu TAZ do praxe. Jednu z týchto slabín nachádza v tom, čo sám pomenoval abstraktnosť štátu a jeho kontroly nad teritóriom. „*Mapa je politicky abstraktná sieť súradníc, ktorá je vynútená takzvanými štátnymi odborníkmi pomocou metódy cukru a biča tak dlho, až sa pre väčšinu z nás stala mapa skutočným územím* [...] *Ale aj napriek tomu, pretože je mapa len abstrakciou, nedokáže pokryť celú zem s presnosťou 1:1*

[17] Che Guevara, Loveman a Davies 1997, 50–55.
[18] Z anglického *closure of the map*.
[19] Bey 1985, 97.

[...] *Mapa nie je presná, mapa nemôže byť presná.*“[20] Bey odmieta vnímať Zem skrz abstraktnosť mapy. Tie chápe iba ako ilúziu prezentovanú jednotlivými štátmi a vytvorenú za účelom obhajoby teritoriálneho panstva štátneho aparátu nad celou planétou.

To čo na tomto mieste Bey opisuje je vo svojej podstate princíp hegemónie. V našom prípade sa jedná o hegemóniu štátu ako inštitúcie nad jeho obyvateľstvom. V politicko-filozofickej rovine bol tento koncept rozpracovaný v prvej polovici 20. storočia talianskym marxistom a jedným z najvplyvnejších talianskych odporcov fašizmu Antoniom Gramscim. Ten moc v spoločnosti chápal ako nadvládu jednej sociálnej triedy nad ostatnými. Táto nadvláda sa prejavovala vo forme hegemónie stávajúceho mocenského usporiadania. Hegemónia sa stala jedným z ústredných pojmov Gramsciho filozofických prác. Detailne svoj koncept rozpracoval v knihe *Prison Notebooks*.[21] Podľa neho sa hegemónia parlamentnej demokracie v praxi prejavovala skĺbením dvoch základných atribútov. Tým prvým a najdôležitejším je súhlas ovládaných vrstiev spoločnosti s vládnucim režimom (samotný proletariát sa podieľa na chode kapitalistického systému). Gramsci ho ako marxista označoval termínom buržoázny režim. Druhým atribútom je možnosť využitia násilia zo strany mocenských orgánov pri prejavoch otvoreného nesúhlasu so spoločenským systémom. K tomu dochádza v prípadoch, kedy si proletariát začne uvedomovať svoje dejinné postavenie a pochopí pravú podstatu kapitalistického systému. Hegemónia je tak v prvom rade intelektuálne vodcovstvo jednej triedy nad ostatnými. V Gramsciho prípade sa jednalo o intelektuálne vodcovstvo kapitalistickej triedy nad tou pracujúcou. Proletariát je totiž od útleho veku vedený vzdelávacím systémom k akceptácii systému kapitalistického a všetkých jeho atribútov. Svoju existenciu mimo neho si vo väčšine prípadov ani nedokáže predstaviť a z toho dôvodu kapitalistický systém nielenže bez väčšieho odporu strpí, ale tak isto jeho vládu pomáha udržiavať.

Jadrom Gramsciho úvahy sa tak stáva potreba proletariátu rozvíjať stratégie, ktoré by oslabili pozíciu vládnucej triedy v spoločnosti. Gramsci bol presvedčený o potrebe vytvorenia *alternatívnej hegemónie proletariátu* vo vnútri už existujúcej občianskej spoločnosti. V jeho definícii predstavuje hegemónia prostriedok na prekonanie ekonomických korporácii kapitalistickej spoločnosti. Hegemónia predstavuje výhodu triedneho vedomia. Na rozdiel od mnohých iných teoretikov marxizmu Gramsci chápal spoločenské triedy v širších súvislostiach. Trieda pre Gramsciho nie je determinovaná len z ekonomického hľadiska, ale tak isto aj z hľadiska kultúrneho, intelektuálneho, či morálneho. Budovanie alternatívnej hegemónie je tak základným predpokladom pre zmenu politického systému.[22]

Myslíme si, že tento koncept je vztiahnuteľný aj na Beyovo myslenie. Na štát nahliada ako na absolútnu a všadeprítomnú moc, ktorá svoje panstvo udržiava pomocou ilúzie o neexistencii alternatívy k súčasnému stavu. Väčšina obyvateľstva, čo priznáva aj samotný Bey, si svoju existenciu mimo štátne zriadenie jednoducho nedokáže predstaviť. To o čo Beyovi v koncepte TAZ ide je oslabenie pozícií štátu za pomoci vytvorenia kontrakultúry na konkrétnom mieste, čiže o vytvorenie al-

[20] Bey 1985, 97.
[21] Gramsci a Buttigieg 1992, 156.
[22] Adamson 1983, 170–171.

ternatívnej hegemónie, ktorá by bola schopná existencialistického fungovania tu a teraz.

Pre aplikáciu TAZ navrhuje vybrať konkrétne miesto a konkrétny čas. „*Mapa nedokáže kontrolovať jednotlivé územia, pretože je s nimi vo virtuálnej rovine identická. Dokáže jedine popísať vlastnosti daných teritórií. My však hľadáme priestory (geografické, sociálne, kultúrne, pomyselné), ktoré majú potenciál rozkvitnúť v autonómne zóny a tak isto hľadáme vhodné okamihy, v ktorých sú tieto priestory relatívne prístupné, či už vďaka nedbalosti štátnych zložiek, alebo preto, že z nejakého dôvodu unikli zraku kartografov, alebo z akéhokoľvek iného dôvodu.*“[23]

Logickou otázkou tak ostáva, akým spôsobom, kde a kedy majú TAZ vzniknúť? Ohľadne vzniku TAZ Bey píše: „*Vytvorenie TAZ si môže vyžadovať taktiku násilia a obrany, ale jej najväčšia sila tkvie v neviditeľnosti. Štát ju nedokáže rozpoznať, pretože história pre ňu nemá vysvetlenie. Ako náhle je TAZ pomenovaná, musí zmiznúť, zmizne, zanechá po sebe len prázdnu šupku, aby mohla vzniknúť niekde inde, na inom mieste opäť neviditeľná, pretože je nepopísaná terminológiou spektátlu. TAZ je tak perfektnou taktikou pre obdobie, kedy je štát síce všadeprítomný a všemocný, ale zároveň plný hluchých miest a puklín. A pretože TAZ je mikrozmenšením anarchistického sna o slobodnej kultúre, nedokážem si predstaviť lepšiu taktiku, ako na tomto cieli pracovať a zároveň skúsiť niektoré z jeho výhod tu a teraz.*“[24]

Bey si však uvedomoval nemožnosť aplikácie tejto stratégie v dobe vzniku jeho diela, keď píše: „*moderné technológie umožňujúce špionáž prostredníctvom satelitov činia z tohto druhu autonómie iba romantický sen. Už žiadne pirátske ostrovy! Snáď nám v budúcnosti tie isté technológie oslobodené od všetkej politickej kontroly prinesú celý svet autonómnych zón. Zatiaľ je to však obyčajná vedecká fikcia, čistá špekulácia.*“[25]

Z vyššie uvedeného vyplýva, že samotný Bey priznal problematickosť aplikácie jeho teórie do praxe. Štát niekoľko krát označil za všadeprítomný a disponujúci nesmierne vyspelou technológiou. No už v 80. rokoch 20.storočia, v dobe písania jeho diela sa domnieval, že moderné technológie, ktoré v tom čase napomáhali kontrole štátu nad územím môžu v budúcnosti slúžiť tak isto autonómnym zónam. Práve na moderné technológie, ako aj na úlohu hackingu sa zameriame v ďalšej časti našej štúdie.

4. Hacking ako prostriedok k vytvoreniu TAZ

Beyova teória používa tri základné pojmy, ktoré pre potreby tohto článku musíme jasne vymedziť: *informačná sieť*, *web* a *kontra-net*. Bey informačnú sieť (net) definuje ako „*celok všetkých tokov informácií a komunikácie*“.[26] Pre lepšiu prehľadnosť pre ňu budeme používať anglický termín net. Niektoré z tokov vo vnútri netu sú privilegované a ich obsah je tak obmedzený pre úzku skupinu prijímateľov (tajné dokumenty spravodajských služieb, armádne záznamy, informácie spojené s fun-

[23] Bey 1985, 97–98.
[24] Bey 1985, 95.
[25] Bey 1985, 92.
[26] Bey 1985, 101.

govaním štátnej správy etc.) Táto skutočnosť podľa Beya dáva netu hierarchický charakter. Vo vnútri netu sa však nachádzajú aj iné toky informácií ako telefónna sieť, pošta atď, ktoré sú zase prístupné všetkým ľuďom. Z toho Bey usudzuje, že táto časť siete má na rozdiel od tej predošlej horizontálny, či nehierarchizovaný charakter. Túto časť netu, ktorá je zbavená hierarchizovanej podoby a môže slúžiť všetkým ľuďom nazýva Bey pavučinou. My si však opäť ponecháme jej pôvodný názov v anglickom jazyku a budeme o nej hovoriť ako o webe. Aby sme lepšie pochopili Beyovo terminologické rozlíšenie, ponúka nám metaforický príklad: „*pokiaľ si net predstavíme ako rybársku sieť, tak web je pavučina, ktorá je utkaná v medzerách a dierach našej rybárskej siete – netu.*“[27] Aby sme si toto nejasné rozlíšenie ešte o čosi skomplikovali, predstavíme si posledný termín, s ktorým budeme pracovať. Tým je slovné spojene *kontra-net*. Tento termín budeme využívať, pokiaľ sa budeme baviť o ilegálnom, resp. buričskom využití webu. Môže sa jednať o dátové pirátstvo, hacking, alebo rôzne podoby parazitovania na webe.

Bey reflektoval nástup moderných technológií. V dobe, kedy svoje dielo písal považoval zložky webu a kontra-netu za príliš primitívne. Predpokladal ich rýchly nástup, technologický rozvoj a tak isto zmenu vzťahov pod vplyvom týchto trendov. Jadrom jeho záujmu však naďalej ostáva TAZ a tak Bey pozornosť sústredí na prepojenie prvkov webu, kontra-netu a ich potenciál pri vytváraní a udržiavaní TAZ.

Bey dospel k záveru, že prepojenie TAZ a webu je nevyhnutné pre jej čo najefektívnejšie fungovanie: „*TAZ má síce dočasné, ale aktuálne umiestnenie v čase a v priestore. Je však nevyhnuté, aby mala svoje umiestnenie aj na webe. Toto umiestnenie je iného charakteru. Nie je aktuálne, ale virtuálne, nie je okamžité, ale je priam bezprostredné. Web nielenže poskytuje logistickú podporu pre TAZ, ale tak isto napomáha uviesť ju k životu. Povedané hrubou rečou: TAZ existuje zároveň v informačnom priestore, ako aj v skutočnom svete.*“[28] Pre nás je zaujímavým zistením, že TAZ môže existovať aj mimo reálny priestor vo virtuálnej podobe. To znamená, že človek môže sedieť napríklad v drahej kaviarni pred počítačom a zároveň sa pomocou internetu nachádza aj v TAZ. Participácia v reálnom priestore tak prestáva byť jedinou formou, ako sa podieľať na chode TAZ, ale aj ako čerpať jej výhody. Inak povedané pokiaľ je idea neuskutočniteľná v reálnom priestore, neznamená to ešte, že je neuskutočniteľná v priestore virtuálnom.

Aj napriek termínom net a web, ktoré v nás evokujú výpočtovú techniku je nutné si uvedomiť, že web v tomto kontexte nie je absolútne viazaný na počítače. Keďže sme si vyššie uviedli, že sa jedná o všetky horizontálne transfery informácií a komunikácie môže byť web tvorený aj hovoreným slovom, telefonickým rozhovorom, alebo poštovým listom. Sám Bey uvádza, že najdôležitejším prvkom nie je úroveň použitej techniky, ani jej konkrétne parametre, ale otvorenosť a horizontálna štruktúra webu. Dodáva však, že s rozvojom výpočtovej techniky je viac než žiaduce využitie počítačov pre tieto účely. Jedným z benefitov, ktoré Bey vo výpočtovej technike vidí je možnosť hackovania. „*Ako fanúšik cyberpunku si neviem pomôcť aby som nepredpokladal hackovanie reality za kľúčovú úlohu pri vytváraní TAZ. Tak ako Gibson a Sterling, ja tiež predpokladám, že oficiálny net*

[27] Bey 1985, 101.
[28] Bey 1985, 102.

nikdy nebude schopný zničiť web, alebo kontra-net. Dátové pirátstvo, neautorizované vysielanie a slobodný tok informácií nemôže sieť nikdy zničiť. (V skutočnosti ako tomu rozumiem ja, teória chaosu predikuje, že každý univerzálny systém kontroly nie je možný.)“[29]

Teória chaosu má svoje korene v matematike a vo fyzike. Zaoberá sa rozličnými systémami, ktorých fungovanie závisí od začiatočných nastavení a podmienok, takže sa dajú predpovedať. Povedané odbornejšou terminológiou, zaoberá sa dynamikou nelineárnych systémov. Táto teória však bola aplikovaná aj na pole sociálnych vied. L. Douglas Kiel a Euel Eliott v ich spoločnej publikácii *Chaos Theory in the Social Sciences*[30] tvrdia, že chod a správanie sa jednotlivých sociálnych systémov je determinované ich historickému vývoju.

Z Beyovych slov je jasné že hacking nielenže neodsudzuje, dokonca ho považuje za akceptovateľný prostriedok na vytvorenie TAZ. Nie je to prekvapujúce, pretože praktická rovina fungovania TAZ sa od začiatku pohybuje na hrane zákona alebo až za ňou. Keď sa na problematiku pozrieme touto optikou, hacking sa v dnešnej dobe javí ako logické vyústenie protisystémových aktivít. Tento názor ešte podčiarkujú nasledujúce slová: „*TAZ súhlasí s hackermi, pretože chce byť sama stvorená, aspoň z časti, cez net, teda napríklad aj pomocou sprostredkovania netu.*“[31]

Hackeri síce pracujú virtuálne, ale stále vytvárajú TAZ. Virtuálny a reálny priestor sú v tomto prípade rovnocenné, pretože TAZ môžeme chápať ako autonómne miesto, ktoré tieto dva priestory spája. Sám Bey píše: „*Je jedno či skrz jednoduché dátové pirátstvo, alebo skrz oveľa viac prepracovaný rozvoj skutočného zblíženia sa s chaosom webhacker, kybernetik TAZ už nájde cesty ako využiť odchýlky, pády a kolapsy na nete (spôsoby, akými dostať informácie von z entropie)* [...] *TAZ hacker bude pracovať pre vývoj utajených fraktálnych spojov. Tieto spojenia a neobvyklé informácie, ktoré nimi a medzi nimi potečú sformujú vývody sily pre zrodenie samotného TAZ – ako keď niekto ukradne elektrinu energetickým monopolom a rozsvieti ňou opustený dom obsadený squatermi.*“[32] Bey v úvode knihy tvrdí, že TAZ vníma iba ako jednu z možných taktík ako oslabiť štátny aparát a okúsiť anarchistickú slobodu. V kombinácii s kontra-netom a hackingom však už začína uvažovať o TAZ ako o možnej stratégii na vytvorenie trvalej reality, ktorá by dokázala nahradiť súčasnú situáciu určenú aktuálnym mocenským usporiadaním: „*Aby web vytvoril vhodnú situáciu pre TAZ musí parazitovať na nete – ale túto stratégiu môžeme tak isto chápať ako pokus o vytvorenie alternatívneho a autonómneho netu, slobodného a ďalej už neparazitického, ktorý poslúži ako základňa pre novú spoločnosť, ktorá sa utvára v škrupinke tej starej. Prakticky môžeme uvažovať o TAZ a kontra-nete ako o konečných cieľoch, teoreticky však na ne môže byť nahliadané ako na formy zápasu za inú, alebo odlišnú realitu.*“[33]

V každom prípade je treba uznať, že na poli politickej filozofie je táto teória netradičná a tak isto inovatívna. Preto sa domnievame, že si zaslúži pozornosť a predstavuje zaujímavý materiál na štúdiu. Snaha o budovanie alternatívnej rea-

[29] Bey 1985, 102.
[30] Douglas a Elliot 1995, 19.
[31] Bey 1985, 103.
[32] Bey 1985, 104.
[33] Bey 1985, 104.

lity, oslobodenie spoločnosti pomocou ilegálneho hackingu, vytváranie kontra-netu, autonómne zóny budované mimo dozor štátnej moci môžu miestami pripomínať sci-fi, ale niektorým skupinám (hlavne hnutiu Anonymous) sa túto teóriu podarilo čiastočne zrealizovať.

5. Hnutie Anonymous

Začiatky tohto hnutia siahajú do roku 2003 a sú spojené s internetovými stránkami 4chan.org. Tieto stránky slúžili ako fórum, na ktorom mohli prispievatelia vystupovať anonymne a verejne tak prezentovať svoje názory. Jadro hnutia bolo utvorené rôznymi internetovými prispievateľmi z celého sveta. Už od svojich počiatkov malo charakter voľného nehierarchizovaného zoskupenia, kde mohol každý člen nájsť alternatívu k mainstreamovej kultúre bez ohľadu na svoj pôvod a prostredie. Dr. Donald JG. Chiarella v knihe *Inside Anonymous Hacking Group*[34] uvádza, že teoretické piliere, na ktorých hnutie od začiatku svojej existencie stojí sú viera v silu a nezávislosť. Chiarella taktiež píše, že veľa členov Anonymous v minulosti pôsobili ako veľmi skúsení programátori, ktorí však nesúhlasia so súčasným globálnym smerovaním a svojimi aktivitami priamo útočia na jeho princípy.

Americká antropologička Gabriella Coleman venujúca sa prepojeniu politického aktivizmu a hackingu si vo svojom článku „Anonymous in Context: The Politics and Power behind the Mask“[35] kladie otázku, v čom tkvie politická moc a príťažlivosť Anonymous. Autorka v prvom rade odmieta na skúmaný fenomén nahliadať ako na zoskupenie skrývajúcich sa a paranoidných hackerov. Takýto náhľad podľa nej nezodpovedá sociálnej realite. V jej ponímaní Anonymous predstavuje zastrešujúce hnutie pre veľké množstvo anonymných jedincov, ktorých nie je tažké kontaktovať prostredníctvom internetu. Počítačové a programátorské skúsenosti pritom nie su podmienkou. Technicky zdatnejší jedinci síce tvoria jadro hnutia. Hlavnou formou ich aktivít je práve hackovanie či odstavovanie serverov. Svoje uplatnenie však nájdu aj technicky neskúsení prívrženci, ktorí môžu písať komuniké a diskutovať s médiami prostredníctvom IRC[36] alebo iných sociálnych sietí. Žiadna skupina či jednotlivec nemôže diktovať využitie mena alebo ikony celého hnutia. Táto skutočnosť podľa Coleman výrazne dopomohla Anonymous k rozšíreniu na celosvetovú úroveň. Anonymous pritom jednoznačne sledujú politické ciele. Autorka uvádza, že hlavným motívom priamých akcií je vziať politické záležitosti do vlastných rúk tak, aby bol hlas protestne naladených ľudí vypočutý. Coleman dochádza k záveru, že hnutie Anonymous počas svojich akcií využíva tzv. *weapons of geek*,[37] ktoré dáva do kontrastu s *weapons of weak*.[38] *Weapons of weak* predstavujú taktiku ekonomicky marginalizovaných skupín, ktorá sa prejavuje v podobe drobných sabotáží a neposlušnosti. *Weapons of geek* naproti tomu predstavuje metódu politického odporu príznačnú pre privilegované skupiny nachádzajúce sa v centre ekonomického diania. Táto metóda sa prejavuje v podobe

[34] Chiarella a Donald 2015, 9–12.
[35] Coleman 2013, 2–15.
[36] Program vyvinutý v roku 1989 slúžiaci okrem iného na online komunikáciu.
[37] Do slovenského jazyka sa dá tento termín preložiť ako zbrane šprtov.
[38] Do slovenského jazyka sa dá tento termín preložiť ako zbrane slabých.

hackingu a sabotáží významných ekonomických stredísk a finančných korporácií, ktoré často tvoria piliere spoločensko-politického systému.

Max Halupka a Cassandra Star v ich spoločnom článku „The Utilisation of Direct Democracy and Meritocracy in the Decision Making Process of the Decentralised Virtual Community Anonymous“[39] uvádzajú, že Anonymous je decentralizovaná virtuálna komunita aktivistov pôsobiaca v kybernetickom priestore. Ich operáciami a útokmi sledujú politické a morálne ciele. Po celom svete existuje veľké množstvo na sebe nezávislých skupín. Členovia rôznych skupín sa medzi sebou vo väčšine prípadov nepoznajú. Všetka komunikácia prebieha taktiež vo virtuálnom priestore. Veľký apel je kladený na anonymitu indivíduí. Spája ich spoločná identita hnutia a viera v totožné základné hodnoty. Nejedná sa však o ideologicky homogénne hnutie. Badateľné sú prvky priamej demokracie, v niektorých prípadoch prvky anarchizmu ale aj iných politických ideológií. Z toho vyplýva veľmi slabá až absentujúca hierarchia medzi jednotlivými členmi a skupinami navzájom.

Z takejto definície je viditeľný súvis s Beyovym konceptom. Bey bol názoru, že jednotlivé TAZ majú byť budované skupinami, ktoré sa nemusia medzi sebou poznať. Spája ich však viera v ideály slobodnej kultúry, odpor k súčasnému systému a snaha budovať autonómne zóny zbavené kontroly štátu a jeho inštitúcií. Ten podľa tejto optiky považujú za nemorálnu inštitúciu zamedzujúcu realizácii ľudskej slobody. Podľa anarchistickej logiky je tak isto dôležitý nehierarchický charakter kolektívov. Hierarchia totiž zamedzuje rovnému postaveniu v rámci skupiny a tak zamedzuje aj slobode. Jadrom príťažlivosti tak je skutočnosť, že do hnutia sa môže zapojiť prakticky každý, kto sám seba identifikuje ako Anonymous bez ohľadu na stupeň dosiahnutej počítačovej gramotnosti.

Dominantnou formou aktivít hnutia Anonymous je tzv. hacktivizmus. Stefano Baldy, Eduardo Gelstein a Jovan Kurbalija v ich spoločnej knihe *Hactivism, Cyber Terrorism and Cyberwar*[40] uvádzajú, že hacktivizmus predstavuje skĺbenie prvkov hackingu a politického aktivizmu. Základným cieľom hacktivistov je uskutočnenie politického protestu bez fyzickej prítomnosti na protestných akciách a s tým spojeného priameho kontaktu s poriadkovými zložkami. Ten totiž často krát končí násilným stretom a následným zatknutím. Hacktivizmus dbá na anonymitu, ktorá umožňuje človeku opakovať svoje akcie s minimalizáciu rizika odhalenia jeho identity. Po uskutočnení akcie hacktivista kybernetický priestor opúšťa a ďalšiu akciu uskutoční v iný čas a proti inému cieľu.

Dr. Balázs Bodó v článku „Hactivism 1-2-3: how privacy enhancing technologies change the face of anonymous hacktivism“[41] opisuje zmeny stratégie a aktivít hackovania pod vplyvom vývoja Privacy Enhancing Technologies (PETs)[42] od 90. rokov až po súčasnosť. Hacktivizmus 1.0 vyžadoval menšie technické znalosti a tak mohli byť hackerské útoky vykonávané relatívne veľkou skupinou participantov, ktorí však boli outsidermi vo vzťahu k napadnutému subjektu. Za typický príklad môžu byť považované Distributed Denial of Service (DDoS) útoky. Za vrchol hacktivizmu 1.0 podľa Bodó môžeme označiť činnosť Anonymous v roku 2010.

[39] Halupka a Star 2011.
[40] Baldi, Gelstein a Kurbalija 2003, 21–26.
[41] Bodó 2014, 2–8.
[42] Technológie na zvýšenie ochrany súkromia v kybernetickom priestore.

Po operácii Payback však na scénu prichádza nový druh hacktivimu, ktorý Bodó nazýva anonymous (s malým začiatočným písmenom). Nie je to už zoskupenie jednotlivcov nosiacich plastovú masku Guya Fawkesa, ktorí pomocou preťaženia serverov spôsobujú ich kolaps. Jedná sa o jednotlivcov, ktorých anonymita je chránená pomocou rôznych šifrovacích technológií. Zväčša sú to ľudia zastávajúci významné funkcie, ktorí majú prístup k citlivým informáciám. Ich zverejnenie môže skompromitovať vplyvné spoločnosti a osoby. Často ide o insiderov vo vzťahu k napadnutému subjektu. Dr. Bodó uvádza, že 3. generácia hacktivizmu má s použitím PETs možnosť vytvoriť virtuálne autonómne zóny nezávislé na statuse quo- pri ich definícii vychádza z Beyovho konceptu TAZ. Z vyššie uvedeného vidíme, že už Dr. Bodó uvažoval o možnosti prepojenia hacktivizmu a Beyovej teórie v budúcnosti a to aj napriek tomu, že sa o tom zmieňuje len na pár riadkoch. My sa však domnievame, že TAZ v kybernetickom priestore nevzniká len s 3. generáciou hacktivizmu tak, ako ju chápe Bodó, ale prítomná je už počas obdobia, ktré nazval Hacktivizmus 1.0 a pre ktoré sú typické DDoS útoky.

Hacktivizmus môže mať veľké množstvo podôb a foriem. My sa na tomto mieste budeme venovať hlavne už vyššie spomínanému Distributed Denial of Service útoku, ktorý veľmi často využíva hnutie Anonymous. DDoS metóda slúži na znefunkčnenie a zneprístupnenie stránok ostatným užívateľom internetu pomocou využitia chýb na stránke, alebo zahltením danej stránky požiadavkami až do momentu, kým pod náporom týchto požiadaviek nespadne. Na prevedenie takejto formy hackerského útoku je vo väčšine prípadov potrebné veľké množstvo rozptýlených počítačov, ktoré budú koordinovane napadnutý server preťažovať.[43] Keď si spomenieme na Beyovu teoretickú definíciu kontra-netu tak vidíme, že sme jej existenciu práve ukázali v praxi. Bey definoval kontra-net ako ilegálne a pirátske využitie prvkov webu za účelom oslabenia tej časti netu, ktorá má hierarchický charakter. Takto chápaná hierarchia spôsobuje nerovný prístup k informáciám. V praxi zvýhodňuje finančne, alebo politicky vplyvné skupiny na úkor bežného občana. Presne proti takýmto skupinám sa hnutie Anonymous vo väčšine prípadov vymedzuje. Preto ich útoky v kybernetickom priestore smerujú na konkrétne politické strany, finančné korporácie.

Na tomto mieste je taktiež vhodné pripomenúť si Beyov citát o tom, čo preňho TAZ predstavuje: „*TAZ je v konečnom dôsledku povstaním, ktoré sa neangažuje v priamom boji so štátom, guerillová operácia, ktorá oslobodí určitý priestor (zeme, času, imaginácie) a potom sama seba rozpustí, aby sa objavila kdekoľvek, kedykoľvek inde predtým, ako ju štát stihne zničiť.*“[44] Anonymous rovnako ako koncept TAZ sleduje politické ciele. Keďže sa pohybuje na hrane zákona, alebo až v podmienkach ilegality je svojim spôsobom povstaním, či vzburou proti súčasnému statusu quo a inštitúciám, ktoré súčasný stav reprezentujú. Anonymus však nevyhľadávajú priamy stret so svojim politickým protivníkom. Sú si vedomí toho, že v takejto forme boja politický systém s jeho poriadkovými zložkami nedokážu oslabiť ani poraziť. Základným prvkom bezpečnosti je pre nich anonymita. Preto volia stratégiu hacktivizmu, čo je svojim spôsobom guerilllová operácia v kybernetickom priestore.

[43] Digitalattackmap: *What is a DDoS attack?*, http://www.digitalattackmap.com/understanding-ddos/, 20. 8. 2016.

[44] Bey 1985, 95.

Nečakaný hackerský útok na servery a citlivé informácie protivníka na určitý čas „oslobodí“[45] konkrétny kybernetický priestor od kontroly systému. V tomto momente podľa Beyovej logiky za využitia prvkov kontra-netu vytvárajú dočasnú autonómnu zónu v kybernetickom priestore. V momente, kedy je táto kybernetická TAZ systémom rozpoznaná sa organizátori útoku stiahnu a pripravia ďalší útok na iný cieľ v iný čas.

Členovia hnutia tak isto spravujú viaceré internetové stránky či účty na sociálnych sieťach.[46] Na nich publikujú články a videá v ktorých vysvetľujú svoje postoje a praktickú činnosť. Tieto stránky majú tri základné funkcie: a) slúžia ako komuniké pre verejnosť. Užívatelia internetu si môžu prečítať alebo pozrieť postoje hnutia, b) majú tak isto interaktívny charakter. Návštevníci môžu jednotlivé videá či články komentovať, zdieľať alebo hodnotiť. Týmto Anonymous získavajú určitú formu spätnej väzby na ich činnosť, c) majú aj synchronizačnú funkciu. V jednotlivých prehláseniach, alebo videách členovia hnutia často apelujú na podporu zo strany verejnosti, keď ich vyzývajú na participáciu na rozličných protestných podujatiach, alebo bojkotoch. Anonymus tak pôsobí v kybernetickom priestore, zatiaľ čo jeho podporovatelia v tom reálnom.

Povedané terminológiou TAZ, Anonymous vytvárajú nehierarchické informačné kanály, ktoré sú v kybernetickom priestore prístupné všetkým bez rozdielu. Obsah jednotlivých stránok prezentuje kultúru a hodnoty diametrálne odlišné od tých, ktoré panujú v spoločnosti. Pokiaľ štát prostredníctvom hierarchizovaného netu internetovú stránku zruší, jej obsah sa znova objaví v iný čas na inom servery a možno v pozmenenej forme. Ostáva však skutočnosť, že vo svojej podstate sa opäť jedná o dočasnú autonómnu zónu, ktorá je síce umiestnená v kybernetickom priestore, no má priamy dopad na dianie v priestore reálnom.

Hnutie Anonymous sa veľmi často angažuje a reaguje na rôzne politické udalosti. Preto nie je možné analyzovať všetky ich operácie. Vybrali sme niekoľko známych politických útokov s veľkým dopadom.

V januári roku 2008 v tom čase relatívne neznáma skupina aktivistov a hackerov vyhlásila vojnu scientologickej cirkvi. Hackerské útoky spojené s touto vojnou niesli názov *Project Chanology*. Na internete sa objavilo *video*,[47] kde sa táto organizácia predstavila pod názvom Anonymous. Dôvodom vyhlásenia vojny mala byť snaha cirkvi o cenzúru internetu, šírenie dezinformácií a klamanie vlastných členov. Skupine Anonymous sa podarilo pomocou DDoS útokov znefunkčniť internetové stránky cirkvi a tak isto ukradnúť citlivé informácie, ktoré následne zverejňovali vo svojich videách, či v článkoch na internete.[48] Anonymous svoje útoky obhajovali snahou o obranu slobody prejavu a slobody šírenia informácií

[45] Oslobodenie v tomto kontexte znamená zbaviť napadnutý subjekt kontroly nad jeho vlastným priestorom v kybernetickej dimenzii, poprípade mu odcudziť citlivé informácie, ktorých zverejnenie oslabuje jeho pozíciu. Medzi zhodením serveru a krádežou informácií v tomto prípade nie je rozdiel, pretože v oboch prípadoch je na určitý čas vlastník serveru zbavený kontroly nad jeho fungovaním.

[46] Youtube: *Anonymous Official*, https://www.youtube.com/user/AnonymousWorldvoce, 21. 8. 2016.

[47] Youtube: *Message to Scientology*, https://www.youtube.com/watch?v=JCbKv9yiLiQ, 20. 8. 2016.

[48] Foxnews: *Hackers Declare War on Scientology*, http://www.foxnews.com/story/2008/01/25/hackers-declare-war-on-scientology.html, 20. 8. 2016.

na internete. O niekoľko týždňov neskôr sa v rámci tejto kauzy objavilo ďalšie video, v ktorom Anonymous vyzývali verejnosť na protestné akcie pred sídlom cirkvi v jednotlivých mestách.[49] V niekoľkých desiatkach miest po celom svete sa uskutočnili malé demonštrácie sympatizantov hnutia namierené proti praktikám scientologickej cirkvi.[50]

Jedna z najviac medializovaných akcií hnutia Anonymous sa uskutočnila v roku 2010 a nesie názov *Operation Payback*. V roku 2010 začala nezisková organizácia WikiLeaks zverejňovať stovky tisíc uniknutých tajných informácií z prostredia amerických vládnych kruhov. Organizácia sídli na Islande a svoj chod financuje výhradne z príspevkov od verejnosti. Najviac prostriedkov im priaznivci posielajú online, prostredníctvom PayPalu realizujú aj aukcie na serveri Ebay. Spoločnosť PayPal im už niekoľko krát bezdôvodne zmrazila účet a znemožnila im tak financovať prevádzku stránky. Spoločnosť Valitor (s väzbami na MasterCard a Visa) tiež znemožnila platby kartou na stránke WikiLeaks. Islandský súd však rozhodol, že toto opatrenie je protizákonné a spoločnosť Valitor musela pod hrozbou pokuty znovu umožniť prispievanie. Operation Payback vznikla ako reakcia na tieto udalosti a predstavuje priame vyjadrenie podpory WikiLeaks. Anonymous operáciu vysvetlili ako boj proti cenzúre internetu a za slobodné šírenie informácií. Terčom útoku sa stali Visa, MasterCard a neskôr platobný systém PayPal. Anonymous napadli ich servery DDoS útokom a vďaka ich vyradeniu sa im podarilo pripraviť tieto spoločnosti o veľké finančné zisky.[51]

Anonymous boli tak isto aktívni aj počas Arabskej jari. V januári roku 2011 na podporu demonštrujúcich Tunisanov vyradili z činnosti niekoľko tuniských vládnych serverov. Medzi nimi boli napríklad stránky ministerstva priemyslu alebo burzy cenných papierov.[52] Hackerské útoky sa stretli s podporou veľkej časti Tunisanov, ktorí pokračovali v protivládnych demonštráciách. Na mnohých miestach krajiny mali strety s vojenskými zložkami či políciou násilný charakter. Samotní Anonymous túto sériu útokov nazvali *operation Tunisia*.[53] Podobný priebeh mali aj akcie v Egypte, kde sa Anonymous podarilo znefunkčniť oficiálne stránky Ministerstva informácií a tak isto stránky Národne demokratickej strany prezidenta Hosni Mubaraka. Hackerské útoky boli podľa tvrdení Anonymous vyjadrením solidarity s protivládnymi demonštrantami v krajine.[54] Jedným z naj-

[49] Cnet: *Anonymous posts another video against Scientology*, http://www.cnet.com/news/anonymous-posts-another-video-against-scientology/, 20. 8. 2016.

[50] Boston: *Dozens of masked protesters blast Scientology Church*, http://archive.boston.com/news/local/massachusetts/articles/2008/02/11/dozens_of_masked_protesters_blast_scientology_church/, 20. 8. 2016.

[51] TheGuardian: *Who are the hackers behind Operation Payback?*, https://www.theguardian.com/media/2010/dec/08/anonymous-4chan-wikileaks-mastercard-paypal, 20. 8. 2016.

[52] BBC: *Anonymous activists targets Tunisian government sites*, http://www.bbc.com/news/technology-12110892, 20. 8. 2016.

[53] Aljazeera: *Violent clashes continue in Tunisia*, http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/01/201114101752467578.html, 20. 8. 2016.

[54] Nytimes: *Hackers Shut Down Government Sited*, http://www.nytimes.com/2011/02/03/world/middleeast/03hackers.html?_r=2, 20. 8. 2016.

väčších úspechov hnutia počas Arabskej jari bolo zverejnenie emailových adries a hesiel predstaviteľov vlád Bahrajnu, Jordánska a Maroka.[55]

Zvláštna situácia nastala počas občianskej vojny v Lýbii. Ideologická heterogenita spolu s absenciou hierarchie spôsobila značné rozkoly medzi jednotlivými skupinami Anonymous. Kým jedna podporovala protivládnych rebelov, iná vetva hnutia sa postavila na stranu Líbyjského vodcu Muammara Kaddáfího. Vetve podporujúcej rebelov sa podarilo na znak solidarity rovnako, ako v prípade Bahrajnu, Jordánska a Maroka zverejniť emailové adresy a korešpondenciu čelných predstaviteľov vlády. Pro-Kaddáffího vetva argumentovala sociálnym programom jeho vlády a zvyšovaním životnej úrovne v krajine.[56] Podarilo sa jej na krátky čas vyradiť z činnosti niekoľko opozičných internetových stránok.

Hnutie sa spopularizovalo taktiež podporou protestných akcií Occupy Wall Street. Na viacerých internetových stránkach bolo uploadované video, kde počítačom vygenerovaný hlas vyjadroval podporu protestujúcim a ich cieľom. Anonymous v ňom deklarovali nenásilný boj za slobodu prejavu, ľudské práva a odsúdenie nadnárodných korporácií.[57] Na protestných akciách na Wall Street sa objavovalo veľké množstvo ľudí s maskou Guy Fawkesa, ktorá patrí medzi charakteristické symboly hnutia.

V roku 2012 v Kanadskom Quebecu prebehli rozsiahle protestné akcie študentov proti zavedeniu školných poplatkov. Častá forma protestu bola okupácia univerzít a školských zariadení. Quebecké národné zhromaždenie prijalo zákon číslo 78 na základe ktorého má každý študent právo na pokojné a ničím nerušené štúdium. Tým pádom sa okupácie školských zariadení stali ilegálnymi. Anonymous sa postavili na stranu študentov a po prijatí zákona číslo 78 zaútočili na internetové stránky vládnej Quebeckej liberálnej strany, ktoré boli na niekoľko dní nefunkčné.[58]

V roku 2014 sa Anonymous zapojili aj do občianskej vojny na Ukrajine. Zaujímavosťou ale je, že sa opäť objavili na oboch stranách barikády. Ruská vetva hnutia počas občianskej vojny zverejnila odcudzené dokumenty z Kremlu. Okrem toho sa jej podarilo nabúrať a následne zverejniť emailovú korešpondenciu Igora Girkina, ktorý bol považovaný za jedného z kľúčových veliteľov proruských rebelov na východe Ukrajiny. Odpoveďou ruských vládnych orgánov bolo zablokovanie stránok Anonymous na území Ruskej federácie.[59] Hackerské útoky však zasiahli aj ukrajinskú stranu. Ruský portál *Sputniknews* na svojich stránkach uviedol, že ukrajinská vetva hnutia Anonymous zaútočila na emailové účty členov politickej strany *Ukrainian Democratic Alliance for Reform* (UDAR). Sputniknews zverejnil aj prehlásenie ukrajinskej vetvy Anonymous, v ktorom jej členovia odkrývajú údajné zásahy Európskej únie, USA, NATO a CIA do vnútroštátnych záležitostí Ukrajiny. Anonymous taktiež odsudzujú vzrastajúce nacionalistické a fašistické

[55] Globaldots: *15 Most Dangerous DDoS Attacks That Ever Happened*, http://www.globaldots.com/15-most-dangerous-ddos-attacks-that-ever-happened/, 20. 8. 2016.

[56] Anonews: *10 Things You Didn't Know About Libya Under Gaddafi's So-called Dictatorship*, http://www.anonews.co/gaddafi-under-libya-facts/, 1. 2. 2017.

[57] Youtube: *Hello Wallstreet – We Are Anonymous*, https://www.youtube.com/watch?v=TeFxCDx7Yw, 20. 8. 2016.

[58] Torontosun: *Quebec Liberal government sites hacked*, http://www.torontosun.com/2012/05/19/quebec-liberal-government-sites-hacked, 20. 8. 2016.

[59] BBC: *Ukraine conflict: Hackers take sides in virtual war*, http://www.bbc.com/news/world-europe-30453069, 1. 2. 2017.

tendencie v krajine, oslavy kultu Stepana Banderu a deklarujú, že ukrajinský ľud si neželá integráciu ich krajiny do štruktúr Európskej únie a NATO. V prehlásení sa členovia hnutia jednoznačne postavili na stranu zosadeného prezidenta Viktora Yanukovycha.[60]

V roku 2016 vyhlásilo hnutie Anonymous ďalšiu vojnu. Tento krát je namierená proti americkému multimilionárovi a prezidentskému kandidátovi za Republikánsku stranu Donaldovi Trumpovi. Dôvodom kampane proti tomuto kontroverznému kandidátovi, ktorá začala už v roku 2015, je jeho predvolebná agenda a negatívne vyjadrenia na adresu moslimov a islamu, ktorých by chcel vykázať z USA. Anonymous zverejnili video,[61] v ktorom vyzývajú svojich sympatizantov k akciám proti Trumpovi a k sabotovaniu jeho prezidentskej kampane. Tak isto sa im podarilo hacknúť jeho oficiálne stránky a vyradiť ich z činnosti.[62]

V tomto roku africká vetva hnutia zaútočila aj na ľavicovú politickú stranu *Economic Freedom Fighers* (EFF) a *Zimbabwe African National Union Patriotic Front* (ZANU-PF). Hnutiu sa podarilo pomocou DDoS útoku preťažiť ich internetové stránky a vyradiť ich z činnosti na niekoľko hodín. Podľa samotných členov hnutia bolo v prípade EFF dôvodom útoku korupcia a v prípade ZANU--PF rasistické vyjadrenia predstaviteľov strany. Členovia hnutia vydali stanovisko, v ktorom odmietajú rasizmus a taktiež ideológiu národného socializmu. Na základe ich vyhlásenia boj proti skorumpovaným a rasistickým elementom považujú za prejav spravodlivosti, ktorá musí byť v obdobných prípadoch vykonaná.[63]

Na základe analyzovaných operácii môžeme určiť 2 elementárne prvky prítomné pri každej akcii hnutia. Prvým znakom je, že Anonymous operuje zásadne vo virtuálnom priestore a všetky útoky hnutia majú charakter hackingu (znefunkčnenia internetových stránok alebo krádeže citlivých informácií a ich následné zverejnenie). Druhým spoločným menovateľom je, že až na pár výnimiek sa jedná o podporu aktivít smerujúcich k spoločenskej zmene. Hnutie Anonymous sa angažuje v situáciách, kde sa občianske organizácie a iniciatívy snažia zmeniť súčasné nastavenie spoločnosti rebéliou voči statusu quo. Dôvodom útokov sú často podozrenia z korupcie, prejavy rôznych foriem neznášanlivosti alebo prijatie zákonov na posilnenie štátnej moci. Preto môžeme konštatovať, že v prípade hnutia Anonymous sa jedná o protisystémové zoskupenie.

6. Záver

Dielo Hakima Beya The Temporary Autonomous Zones vyvolalo v rámci anarchistického hnutia značné ohlasy. Na základe historických udalostí 20.storočia autor

[60] Sputniknews: *Anonymous Operationsexpose Ukrainian Bandera Nazis*, https://sputniknews.com/voiceofrussia/2014_02_28/Anonymous-operations-expose-Ukrainian-Bandera-nazis-9458/, 1. 2. 2017.

[61] Youtube: *Message to Donald Trump July 2016*, https://www.youtube.com/watch?v=HNKNumkCqk0, 20. 8. 2016.

[62] Newsweek: *Anonymous Hackers Declare War On Donald Trump On April Fool's Day*, http://europe.newsweek.com/anonymous-hackers-declare-total-war-donald-trump-april-fools-day-437027, 20. 8. 2016.

[63] Fin24: *Exclusive: Why Anonyous "hacked" the SABC, Gupta websites*, http://www.fin24.com/Tech/Companies/exclusive-why-anonymous-hacked-the-sabc-guptas-20160617, 20. 8. 2015.

koncept revolúcie odmietol a otvorene vraví o jej škodlivosti v kontexte boja za bezštátnu spoločnosť. Jeho príklon ku vzbure a autonómii je do určitej miery inovatívny. Na druhej strane ale vyvolal veľkú vlnu kritiky hlavne v kruhoch sociálnych anarchistov. Murray Bookchin jeho teóriu považuje za kontraproduktívny element vhodný maximálne pre privilegovanú maloburžoáziu.

Jadrom Beyovej teórie je budovanie dočasných autonómnych zón, ktoré by dokázali uniknúť pozornosti všadeprítomného štátu. TAZ je vo svojej podstate povstanie, guerillová operácia, ktorá na nejaký čas zbaví určitý priestor štátnej kontroly. Vzniknúť má na konkrétnom mieste, v konkrétnom čase a akonáhle je systémom rozpoznaná majú ju participanti opustiť a vytvoriť novú autonómnu zónu za vhodnejších podmienok, v iný čas a na inom mieste. TAZ podľa autora umožňuje prežívať mikroskopickú verziu anarchistickej spoločnosti tu a teraz. Násilie proti štátu a polícií nemá zmysel, pretože so sebou prinesie len sebaobetovanie a martýrstvo bez akéhokoľvek výsledného efektu.

Bey za kľúčový prvok pri vytváraní TAZ považoval využívanie, v tom čase nastupujúcej, výpočtovej technológie a s ňou spojeného hackovania a dátového pirátstva. TAZ musí mať totiž podľa jeho slov svoje umiestnenie aj na webe. Toto umiestnenie je virtuálne a bezprostredné. V podstate to znamená, že jednotlivec môže na chode TAZ participovať z akéhokoľvek miesta na planéte pomocou pripojenia sa do virtuálneho priestoru. Existencia v reálnom priestore a čase prestáva byť jediným možným umiestnením TAZ. Virutálny a reálny priestor sú v tomto prípade rovnocenné a rozdiely medzi nimi sa stierajú. To znamená, že ak nie je TAZ možné uskutočniť v reálnom priestore, môžu ho jednotlivci uskutočniť v priestore virtuálnom. Využitím hackingu dokážu oslabiť horizontálnu štruktúru hierarchického netu a získané informácie použiť v boji proti štátu a jeho inštitúciám.

Príkladom uplatnenia TAZ vo virtuálnom priestore sú aktivity hnutia Anonymous. Jedná sa o virtuálnu skupinu, ktorá pôsobí v kybernetickom priestore. Jej decentralizovaná vnútorná štruktúra v sebe nesie prvky anarchistickej organizácie komunity. Svojimi aktivitami sleduje politické ciele. Tie však v posledných rokoch nie su jednotné. Voľná štruktúra komunity ako aj ideologická nevyhranenosť spôsobila, že v mnohých konfliktoch rozliční členovia Anonymous stoja často na opačných stranách virtuálnych barikád. V každom prípade sa však toto hnutie jednoznačne radí medzi protisystémové zoskupenia, pohybujúce sa na hrane zákona, alebo až v podmienkach ilegality. Dominujúcou formou aktivít je hacktivizmus, ktorý predstavuje skĺbenie prvkov politického aktivizmu a hackingu. Hacktivizmus v podstate predstavuje guerillovú operáciu v kybernetickom priestore. Táto forma politickej aktivity nám v prevedení hnutia Anonymous uvádza Beyovu definíciu kontra-netu do praxe. Za pomoci využitia prvkov kontra-netu počas hackerského útoku hnutie Anonymous zbaví napadnutý subjekt kontroly nad jeho vlastnou zónou v kybernetickom priestore. Tým pádom vytvára dočasnú autonómnu zónu ktorá pretrvá do momentu, kým nie je rozpoznaná. V okamihu, v ktorom sa toto udeje TAZ v kybernetickom priestore rozpustí sama seba a vytvorí sa v inom čase na inom mieste.

Domnievame sa, že táto štúdia splnila cieľ, ktorý sme si stanovili. Pomocou aplikácie Beyovho konceptu TAZ na hnutie Anonymous môžeme lepšie porozumieť

hierarchii aj aktivitám hnutia a pozerať sa na túto problematiku aj z odlišných perspektív.

Použité zdroje

Literatúra

ADAMSON, Walter L. (1983): *Hegemony and revolution: a study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. Berkeley: University of California Press.

BALDI, Stefano, GELSTEIN, Eduardo a KURBALIJA, Jovan (2003): *Hactivism, Cyber Terrorism and Cyberwar: The Activities of The Uncivil Society In Cyberspace*. Msida: DiploFoundation.

BALL, Terence a DAGGER Richard (2014): *Political ideologies and the democratic ideal*. Upper Saddle River: Pearson Education.

BEY, Hakim (1985): *T.A.Z.: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. New York: The Anarchist Library.

BODÓ, Balász (2014): Hacktivism 1-2-3: how privacy enhancing technologies change the face of anonymous hacktivism. *Internet Policy Review*, roč. 3, č. 4 (https://policyreview.info/articles/analysis/hacktivism-1-2-3-how-privacy-enhancing-technologies-change-face-anonymous, 21. 1. 2017).

BOOKCHIN, Murray (1995): *Social anarchism or lifestyle anarchism: the unbridgeable chasm*. San Francisco: AK Press.

COLEMAN, Gabriella (2013): Anonymous in Context: The Politics and Power behind the Mask. *Internet Governance Papers* 3/2013 (https://www.cigionline.org/sites/default/files/no3_8.pdf, 1. 2.2017).

GRAMSCI, Antonio a BUTTIGIEG, Joseph (1992): *Prison notebooks*. New York: Columbia University Press.

GUEVARA, Che Ernesto, LOVEMAN, Brian a DAVIES, Thomas (1997): *Guerrilla warfare*. Wilmington, Del: SR Books.

HALUPKA, Max a STAR, Cassandra (2011): *The Utilisation of Direct Democracy and Meritocracy in the Decision Making Process of the Decentralised Virtual Community Anonymous*(http://www.academia.edu/892960/The_Utilisation_of_Direct_Democracy_and_Meritocracy_in_the_Decision_Making_Process_of_the_Decentralised_Virtual_Community_Anonymous, 21. 8. 2016).

CHIARELLA, Donald JG (2015): *Inside Anonymous Hacking Group: A Special Report To The FBI Baltimore Field Office*. Maryland: Lulu Press.

KIEL, Douglas a ELLIOT, Euel (1995): *Chaos theory in the social sciences: foundations and applications*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Internetové zdroje

Aljazeera: *Violent clashes continue in Tunisia*, http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/01/201114101752467578.html, 20. 8. 2016.

Anonews: *10 Things You Didn't Know About Libya Under Gaddafi's So-called Dictatorship*, http://www.anonews.co/gaddafi-under-libya-facts/, 1. 2. 2017.

BBC: *Anonymous activists targets Tunisian government sites*, http://www.bbc.com/news/technology-12110892, 20. 8. 2016.

BBC: *Ukraine conflict: Hackers take sides in virtual war*, http://www.bbc.com/news/world-europe-30453069, 1. 2. 2017.

Boston: *Dozens of masked protesters blast Scientology Church*, http://archive.boston.com/news/local/massachusetts/articles/2008/02/11/dozens_of_masked_protesters_blast_scientology_church/, 20. 8. 2016.

Cnet: *Anonymous posts another video against Scientology*, http://www.cnet.com/news/anonymous-posts-another-video-against-scientology/, 20. 8. 2016.

Digitalattackmap: *What is a DDoS attack?*, http://www.digitalattackmap.com/understanding-ddos/, 20. 8. 2016

Fin24: *Exclusive: Why Anonyous "hacked" the SABC, Gupta websites*, http://www.fin24.com/Tech/Companies/exclusive-why-anonymous-hacked-the-sabc-guptas-20160617, 20. 8. 2015.

Foxnews: *Hackers Declare War on Scientology*, http://www.foxnews.com/story/2008/01/25/hackers-declare-war-on-scientology.html, 20. 8. 2016.

Globaldots: *15 Most Dangerous DDoS Attacks That Ever Happened*, http://www.globaldots.com/15-most-dangerous-ddos-attacks-that-ever-happened/, 20. 8. 2016.

Newsweek: *Anonymous Hackers Declare War On Donald Trump On April Fool's Day*, http://europe.newsweek.com/anonymous-hackers-declare-total-war-donald-trump-april-fools-day-437027, 20. 8. 2016.

Nytimes: *Hackers Shut Down Government Sited*, http://www.nytimes.com/2011/02/03/world/middleeast/03hackers.html?_r=2, 20. 8. 2016.

Sputniknews: *Anonymous Operationsexpose Ukrainian Bandera Nazis*, https://sputniknews.com/voiceofrussia/2014_02_28/Anonymous-operations-expose-Ukrainian-Bandera-nazis-9458/, 1. 2. 2017.

TheGuardian: *Who are the hackers behind Operation Payback?*, https://www.theguardian.com/media/2010/dec/08/anonymous-4chan-wikileaks-mastercard-paypal, 20. 8. 2016.

Torontosun: *Quebec Liberal government sites hacked*, http://www.torontosun.com/2012/05/19/quebec-liberal-government-sites-hacked, 20. 8. 2016.

Youtube: *Anonymous Official*, https://www.youtube.com/user/AnonymousWorldvoce, 21. 8. 2016.

Youtube: *Hello Wallstreet – We Are Anonymous*, https://www.youtube.com/watch?v=T-eFxCDx7Yw, 20. 8. 2016.

Youtube.com: *Message to Donald Trump July 2016*, https://www.youtube.com/watch?v=HNKNumkCqk0, 20. 8. 2016.

Youtube: *Message to Scientology*, https://www.youtube.com/watch?v=JCbKv9yiLiQ, 20. 8. 2016.

Summary

The Temporary Autonomous Zone by Hakim Bey has elicited a great response from the anarchist movement. Based on the historical events of the 20th century, the author has refuted the concept of the revolution and openly criticizes it as damaging to the fight for a stateless society. His affinity for the uprising is to a certain degree innovative. On the other hand, he has faced much criticism, mostly from social anarchists. Murray Bookchin considers his theory to be a counter-productive element suitable only for the privileged bourgeoisie.

The basis of Bey's theory is the creation of temporary autonomous zones that could escape the attention of the omnipresent state. TAZ is substantially an uprising, a guerilla operation that temporarily removes the control of the state from a certain area. It is meant to appear in a specific place and time and if it is discovered by the system, the

participants are to leave and create a new zone in more suitable circumstances. According to the author, TAZ enables a micro version of an anarchist society here and now. Violence against the state and the police is senseless, as it only brings self-sacrifice and martyrdom without any real effect.

Bey considered the rise of the computer sciences, hacking, and data piracy to play a key part in the creation of TAZ. In his view, TAZ must also occupy a place on the web. This placement is virtual and immediate. This practically means that an individual can participate in TAZ from any place on the planet through connection to virtual space. Real space and time ceases to be the only option for the existence of TAZ. In this case, virtual and real space are equal and the differences between them disappear. This means that TAZ can be created in virtual space if it is not possible in real space. By using hacking, individuals can weaken the horizontal hierarchical structure of the net and use acquired information in the fight against the state and its institutions.

The activities of the Anonymous movement are an example of TAZ in virtual space – this group was created in cyberspace and its decentralized inner structure follows the organisational principles of an anarchist community. Anonymous have political goals, but in recent years they have become divided. The free structure of the community and ideological neutrality resulted in members standing on opposite sides of the virtual barricades in many conflicts. In any case, this movement unequivocally represents an anti-system group on the edge of the law or even in illegality. Hacktivism is their dominant tool – the combination of political activism and hacking represents a guerilla operation in cyberspace. This form of political activity implements Bey's definition of contra-net – the attacked subject is deprived of control of its own zone in cyberspace. This creates a TAZ which lasts until it is discovered. In this instant, the TAZ dissolves itself and arises in another time and another place.

We believe that this study has fulfilled the established goal. By applying Bey's concept of TAZ to the Anonymous movement, we can better understand the movement's hierarchy and activities and can examine this matter from another perspective.

s. 103–112

Rozhovor

Luboš Kropáček /
Daniel Křížek

Rozhovor s profesorem Lubošem Kropáčkem

Daniel Křížek *

Prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc. (nar. 23. 2. 1939) je arabista, islamolog a afrikanista, působící především na Ústavu Blízkého východu a Afriky a Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. Jako autor četných publikací a aktivní účastník veřejných debat dlouhodobě významně ovlivňuje česká islámská studia i obecné povědomí o islámu a muslimech. Vedle islámu s jeho různými podobami a proudy a historie Blízkého východu a Afriky se také systematicky věnuje dějinám vztahů mezi křesťanským a islámským civilizačním okruhem a možnostem mezináboženského a mezikulturního dialogu.

* * *

Jak vzpomínáte na doby svého studia arabistiky a afrikanistiky?

Rád bych nejprve upozornil, že dosti rozsáhlý bilanční rozhovor o mém někdejším mládí, o životě, názorech a víře vydalo v roce 2013 nakladatelství Vyšehrad jako knížku s titulem Po cestách kamenitých. Podnět vyšel tehdy od nakladatelství. Já jsem jej přivítal, protože jsem si uvědomoval, že má životní cesta se již nenávratně stáčí kamsi do závěrečných fází. Nu, řečeno jinak, starý člověk rád vzpomíná. Studijní léta patří přitom zpravidla ke vzpomínkám nejmilejším. Tak je tomu také v mém případě. Na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, na obory anglistika a arabistika, jsem byl přijat v roce 1959, dva roky po maturitě, do té doby mi tehdejší režim uzavíral přístup na vysokou školu pro špatný kádrový původ a neangažovanost. Jako většina mladých lidí jsem toužil poznávat svět – a také v tom nám tehdy mocipáni bránili. Tak jsem si cestování nahrazoval četbou a při zaměstnání jsem se ve večerních kurzech učil cizím jazykům, včetně orientálních. Nejvíce mě tehdy lákaly indické jazyky. Když jsem ale nakonec byl přijat na arabštinu, přišel jsem jí na chuť jako nositelce významné a bohaté světové kultury.

Má studia spadala do šedesátých let, „zlatých šedesátých“, kdy se u nás pozvolna uvolňovaly poměry a zároveň zanikal koloniální systém. V roce 1960, označeném právem za „Rok Afriky“, získalo nezávislost 17 bývalých kolonií. Nepřekvapovalo proto, že i naše fakulta, podobně jako mnoho vysokých škol jinde v Evropě i v Africe samé, otevírala tehdy studijní obor afrikanistika. Připojil jsem se k tomuto trendu a vedle arabistiky jsem se věnoval i studiu svahilštiny a afrických dějin a kultur. Byla to krásná léta: mládí, otevírající se obzory, perspektivy pozvolné cesty k lepšímu, svobodnějšímu světu. Tvrdý úder pak u nás přišel ještě před koncem desetiletí v srpnu 1968.

Dovolil byste si srovnávat možnosti tehdejších a nynějších studentů daných oborů?

Je to očividný, obrovský rozdíl. Dnešní studenti mají svobodu cestovat a pobývat v zemích, jejichž jazyk a kulturu studují. Mají také možnost – a dokonce jsou

*Mgr. Daniel Křížek, Ph.D., Katedra blízkovýchodních studií, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, dkrizek@kbs.zcu.cz.

k tomu povzbuzováni – studovat semestr nebo více na prestižní univerzitě jinde v Evropě nebo v USA. Po celou dobu studií mají přístup téměř k veškeré odborné literatuře a k široké škále informací v tištěné nebo digitální formě, pomocí internetu mohou i přímo komunikovat se zahraničními odborníky nebo kolegy ve svém oboru. Problém není v nedostatku informací, ale spíše v jejich nadbytku, v inflaci spolu s účelovým zkreslováním, v potřebě dokázat se orientovat ke smysluplnému porozumění. Důležitý díl poznatků předpokládá samozřejmě znalost angličtiny.

V době mých studií jsme se museli spokojit s domácími skrovnými knižními fondy. Arabisté měli k dispozici klasické orientalistické práce převážně v němčině. Afrikanistům se nabízely především nové publikace sovětských autorů. Jen část byl ideologický balast, velkou cenu pro studium afrických jazyků si uchovaly ruské bohatě propracované slovníky. Tady jsou zase dnes znevýhodněni studenti, kteří nedokáží přelouskat azbuku. Zakončím ale krátké srovnání vlastním zážitkem a jeho reflexí. Za pobytu v Káhiře v roce 1967 jsem se zúčastnil sympozia islámských právníků. Ve svých vystoupeních citovali spatra pasáže nejen z Koránu, ale i z hadísů. Napadlo mě, jak my orientalisté nemůžeme konkurovat jejich cvičené paměti, vždyť k vyhledání hadísu máme k dispozici Wensinckovy konkordance, které v dokončené verzi představují osm těžkých obřích svazků! Ale ejhle! Dnes díky internetu si lze hadísy nalézt několika kliknutími třebas z chytrého mobilu v kapse.

Kdo Vás nejvíce ovlivnil jako učitel a čím?

Na své učitele vzpomínám s úctou a velkou vděčností. Na filozofické fakultě působila tehdy v 60. letech řada vynikajících osobností. Nemohu je v krátkém rozhovoru všechny jmenovat, zaměřím se jen na orientalisty, a to jen na ty, kteří mi dali nejvíce. První místo náleží určitě profesoru Karlu Petráčkovi, z jehož seminářů jsem vždy odcházel zapálený pro další bádání o tématech, o nichž jsme hovořili, a obecně pro vědeckou práci jako hodnotnou životní náplň. Zasvěcoval nás do arabistiky, zájemce také do etiopistiky, a do metod lingvistiky a literární vědy. Po smrti japanoložky profesorky Hilské (1968) převzal na čas vedení celé tehdejší velké orientalistické Katedry věd o zemích Asie a Afriky a snažil se – sám trvale nestraník – čelit nástupu normalizace. V 70. a 80. letech se podobně snažil udržovat kvalitní standard filologické složky oboru afrikanistika, který na fakultě spoluzaložil.

Na tomto poli mu stál po boku jako historik dr. Ivan Hrbek, jehož rovněž počítám mezi učitele, kteří mě nejvíce ovlivnili. Byl vzděláním historik a arabista. Přeložil z arabských originálů do češtiny řadu významných středověkých děl – Ibn Tufajla, al-Mas'údího, Ibn Chaldúna, části z cestopisu světoběžníka Ibn Battúty a samozřejmě Korán. Byl zaměstnán jako vědecký pracovník v Orientálním ústavu Akademie věd, na filozofické fakultě přednášel jako externista historii Afriky, která se stala v 60. letech jeho hlavním odborným zaměřením. Spolu s Karlem Petráčkem dali vznik týmu, který v roce 1966 vydal velké dvoudílné Dějiny Afriky. Na toto dílo, poznamenané jen zcela okrajově tlakem tehdejších poměrů a jen mírně vystavené potřebě korektur novějším poznáním, je česká afrikanistika i po 50 letech právem hrdá. Ivan Hrbek, hlavní editor a autor tohoto kolektivního díla, uplatnil zvolenou periodizaci a některé přístupy také v monumentální osmisvazkové Ge-

neral History of Africa, vydané péčí UNESCO ve vícerých jazykových verzích. Byl členem řídícího byra tohoto velkého mezinárodního projektu a spoluеditorem svazku věnovaného ranému středověku. Z jeho iniciativy se mohli k autorům některých kapitol zařadit i čeští odborníci: já v kapitole o arabizaci Súdánu a Rudolf Veselý v kapitole o Egyptě v osmanské době. Můj odborný růst ovlivnil Hrbek po vícerých stránkách. Byl vedoucím mé diplomní práce Zahraniční politika, ohlas a důsledky súdánské mahdíje a později práce kandidátské – dnes by se řeklo doktorské disertace – Dárfúrský sultanát, studie o státu, obchodu a kultuře. Předložil jsem ji v roce 1970, ale nastupující normalizační čistky mi tehdy znemožnily ji obhájit. Obhajoba se konala až po Listopadu v roce 1990. Ivan Hrbek se bohužel ze svobodného klimatu dlouho netěšil, zemřel krátce před svými sedmdesátinami v roce 1993. Při smutečním obřadu jsem se s ním loučil za jeho žáky a přátele.

Alespoň krátce se zmíním také o svých učitelích z orientalistiky, dnes emeritními profesory, s nimiž mě stále pojí přátelské svazky. Rudolf Veselý přednášel islámské dějiny, těší se mezinárodnímu uznání jako přední odborník na islámské nadace (waqfy) z mamlúcké a osmanské doby. Nemá u nás konkurenta ve schopnosti dešifrovat a číst arabské rukopisy a hodnotit objekty muslimské hmotné kultury. Jaroslavu Oliveriovi jsem zase vděčný jako učiteli, který mě kdysi zasvěcoval do kultivovaného stylu spisovné arabštiny a seznamoval s klasickou i moderní arabskou literaturou.

Jaké byly v době studií Vaše představy, plány a cíle?

Budu stručný. Po zlých zkušenostech z padesátých let jsem věděl, že nezmění-li se režim, nemám šanci uplatnit se ve vyšších, například diplomatických funkcích. Toužil jsem poznávat svět s veškerou rozmanitostí lidských kultur a k tomu jsem nalézal cestu jen v soustředěném sebevzdělávání, zvláště ve studiu jazyků. Do zahraničí za železnou oponu jsem se dostal teprve jako 24letý v roce 1963, a to jako tlumočník. Vysokoškolská sekce tehdejšího ČSM totiž dostala pozvání k účasti na sjezdu Všeobecného svazu muslimských studentů v čerstvě nezávislém Alžírsku (UGEMA) s tím, že jednacími jazyky budou francouzština a arabština. Svazáci zjistili, že takovou dvojí kvalifikaci splňuji v řadách studentů nejspíše jen já, přestože jsem nezastával nikde žádnou funkci. A tak jsem mohl doprovodit oficiální delegátku do fascinujícího světa silně odlišného od tehdejší československé šedi. Když jsem v roce 1964 absolvoval, Karel Petráček mi pomohl zůstat na fakultě jako asistent a pak aspirant, v dnešní terminologii doktorand. V rámci postgraduálního studia jsem pak strávil téměř rok v Káhiře. Pobyt v Egyptě dovršil mou formaci arabisty a zároveň vtiskl mým představám o životních cílech i určitý duchovní směr: pracovat pro lepší vzájemné poznání s arabským a africkým světem a také pro dobré vztahy mezi křesťany a muslimy. Jsem věřící křesťan a v Egyptě – za pobytu na koleji, v knihovnách i na ulicích – jsem se naučil vážit si také upřímné víry muslimů.

Jak byste zhodnotil vývoj české orientalistiky, arabistiky, islamologie, blízkovýchodních studií a podobně od dob Vašich studijních let?

Náš malý vnitrozemský národ toužil vždy po širších obzorech. Spisy a životní příběhy českých středověkých a raně novověkých cestovatelů byly již téměř ve všech případech kvalitně zpracovány. Motivy jejich cest bývaly nejprve především náboženské, šlo hlavně o pouti do Svaté země nebo misijní cesty jezuitů nebo františkánů, později přibyly také ideové anebo přímo fyzické střety s expandujícími osmanskými Turky. Orientalistika v dnešním smyslu se ustavovala až v 19. století. Rozvíjela se u nás podobně jako v německém prostředí zpravidla kolem filologického jádra. Náboženský zájem o islám si ovšem uchovává svůj význam dodnes. Před 400 lety se projevil zprvu příkře odmítavou polemikou, například v Budovcově Antialkoránu, později, na prahu dneška, motivoval cesty Aloise Musila s cílem porozumět hlouběji biblickým dějům poznáním obdobných způsobů života, s nimiž se na Blízkém východě mohl ve své době stále ještě setkávat. Zůstal věrný katolické víře a kněžství, ale s arabskými beduíny se dokázal sblížit takovou měrou empatie, že ho čeští muslimové v nekrolozích (1944) pokládali mylně za konvertitu.

Po 2. světové válce se pojetí orientalistiky spolu s postupující dekolonizací a mnoharozměrnou globalizací rozšiřovalo a obsahově měnilo. Pokusil jsem se charakterizovat tento vývoj v úvodní kapitole knihy Blízký východ na přelomu tisíciletí (1999). Roli tu hrála jak drtivá kritika „orientalismu“ od Edwarda Saida, tak poznání, rozvinuté zvláště silně v anglofonních sociálních vědách, že současný Blízký východ je nutno studovat mnohooborově. Tradiční orientalistická erudice si stále uchovává zásadní kompetenci při studiu dávných civilizací, rukopisů a dalších pramenů k poznání, avšak snaha analyzovat a chápat současné politické, ekonomické a kulturní problémy muslimských zemí si vyžaduje erudované nasazení širších a hlubších společenskovědních přístupů. Česká orientalistika byla na tomto poli až do roku 1989 znevýhodněna přikázanou izolací od západního světa, omezenou dostupností moderní vědecké produkce a v neposlední řadě také vnucováním výkladových společenskovědních schémat. Přesto přinesla mnoho dobrého v tradiční linii. Jde o překlady klasických naukových i beletristických děl z arabštiny (F. Tauer, I. Hrbek, J. Oliverius) a perštiny (J. Rypka, V. Kubíčková aj.), zpravidla se zasvěcenými komentáři. Naši orientalisté této – můžeme říci klasické – generace výrazně přispěli ke vzdělanosti českých čtenářů a v lecčem si získali i značný mezinárodní ohlas. Jako příklad uvedu alespoň Rypkovy Dějiny perské a tádžické literatury, Tauerovy historické a Petráčkovy lingvistické práce. Jejich žáci mohli pak ve změněných podmínkách po Listopadu rozvinout blízkovýchodní studia s plnou šíří možných odborných specializací v souladu a kontaktu s orientací humanitních a společenských věd ve světě. V minulosti se u nás sice hovořilo o komplexním výzkumu rozvojových zemí, avšak vysokoškolské studium orientálních jazyků se kombinovalo nejčastěji se světovými jazyky. Dnes bývá v dvouoborových programech spojováno – byť leckdy tápavě – se širokým spektrem možných společenských, někdy i přírodních věd. Zaměření reflektuje společenský zájem a měnící se potřeby.

Jakým tématům by se podle Vás měli věnovat nastupující profesionálové v těchto oborech? Jaká další doporučení byste pro ně měl? A jaké jsou podle Vás nejvýznamnější problémy či rezervy ve zkoumání „islámského světa“? Nechybí třeba reálná interdisciplinární spolupráce?

Vyjdu opět z naší situace a následně se pokusím o obecnější perspektivu. Studijní a badatelské zaměření by mělo především odpovídat hlubokému osobnímu zájmu. Ten může inspirovat k hodnotné práci zcela podle vlastní volby anebo k zapojení do širších výzkumných projektů podpořených granty. Sdílím výhrady, které se u nás často ozývají ke „kafemlejnkovému" hodnocení vědy, zároveň však vnímám, že na některé otázky je nezbytné soustředit maximální pozornost. V tomto smyslu dnešní stav světa staví orientalisty zabývající se světem islámu před naléhavé úkoly přesahující meze pouhé akademické excelence. Jejich spletité spektrum a etický apel se nám rozrůstají přímo před očima, zmíním se jen o některých stránkách, patrně nejnaléhavějších.

Předně jde o samotné pochopení víceznačného islámu jako náboženství, jako dějinného fenoménu a také jako dnešní, široce zneužívané politické ideologie a bohužel někdy i falešného „zdůvodňování" zločinné praxe. Nerozlišování má zlé dopady. V současné české společnosti xenofobní proudy těží z nedostatečných znalostí obyvatelstva jako z podhoubí k šíření strachu, hysterie a paušální nenávisti k islámu pro vlastní politický prospěch. Čelit nerozlišující islamofobii patří dnes nepochybně k důležitým tématům křesťanské pastorální teologie a mezináboženského dialogu. Učitele věnující se takovémuto působení najdeme na všech teologických fakultách v Praze, Českých Budějovicích a Olomouci a také na českých a moravských religionistických pracovištích. Pro orientalisty zde vyvstává úkol přispívat svými přístupy k hlubšímu poznání náboženských základů islámu a křesťansko-muslimských vztahů. Leccos již bylo vykonáno (např. habilitační práce Víta Machálka na Evangelické teologické fakultě, 2016), kvalitně byly zpracovány středověké islámsko-židovské polemiky (D. Boušek, 2013). V roce 2016 vyšly krátké, velmi výstižné charakteristiky shody a rozdílu pojetí Boha a víry v křesťanství a islámu od P. Hoška (Islám jako výzva pro křesťany) a od desítky teologů z různých církví (Křesťan a islám). Na celkové zmapování křesťansko-muslimské problematiky, jaké existuje ve světových jazycích, však česká vzdělanost stále čeká. Také dosud neexistuje česká zevrubná monografie o šíitském islámu, pouze dílčí pohledy (např. práce Libora Čecha, 2010 a 2016), přestože vyostřené soupeření sunnitských a šíitských uskupení tvoří dnes podstatné ideologické podloží v krvavých konfrontacích v Sýrii, Iráku a Jemenu a vyvolává neklid i jinde. Naproti tomu, tématu súfismu a súfijským taríqám se od minulého desetiletí dostává v české islamologii nebývalé pozornosti (L. Kropáček, B. Ostřanský, D. Křížek); bude užitečné v tomto směru pokračovat.

Před řadu důležitých témat staví naše islamology různé fáze dějin muslimských států a společností, zvláště v moderní době. Mnozí na nich průběžně úspěšně pracují (E. Gombár). Poměrně bohatou produkci vyvolaly revoluce a naděje Arabského jara (O. Beránek s kolektivem, 2013; D. Křížek, Z. Tarant, 2014; M. Mendel, 2015). Zvláštní tematický okruh tvoří dnes muslimské komunity v Evropě. K některým vznikly u nás kvalitní původní monografie (pro Německo, Rakousko a Švýcarsko M. Klapetek, 2011), příval migrantů a rozmach širokého spektra reakcí spolu s emotivně vypjatými a tendenčními mediálními komentáři volají dnes po novém, odborném, pokud možno celoevropském výzkumu evropského islámu. Více pozornosti zasluhuje také ideový kvas v muslimském prostředí; zájmu se těší salafismus (P. Ťupek, 2015), zatímco umírněné, liberální a reformní myšlenkové proudy

jsou u nás zachycovány spíše jen v překladech než v původních studiích. Zde by bylo potřebné přidat. Důležitým tématem pro širší zpracování a hlubší analýzu a představení představuje také určitě islámské právo (fiqh). V minulých letech mu bylo u nás věnováno několik prací (P. Osina, 2012, J. Potměšil, 2012), zvláště jeho nejživotnější části tj. rodinnému právu (L. Bezoušková, 2013) a finančním institucím (I. Hrdličková, 2013). Podobně prospěšné jako spojení právnické a arabistické erudice jsou a budou také jiné oborové kombinace, například pro práci lékařů (zatím o přístupu k muslimským pacientům M. Hájek a Ch. Bahbouh, 2016) nebo v exaktních a přírodních vědách.

Různá pojetí a prosazování islámu v soudobých společnostech jsou samozřejmě důležitým tématem, jež si žádá využití metod, pojmů a reálné spolupráce se sociálními a kulturními antropology, sociology a politology. Na tomto poli lze u nás zaznamenat jak zájem, tak početné výsledky. Ze zorného úhlu sociologie se Blízkým východem velmi aktivně zabývá K. Černý. Po mapování různých forem politického islámu (2012) se dnes snaží o rozsáhlou analýzu strukturálních příčin zřejmé nestability v celém blízkovýchodním a severoafrickém regionu. Hledá odpovědi na otázky nerovnoměrné modernizace, populační exploze, těžko zvládané urbanizace, problémů školství i v neposlední řadě zápasů o interpretaci islámu. Dnešní radikalizovaný islám vyvolává u nás i jinde v Evropě velké a leckdy bouřlivé diskuse. Podílejí se na nich jednotlivci i celé think-tanky, u nás například Evropské hodnoty se snahou definovat a sjednotit různorodou terminologii užívanou v diskurzu o extremistických výkladech islámu (islamismus, džihádismus, fundamentalismus). Sociologie a politologie se ovšem dotýkají také diskuse o opačném extremismu, tj. islamofobii. Dobrý souhrn situace v ČR nabídl nedávno M. Mareš (2015); připravují se další, dále aktualizované práce. Z odlišného hlediska zájmu o akulturaci životního způsobu arabských muslimů u nás nabídla přínosnou práci na etnologii v Brně Jana Malecká (2014).

Paušální negativní pohledy na islám se v českých diskusích někdy propojují s přezíravým nebo odsuzujícím pohledem na Araby a jejich kulturu. Arabistům zde připadá úkol rozvíjet cílevědomě tradiční linii svého oboru a seznamovat čtenáře a případně diváky s hodnotnou produkcí arabských spisovatelů a umělců minulosti i dneška. Pozitivní zájem o takováto témata u nás existuje jak v kruzích tvůrčí inteligence, tak v kvalitnější části médií. A rozhodné ocenění si zasluhují iniciativy zprostředkovávající poučené a plně humánní pohledy na arabskou i širší blízkovýchodní kulturu veřejnosti, jako jsou festivaly pořádané mladými orientalisty v Plzni.

Jsme nebo můžeme být konkurenceschopní v evropském či světovém měřítku v těchto oborech? Za jakých podmínek?

Naše společnost se od devadesátých let otevřela světu. Naši mladí lidé využívají možnosti studovat na významných univerzitách, v archivech a výzkumných centrech v Evropě, USA nebo Kanadě, orientalisté také v zemích svého odborného zájmu. Jsou tedy dány předpoklady k tomu, abychom překonali zaostávání, které v minulosti působila nesvoboda a omezený přístup k literatuře a informacím. Překážkou, která zůstává, je ovšem nedostatek finančních prostředků. Promítá se

nejenom do možností získávat si drahé publikace a předplácet si důležitá odborná periodika, hostit cizí odborníky a účastnit se významných konferencí a sympozií, ale také do možnosti otevírat na fakultách „malé obory“, jakými jsou například orientální jazyky. Obecně jistě platí, že svou pedagogickou a samozřejmě vědeckou činnost se snažíme rozvíjet ve spolupráci s vyspělými zahraničními osobnostmi a centry. Nejde o konkurenci, možná o soutěžení, případně o participaci na hodnocení. Taková hlediska se uplatňují někdy v grantové politice, někdy v evaluacích projektů. Mám ovšem dojem, že více než instituční politika hrají ve spolupráci se zahraničními kolegy roli individuální schopnosti a vztahy našich vyspělých odborníků.

Jaká je nebo by měla být role odborníků z diskutovaných oborů ve veřejném prostoru? Je možné nějak efektivně korigovat zjednodušené a předsudečné představy o regionu Blízkého východu, o islámu, o muslimech?

Tohoto závažného tématu jsem se již dotkl a otázka sama vlastně říká, jaký je náš úkol. Průzkumy ukazují, že předsudky a nerozlišující protimuslimské postoje ovládají u nás údajně značnou část obyvatel, vlastně obdobně jako v minulosti antisemitismus. Přitom však praktická zkušenost má i některých kolegů a přátel svědčí o tom, že titíž protiislámsky nastrojení lidé si často přejí dozvědět se o muslimech něco více. Vždyť o nich skoro nic nevědí, s žádným se osobně nesetkali, jsou vystaveni apelům mocichtivých demagogů, kteří těží z jednoduchých instinktů, jako je strach z neznámého. Naše média – ta dobrá, nepředpojatá – se většinou snaží nabízet pohledy z vícerých stran a je nutné, aby odborníci vytrvali ve svém poslání svědků a garantů pravdivého poznání a náročných, někdy velmi klopotných řešení složitých otázek v konfrontaci s jednoduchým, rychle působícím hecováním hlasatelů nenávisti. Odborník-svědek musí u nás počítat s tím, že za své názory bude zahrnut hromadami vulgárních pomluv a zlých výhrůžek na sociálních sítích. Po každém veřejném vystoupení. Bolí to, ale je nutno jít dál. Účinnými cestami poctivé osvěty jsou veřejné přednášky s přímým kontaktem s posluchači. A pro přemýšlivé spoluobčany odborníci nabízejí poučení také v kvalitních knihách. V roce 2016 sociologové soustředění kolem ostravského znalce české muslimské komunity D. Topinky vydali rozsáhlý přehled o muslimech ve všech sférách našeho veřejného života (Muslimové v Česku). Orientální ústav zase zorganizoval přehled názorů na nejčastější protimuslimské teze. K této tematické osnově se vyslovilo 22 odborníků (Stíny minaretů. Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik). Naprostá většina ukázala neudržitelnost šířených stereotypů a hoaxů o islámu. Notoričtí autoři islamokritických titulů byli rovněž vyzváni k účasti, ale odmítli. Obecně lze říci, že zájem o početně nepatrnou a extrémně heterogenní českou muslimskou komunitu je u nás až neúměrně velký. Na vysokých školách projevují zájem psát o nich studenti řady různých společenskovědních oborů. Pro evropské odborné zájemce jsem soustředil relevantní informace ve výstupu z mezinárodní konference organizované v březnu 2015 Cyrilometodějskou teologickou fakultou v Olomouci (Europe and Islam, 2015). Shrnuto: Našim úkolem je nepolevovat v osvětovém úsilí, i když nás souží svými bolavě úpornými sisyfovskými rysy.

Současný Blízký východ (MENA) prochází významnou, místy brutální transformací. V současnosti představuje kromě jiného bezpečnostní výzvu, v budoucnosti nepochybně zdroj příležitostí v rámci obnovy. Odpovídá tomu podpora státu takzvaným malým oborům, které mají potenciál vychovávat skutečné experty na region? A možná obecně, je financování humanitních a společenských věd v ČR dostatečné?

Formulace otázek předjímá odpovědi. Ano, je to tak, jak otázky naznačují. Diskuse o přijímání uprchlíků v Německu počítají v některých hlasech již dnes s tím, že obnova rozvrácené a poničené Sýrie si vyžádá velmi mnoho arabsky hovořících a s místní situací obeznámených pracovníků zahraničních firem, které se přijdou zapojit do rekonstrukcí po celé zemi, v celé řadě oborů. Německo takové lidi bude mít, budou to v hojném počtu patrně i dnešní azylanti. Titíž arabsko-němečtí fachmani se samozřejmě mohou uplatnit i při obnově v Iráku, v Libyi, v Jemenu a v dalších zemích. Dodávám: snad. Napřed je totiž třeba nastolit ve všech zemích regionu mír. Tímto směrem je třeba dnes zaměřit maximální úsilí. Přitom ovšem je správné myslet i na budoucnost a umět se poučit z vlastních chyb – mám na mysli západní svět – v minulosti. U nás se pozornost – a cílená hysterie – části politiků a médií soustřeďuje jen na bezpečnostní hrozby. Al-Káida, takzvaný Islámský stát, zfanatizovaní džihádisté a teroristické zločiny v Evropě nás samozřejmě nutí být připraveni a schopni čelit reálným nebezpečím. Ministr vnitra Langer před lety vyhradil ze svého resortního rozpočtu určitou částku filozofické fakultě na výuku blízkovýchodních jazyků pro bezpečnostní službu. Nerozumně to bylo takto zveřejněno a již dávno tato finanční pomoc skončila. Dnes na položenou otázku musím odpovídat jen povzdechem, že o nedostatečném financování blízkovýchodních jazykových a jiných studií se u nás ví, ale nic se s tím nedělá. Velmi málo pozornosti se věnuje také úvaze, že obrovská většina Arabů a obecněji muslimů vůbec nejsou teroristé, ale především jejich už dnešní nebo potenciální oběti a zaslouží si důvěru a pomoc. A k účinné pomoci patří i dobré dorozumění: jazykové a v plném rozsahu kulturní. Tato kritéria splňuje v plné míře naše dnešní velvyslankyně v Damašku, orientalistka, má někdejší spolužačka Eva Filipi, dnes jediná diplomatická představitelka západních států v zemi. Nejde jenom o bezpečnost, jde o budoucnost. Dobré porozumění a dobré vztahy jsou určitě lepší vyhlídkou než ploty a zdi a šíření střelných zbraní mezi obyvatelstvo.

Není Vám líto, že dosud nedošlo k plnohodnotné obnově oboru afrikanistiky v ČR? Je to vůbec představitelné? Co lze dělat?

Je mi to velmi líto. A nejenom mně, každý rok dostávám z celé republiky i ze Slovenska dotazy maturantů, kdy bude možné u nás studovat afrikanistiku. Odpovídám, že dnes u nás existují jen částečné možnosti v Plzni (docent Záhořík), v Hradci Králové (politologické zaměření) nebo v Praze na Fakultě sociálních věd (sociologické zaměření) nebo Fakultě humanitních studií. Velký zájem o Afriku se projevuje také v činnosti řady humanitárních organizací, které mají své výhonky i v některých afrických zemích. Patrný je také zájem o africké divadlo a zajímavé nové objevy v literární tvorbě afrických autorů. Velmi aktivně působí v Praze organizace Humanitas Africa, v jejímž vedení jsou především Afričané z Ghany. Věřím, že z těchto všech zdrojů se u nás afrikanistika znovu ustaví. Nedokážu ale říci kdy.

Dnes k tomu schází personální zabezpečení docenty a ještě více financemi. Nelze si vůbec představit, že by Filozofická fakulta UK našla a věnovala potřebnou finanční částku na oživení oboru, který nemá silného zahraničního ani domácího sponzora, ani výraznější politickou a hospodářskou atraktivitu.

Setkávám se v poslední době s názory, podle kterých – především kvůli nejrůznějším projevům islámského extremismu – Samuel Huntington netrefil vedle se svým „střetem civilizací“. Jak to vidíte Vy?

Již od devadesátých let, od vydání The Clash of Civilizations, jsem u nás patřil k těm, kdo se k myšlence mezicivilizačního střetu stavěli kriticky. Ostatně Huntington sám před ním varuje, nezvěstuje jej jako nevyhnutelný. Takovým směrem se vydala senzacechtivá média. Ta pak poukazovala na každý konflikt, jehož se účastnili muslimové, jásavým „už je to tady!“. Huntington zplošťuje historii vztahů mezi muslimským a evropským světem, fakticky nešlo o trvalé válečné konfrontace, ale bylo tu také vzájemné předávání znalostí a hodnot, smysluplná vzájemná reflexe. A dnes ty velké civilizační bloky, s nimiž teze s jakousi neblahou předtuchou počítá, ve vylíčené podobě neexistují. Můžeme žít v muslimské zemi a muslimové žijí mezi námi. A napříč „civilizacemi“ se zformoval velký nový blok BRICS, odporující svou skladbou dané tezi. Historikům přísluší analyzovat příčiny stagnace islámské kultury na počátku novověku – patřila k nim sebestřednost a nezájem o druhé – a pak také hnací síly novodobých reforem, a musí tak činit na základě fakt, nikoli mediálně atraktivní hypotézy.

Česká republika nemá významnou muslimskou menšinu. Diskutuje se nicméně o přístupech, které by působily preventivně proti možným náboženským radikalizacím. Co jsou podle Vás možná rizika a jaký přístup by byl adekvátní?

Již jsme hovořili o tom, jak se malá a silně heterogenní muslimská menšina v ČR těší silnému mediálnímu i akademickému zájmu. Vzhledem k nárůstu radikálních tendencí jak na Blízkém východě, tak v muslimských komunitách v Evropě, je samozřejmě legitimní sledovat ostražitě, zda se podobný trend neobjevuje také u nás. Nemělo by se ovšem zapomínat, že k radikalizaci může docházet také jako k obrannému reflexu proti nenávistnému přístupu z tuzemského okolí komunity. Takový scénář si přejí stratégové tzv. Islámského státu a v jeho intencích si počínají čeští islamofobové. Správný přístup znamená respektovat náboženskou svobodu, pokud neporušuje právní řád země. Už rakouský Islamgesetz z roku 1912, který tehdy platil i u nás, stanovil, že nepřípustné jsou šaríatské tresty a polygamie. U některých zvyků, jako je ženská pokrývka hlavy hidžáb, může v některých konkrétních situacích vznikat diskuse, která by ovšem měla být vedena věcně a nezaujatě. K adekvátnímu přístupu by podle mého soudu měla patřit i větší mediální a obecná pozornost vystoupením českých muslimů, kdy rozhodně odsuzují terorismus jako neslučitelný s islámem. Připomínám jen účast nemalé skupiny muslimů na mši v kostele na pražském náměstí Jiřího z Poděbrad, spojenou s rozhodným odsouzením vraždy katolického kněze ve francouzském Saint Etienne du Rouvray, v létě 2016 nebo dvoudenní konferenci proti terorismu pořádané pražskými mus-

limy spolu s akademiky z Kuvajtu v lednu 2017. Mohl bych uvést další příklady, veřejnost o nich nebývá vždy dostatečně informována.

Jaké jsou Vaše současné odborné plány?

Přibývající léta mi již nedovolí pracovní nasazení, na jaké jsem býval zvyklý. Stále se nicméně snažím pracovat pro dobré vztahy mezi křesťany a muslimy. V tomto směru přijímám pozvání na různé besedy a diskuse. V posledním roce jsem pracoval na studii o syrských alavitech a o drúzech pro kolektivní monografii o náboženských menšinách na Blízkém východě, která vyjde počátkem roku 2017. Na mezinárodní právnické konferenci v Trnavě jsem přednášel o typologii integrace muslimů na právní prostředí v Evropě. Zabýval jsem se také tématem rakousko-uherské politiky vůči muslimům za Františka Josefa. Rád bych připravil větší knihu shrnující mé nejvýznamnější studie z oborů arabistiky, afrikanistiky a islamologie, které vyšly rozptýleně v různých méně dostupných časopisech. Plánů mám vícero, ale raději hovořím o tom, co se již podařilo.

s. 115–121

Recenze

Paweł Rojek /
Vladimír Naxera

Zygmunt Bauman /
Petr Krčál

Zuzana Hildebrant, Alicja Kacprzak
& Jean-François Sablayrolles /
Helena Horová

ROJEK, Paweł (2015): *Rusko: prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Ruská anexe Krymu doprovázená ze strany prezidenta Putina specifickou legitimizační rétorikou (srov. Leichtová 2016) a konflikt na východní Ukrajině, do kterého je přímo či nepřímo taktéž zapojená Ruská federace, jsou zcela jistě faktory, které v posledních letech zásadním způsobem ovlivňují politiku v celé (středo)východní Evropě a taktéž v Evropě jako celku. Není pochyb, že Rusko v průběhu několika set let svých dějin více či méně úspěšně formovalo imperiální panství – za impérium je možné považovat Romanovský stát stejně jako SSSR od doby Stalina. Je ovšem otázkou, zda současné Rusko považovat za imperiální velmoc, tedy zda je asertivní zahraniční politika Moskvy v posledních letech vysvětlitelná snahou kremelských vládců obnovit impérium existující ve dřívějších desetiletích a staletích nebo zda je zdrojem zmiňované zahraniční politiky něco jiného.

Interpretovat ruské angažmá nejen na Ukrajině, ale například i před několika lety v Gruzii, kdy Moskva pomohla vytvořit dvě kvazistátní struktury, které si nárokují nezávislost na Tbilisi, jako pokus budování nového impéria, je poměrně svůdné a na první pohled i docela oprávněné. Takovýmto způsobem interpretuje ruskou zahraniční politiku celá řada odborníků věnujících se danému tématu – příkladem může být významný holandský komentátor Marcel H. Van Herpen (např. 2015) nebo známý polský konzervativní historik Andrzej Nowak, z jehož česky vydaných textů se otázce ruského imperialismu věnuje např. kniha *Impérium a ti druzí* (Nowak 2010). Tito dva autoři (a stejně tak i řada dalších) se domnívají, že Putin obnovuje impérium, což se snaží podkládat rozsáhlou evidencí nejen z uskutečněných zahraničněpolitických kroků Ruska, ale i studiem ideové výbavy lidí, kterými se Putin obklopuje a kteří mají myšlenku obnovení impéria mezi svými cíli. Putin se zkrátka snaží o reinkarnaci impéria carského a/nebo bolševického. Ne však všichni autoři s jejich závěry souhlasí.

Jedním z nich je i polský sociolog a filosof Paweł Rojek, který právě toto téma řeší ve své nejnovější knize *Rusko: prokletí impéria*. Impulsem pro napsání této knihy byla autorovi současná situace na Ukrajině a otázka, zda může Polsko hrát v ruské asertivní politice do budoucna roli cíle. Týká se tedy to, co se děje na Ukrajině, i Polska? Rojek je k současnému ruskému politickému režimu i jeho zahraniční politice značně kritický (skoro se chce dodat, že na polského konzervativního myslitele se tak sluší a patří), ale v rámci svého výkladu dochází k přesvědčení, že obávat se ruské snahy o obnovení impéria je neopodstatněné. Hlavním námětem knihy je tedy otázka toho, zda je Rusko zemí (neo)imperiální nebo postimperiální. Postimperialismem Rojek rozumí stav, ve kterém země, která historicky ovládala impérium, se po jeho rozpadu s touto situací smířila a nepokouší se jej obnovit. Jako příklady uvádí současnou Francii, Španělsko atd. Taková země tedy pokušení imperialismu překonává. Oproti tomu stojí (neo)imperialismus, což je princip mající vést k obnovení zaniklé říše. Oba tyto proudy ve vztahu k ruskému zahraničněpolitickému chování mají své zastánce – a to jak v rovině vědců a politických myslitelů a analytiků po

celém světě, kteří se studiem ruské politiky zabývají, tak mezi ruskými politickými představiteli, kteří ovlivňují nebo by rádi ovlivňovali kremelskou politiku.

Rojek svůj výklad staví na postupné analýze proudů ruského politického a kulturního myšlení a hledání toho, zda tyto proudy souvisí spíše s expanzionismem a budováním impéria, či s izolacionismem a soustředěním se na vnitřní budování vlastního státu, který je považován za něco specifického. První analyzovanou ideou je představa Moskvy jako třetího Říma, ve které Rojek nalézá jak prvky expanzionismu (snaha ovládnout pravoslavné země), tak představy kulturní výlučnosti. Na základě vnitřních odlišností v rámci této myšlenky se autor domnívá, že by bylo dobré hovořit o myšlenkách třech – o novém Jeruzalému (který má náboženský základ a zároveň mu chybí představa expanzionismu), o novém Konstantinopoli (i zde nalézáme náboženský základ, ale společně s ním i požadavek na expanzi) a konečně o novém Římu (ten požaduje expanzi a přitom nestaví na základě náboženství).

Ve druhé části navazuje Rojek analýzou tří dominantních proudů postsovětské ruské geopolitiky – atlantismu, (neo)eurasianismu a pojetí Ruska jako Ostrova, pro něž přichází s novým označením insularismus. Tyto tři proudy se snaží charakterizovat jednak prostřednictvím jejich důležitých představitelů a zároveň poměrně novátorsky pomocí jejich vztahu k myšlence Ruska jako civilizace odlišné od Západu a toho, zda daný směr požaduje expanzi a vytvoření impéria. Atlantismus, mezi jehož zastánce patří nemnoho ruských liberálů, nepovažuje Rusko za kulturně odlišné a expanzi za chtěnou. V současnosti je však liberalismus výrazně marginalizován, proto se Rojek soustředí na zbylé dva proudy. Eurasianismus mimo řady dalších autorů ztělesňuje zejména Alexandr Dugin, jeden z nejvýznamnějších ruských geopolitiků a po jednu dobu člověk se značným vlivem na klíčové osoby politického systému. Eurasianismus staví na myšlence kulturní výlučnosti a zároveň požadavku expanze. V této věci Rojek rozděluje eurasianismus izolacionistický, který hodlá obnovit impérium v hranicích bývalého SSSR (i když název „izolacionistický“ v souvislosti s požadavkem expanze nezní zcela přesvědčivě), a expanzionistický, který nehodlá nové impérium omezovat dřívější hranicí sovětskou. A konečně třetí myšlenkou je insularismus, mezi jehož představitele patří například Alexandr Solženicyn, ruský patriarcha Kirill a jím šířená idea Ruského světa (srov. např. Solik a Baar 2016) nebo Vladislav Surkov, autor ideje tzv. suverénní demokracie. Insularismus je vystavěn na přesvědčení o ruské výlučnosti a zároveň na odmítání vybudování impéria. A to navzdory tomu, že řada zastánců tohoto směru uvažuje o hranicích ruského světa v širších konturách, než jaké stanovují hranice současné Ruské federace. Solženicyn za součást Ruska jako Ostrova považuje i Ukrajinu a Bělorusko, Kirill do konceptu Ruského světa zahrnuje kromě těchto navíc ještě Moldavsko a Kazachstán. Budování této sféry kulturního a/nebo politického vlivu však neznamená nutně snahu o expanzionismus a vybudování impéria. Důležitým tématem, které provází debatu o jednotlivých proudech, je otázka nacionalismu – ta je vlastní insularistům, ale do velké míry cizí (alespoň v etnickém slova smyslu) eurasianistům.

V poslední části, kterou považuji v kontextu současného dění za stěžejní, konfrontuje Rojek politické představy

a požadavky dvou významných mužů ruské postsovětské politiky – eurasianisty Dugina a insularisty Surkova. Rojek hledá nejen jejich pohled na otázku expanze, ale všímá si jejich politického myšlení celkově. Důležitou věcí, na kterou se zároveň soustředí, je otázka, kdo z těchto dvou má zásadní vliv na současné ruské dění. Oba totiž bývají považováni za blízké rádce Putina, nicméně zde narážíme na problém, že jejich názory jdou v podstatě zcela proti sobě (což je doplněno jejich osobní animozitou), z čehož je patrné, že se do ruské politiky nemohou prosazovat vize obou těchto autorů současně. Dugin požaduje vybudování eurasijského tellurokratického impéria, které by se stalo opozicí vůči globalizaci řízené thallasokratickým blokem. Prostředkem k vybudování tohoto impéria je jednak expanze a zároveň spojenectví s celou řadou dalších států. Surkov jako autor konceptu suverénní demokracie požaduje naopak upevňování ruského politického systému směrem dovnitř. Rojek se domnívá, že ačkoli jistý vliv Duginovi v minulosti upřít nelze, v posledních letech byl ale šedou eminencí Kremlu spíše Surkov (i když pro úplně poslední dobu to již také neplatí, neboť Surkov upadl v nemilost).

Současnou ruskou politiku proto Rojek považuje za politiku odpovídající insularismu a postimperialismu, kdy se Putin soustředí na vnitřní posílení režimu a nikoli na expanzi a budování impéria. Neznamená to ovšem, že odmítání impéria vede nutně k vyloučení konfliktu z nástrojů zahraniční politiky. Anexe Krymu nebo podpora akcí na východní Ukrajině jsou podle autora ale spíše projevy snahy podpořit legitimitu režimu prostřednictvím úspěšné zahraniční akce (k čemuž Putin sahá v době ekonomické krize, kdy již nemůže legitimitu stimulovat stoupající životní úrovní), případně projevy snahy ochránit vlastní režim od škodlivých vlivů z okolí a zabezpečit jeho hranice. Ačkoli na první pohled může být zahraničněpolitický dopad podobný jako v případě snahy obnovit impérium, zcela zásadně odlišné jsou pohnutky, které k této asertivní politice vedou. Co se týká Polska, Rojek, ač opakuji, že vůči Putinovu režimu značně kritický, žádné ohrožení své země z jeho strany necítí. Pro úplnost dodejme, že by Polsko nemuselo být předmětem ruské expanze ani v případě, že by Moskva vykonávala imperialsitickou politiku eurasianistů. Například v představách Dugina nutně nefiguruje pacifikace Polska – Dugin ovšem nepřipouští ani jeho nezávislou existenci, Polsko by se dle jeho mínění mělo přimknout k Německu, které by mělo být ruským spojencem.

Paweł Rojek svůj výklad podpírá zcela výbornou znalostí nejnovější produkce těch nejvýznamnějších autorů, kteří se současnému Rusku a jeho zahraniční politice věnují – jak autorů ruských, tak „západních“, ale především polských. Už jen výčet citovaných polských děl, která vznikla v posledních letech a orientují se na problematiku ruského eurasianismu, imperialismu atd., ukazuje na to, jak obsáhlé (zejména ve srovnání s tím českým) je polské bádání o současném Rusku a ideových kořenech jeho politiky. Představovaná kniha se tak může stát i zdrojem inspirace další literatury pro každého zájemce o sledovanou otázku.

Ačkoli je kniha poměrně útlá, nabízí mimořádně zajímavou interpretaci rozporů v ruském politickém myšlení, která je odlišná od interpretace celé řady dalších autorů. Navzdory jisté myšlenkové hutnosti v některých

pasážích knihy je text mimořádně čtivý, což je výsledkem i výborného překladu Josefa Mlejnka, a rozhodně by neměl uniknout pozornosti nikoho, kdo se o současné dění ve východní Evropě zajímá.

Další použité zdroje

LEICHTOVÁ, Magda B. (2016): Why Criema Was Always Ours: Legitimacy Building in Russia in the Wake of the Crisis in Ukraine and The Annexation of Crimea. *Russian Politics* 1/2016, s. 291–315.

NOWAK, Andrzej (2010): *Impérium a ti druzí. Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

SOLIK, Martin a BAAR, Vladimír (2016): Koncept 'Ruského sveta' ako nástroj implementácie soft power v ruskej zahraničnej politike. *Politické vedy*, roč. 19, č. 1, s. 8–47.

VAN HERPEN, Marcel H. (2015): *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism.* 2nd Edition. Lanham: Rowman and Littlefield.

*Vladimír Naxera**

BAUMAN, Zygmunt (2015): *Tohle není deník*. Praha: Academia

Ceci n'est pas une memoire. Touto parafrází Foucaultovy eseje o obrazech, reprezentacích a dýmce lze začít recenzi na knihu Zygmunta Baumana *Tohle není deník*. S ohledem na název je možné konstatovat, že autor již v názvu díla klame tělem, protože se jedná o deníkovou formou zpracované glosy, postřehy a kritické reflexe aktuálních událostí, které si Zygmunt Bauman zapisoval od září 2010 do března 2011. Pochopitelně se nejedná o zápisy formou „Milý deníčku, dnes jsem něco něco něco" a autor nepopisuje otrocky každý den ve výše uvedeném časovém rozpětí. Spíše se jedná o glosář a Bauman ve chvíli, kdy měl potřebu se vyjádřit k nějakému tématu, se svěřil svému deníčku. Z tohoto důvodu se bude v recenzované publikaci těžko hledat nějaké nosné téma, okolo něhož by se točila autorova argumentace. Pokud se ale pokusíme z deníku Zygmunta Baumana vytáhnout nějaké stěžejní téma, tak v obecné rovině můžeme dojít k tomu, že leitmotivem je smysluplně předkládaná kritika neoliberální politické praxe a jejích projevů a deník tak můžeme považovat za určité shrnutí argumentace, kterou Zygmunt Bauman prezentoval ve svých předcházejících textech.

Kritickou reflexi (v roce 2010) aktuálních společenských událostí představuje autor deníkovou formou, v níž vyjádření k nějakému tématu zabírají cca půl až dvě strany, což považuji ze stylistického hlediska za velmi příjemné osvěžení. Je to příjemné z toho důvodu, že s ohledem na rozsah jde Bauman k jádru věci a nestaví tak nějaké zbytečně sofistikované argumentační systémy. Byť je zvláštní doporučovat jednu z posledních Baumanových monografií jako určitý návod, jako uvedení do jeho díla, argumentace předkládaná v knize je však velmi dobře přístupná a zároveň de facto shrnuje velkou část myšlenek, které Zygmunt Bauman rozpracovával v průběhu svého akademického života. To, že se jedná o prav-

*PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, vnaxera@kap.zcu.cz.

děpodobně jednu z posledních Baumanových monografii, poznamenávám proto, že z deníku je mezi řádky patrné, že se chystá ukončit „akademicky plodné“ období, byť i po vydání svého deníku pokračoval v publikační činnosti. Ale knihu *Tohle není deník* lze s ohledem na výše uvedené chápat jako určité závěrečné resume, jako *outro* shrnující a přístupnou formou prezentující myšlenky a témata, se kterými se vypořádával v průběhu svého akademického života.

Jak je patrné, je velmi těžké zaměřit se na kritickou reflexi nějaké ucelené argumentace předkládané v textu, protože by se jednalo spíše než o ucelenou kritiku o určité arbitrární vyzdvihování a upozorňování na arbitrárně vybrané pasáže nebo spíše na záznamy v deníku. Pokud se ale pokusím vybrat určité záznamy, které mi nejvíce utkvěly v paměti, a pokusím se je nějak přetvořit do podoby smysluplného celku, je asi vhodné začít kritikou současné neoliberální vládní praxe (byť zaklínadlo neoliberalismu nepoužil Bauman v textu snad ani jednou). Místo hovoření o *empty signifier*, kterým se zaklínadlo neoliberalismu bezesporu stalo, přistupuje Bauman ke kritice tím, že poukazuje na negativní projevy v sociopolitické praxi. Hovoří o tom, jak je ze strany státních aparátů a aktuálních držitelů moci velmi často zneužívána kategorie „bezpečnosti“. Poukazuje na to, že vládní praxe některých evropských států (a USA) je velmi často orientována na něco, co označuje jako „válku proti nejistotě“. Z té se snaží držitelé moci vytěžit politický profit tím, že stigmatizují předem vytipované skupiny obyvatelstva (Romové, uprchlíci, skupiny s nízkým socioekonomickým statusem) a vykreslují je jako specifické nositele společenské nejistoty. Ve stejném duchu pak hovoří o tom, že ve jménu magie neviditelné ruky trhu a liberálního individualismu dochází k omezování systémů sociální pomoci. Na druhou stranu ale státy (zejména USA) podle Baumana naprosto selhaly v navozování a udržování iluze o neviditelné ruce a samoregulační funkci trhu, když sanovaly (naprosto nepředstavitelným množstvím kapitálu) finanční instituce. Další (a opět zcela arbitrárně) vybraná argumentační linie se týká toho, že se západní společnosti nachází ve stavu „postdemokracie“. Ta představuje podobný stav Žižekovy postpolitiky, a je pro ni charakteristické to, že většina členů společnosti má nezájem o politiku, neparticipuje na ní, ale pouze tiše a poslušně ji ignoruje. Politické jednání se v postdemokracii vyznačuje rychlým nástupem a odchodem politických osobností, které zazáří v určitém volebním období, ale pak vyhasnou a nereprezentují nějaké ucelené ideologické programy (jako potvrzení tohoto předpokladu můžeme v českém kontextu vnímat nástup strany Věci Veřejné, případně doufat v podobné vyhasnutí politické strany ANO). Dalším atributem postdemokracie je podle Baumana to, že „šetří pravdou“ a „vybírá fakta“ – nejedná se tedy o nějakou ideologicky ukotvenou politiku, ale o politiku kampaní a rychlých povrchních změn, o čemž ostatně již Bauman psal dříve.

Takto bych mohl dál nahodile vybírat a spojovat jednotlivé deníkové záznamy, ale bude vhodnější, když to nechám na potenciálním čitateli Baumanova deníku. Pokud bych měl na závěr recenze pronést banální a velmi často používanou frázi, že kniha je dobře zpracovaná a vhodná jak pro laickou, tak odbornou veřejnost, tak to v případě deníku Zygmunta Bau-

mana nebude pouhé klišé zapadající na konec recenze (která se bohužel v průběhu jejího publikování stala nekrologem), ale s ohledem na výše řečené vyjádření faktu, že recenzovaná publikace naplňuje podle mého názoru atributy angažované kritické publikace, která nestaví sáhodlouhé a překomplikované (mnohdy zbytečné) argumentační *mumbo jumbo* psané odborným newspeakem.

Petr Krčál[*]

HILDEBRANT, Zuzana, KACPRZAK Alicja & SABLAYROLLES, Jean-François (2016): *Emprunts néologiques et équivalents autochtones en français, en polonais et en tchèque*. Paříž: Lambert-Lucas.

Publikace *Neologické výpůjčky a jejich ekvivalenty ve francouzštině, polštině a češtině* vyšla v roce 2016 v rámci ucelené, tematicky zaměřené kolekce *La lexicothèque* nakladatelství Lambert-Lucas a edičně ji připravil kolektiv autorů Z. Hildebrand, A. Kacprzak a J.-F. Sablayrolles. Kniha je výsledkem, resp. výstupem mezinárodní spolupráce několika řešitelských týmů, které se sdružily v projektu EmpNéo („*Emprunts néologiques*“, česky Neologické výpůjčky). Jedná se o projekt, na kterém participovali výzkumníci z Francie, Řecka, Polska a České republiky. Pracovním a publikačním jazykem se stala francouzština.

Úvodní část předkládané knihy představuje jmenovitě jednotlivé členy řešitelského týmu projektu EmpNéo, fáze projektu a jeho hlavní cíle. Ty by se daly rozdělit do dvou hlavních skupin, a to na cíle lingvistické a cíle zaměřující se na sociální aspekty přejímání výpůjček z jednoho jazyka do druhého. Jedním z velmi důležitých dílčích cílů projektu bylo zjistit, jak na výpůjčky/slova přejatá z cizího jazyka (nejčastěji angličtiny) a jejich výskyt reagují mluvčí dané země, jejichž postoj může být vůči výpůjčkám přátelský, či naopak velmi odmítavý. Dalším neméně důležitým cílem bylo sledovat asimilaci a integraci výpůjček z hlediska morfologických změn, ke kterým v mateřském jazyku mluvčích dané země dochází.

Obsah publikace byl koncipován s ohledem na jednotlivé sledované jevy zapojených výzkumných týmů. Kapitola I. je určitou teoretickou základnou celé knihy, nalezneme zde dvě rozsáhlejší studie zabývající se problematikou výpůjček. Jean-François Sablayrolles ve svém článku „Emprunts et influences sur d'autres langues“ („Výpůjčky a jejich vliv na další jazyky“) seznamuje v úvodní části svého textu čtenáře s procesem ustálení termínu „*emprunt*“ (výpůjčka) a jeho vymezením v lingvistických pramenech pocházejících z období druhé poloviny dvacátého století po současnost. Kromě výpůjčky jako takové definuje Sablayrolles také termín „*faux emprunt/allogénisme*“, tedy nepravá výpůjčka. V další části se věnuje překladům slov z jednoho jazyka do druhého, kalkům a nově vytvořeným slovům, která vznikla na bázi přejatých slov. Toto rozlišení shrnuje pod návrh vlastního konceptu přejatých slov, tzv.

[*] PhDr. Petr Krčál, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, petrkrcal@gmail.com.

trojrozměrného neologického modelu výpůjček („*modèle néologique tridimensionnel*“), zahrnujícího výpůjčky pravé, nepravé a překlady slov. Druhým autorem, který se v knize zabýval teoretickými základy přejímání slov z jednoho jazyka do druhého, je lingvista John Humbley. Ten se pokusil na základě analýzy četných pramenů z oblasti lexikologie francouzského jazyka sestavit klasifikaci nepravých výpůjček. Velmi zajímavá je jeho kapitola 3.3 na str. 49, ve které popisuje proces přejímání cizích slov z čínštiny do japonštiny a tento proces přirovnává k situaci, ve které se nacházejí moderní evropské jazyky ve vztahu k angličtině a jejímu vlivu na ně.

Po dvou úvodních, teoretických částech, přináší publikace vlastní případové studie vybraných členů řešitelského týmu EmpNéo. Kapitola III. se zabývá vlivem globalizace a profesní sféry na vývoj slovní zásoby. Autorky Bobinska, Jacquet-Pfau a Kacprzak realizovaly analýzu tiskovin vycházejících ve Francii a Polsku, jejímž cílem bylo zjistit, jakým způsobem dochází k přejímání anglických výrazů do francouzštiny a polštiny a jakou dostávají tyto výrazy ve francouzském a polském textu podobu, tedy zda se autoři článků uchylují spíše k užití anglicismu či zda užijí ekvivalentní vyjádření apod.

Další případová studie autorů Napieralskiho a Sablayrollese postihuje slovní zásobu z oblasti společenských věd a úžeji se zaměřuje na oblast kriminálních činů a přestupků. Studie zjistila, že šiřiteli neologismů a anglicismů jsou právě mladí lidé, kteří ke komunikaci využívají sociální sítě. Na tuto kapitolu navazuje studie Napieralskiho a Viaux zabývající se zmapováním slovní zásoby na Twitteru z pohledu morfologického a sémantického. Francouzština jako jazyk povahy nominální přejímá z angličtiny zvláště podstatná jména a slovesa, např. *stalker*, *un stolker*, *le stalking*. Polština využívá možnosti skloňování a vytváří nová slova jako *likowač*, *lajkowač* aj.

Případová studie autorek Hidebrand a Jacquet-Pau přináší cenné poznatky o slovní zásobě z oblasti gastronomie a stravování. Autorky analyzovaly české a francouzské zdroje a zabývaly se především vlivem anglických slov americké angličtiny na češtinu a francouzštinu a neopomněly připomenout sociální přesah procesu přejímání slov z jednoho jazyka do druhého.

Poslední případová studie autorek Hildebrand a Bochnakowé pojednává o neologismech z oblasti kulinářství se zaměřením na původní výrazy východní a jihoamerické kuchyně a na jejich výskyt v češtině a polštině. Tato studie se poněkud odlišuje od těch předchozích, protože se primárně nezabývá přejímáním anglických slov do dalších jazyků.

Publikace neobsahuje závěr, pro čtenáře a badatele je však přínosný seznam použitých pramenů na konci knihy, který může být vyhledávaným zdrojem pro další podobně zaměřené lingvistické výzkumy.

Závěrem můžeme konstatovat, že publikace je cenným příspěvkem v oblasti lexikologie a jistě může posloužit především studentům francouzské jazykovědy a zájemcům o danou tematiku.

Helena Horová[*]

[*]PhDr. Mgr. Helena Horová, Ph.D., Katedra románských jazyků, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, horova@kro.zcu.cz.

Redakce časopisu

Šéfredaktor
Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D.
vareka@kar.zcu.cz

Redaktor
PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.
vnaxera@kap.zcu.cz

Členové redakční rady
Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc. (Metropolitní univerzita Praha)
Doc. PhDr. Nikolaj Demjančuk, CSc. (Katedra filozofie, FF ZČU)
Prof. John Garrard, Ph.D. (ESPACH, University of Salford)
Doc. Pavel Hošek, Th.D. (Evangelická teologická fakulta UK, Praha)
Prof. PhDr. Hynek Jeřábek, CSc. (Katedra sociologie, FF ZČU)
Doc. PhDr. Petr Koťátko, CSc. (Filosofický ústav AV ČR, Praha)
Doc. PhDr. Jana Lasicová, Ph.D. (Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, Banská Bystrica)
Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice)
Prof. RNDr. Jaroslav Malina, DrSc. (Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty MU, Brno)
Prof. PhDr. Evžen Neustupný, CSc. (Katedra archeologie, FF ZČU)
Doc. Vladimir Penčev, Ph.D. (Ústav pro folklor Bulharské akademie věd, Blagoevgrad, Bulharsko)
Prof. PhDr. Milada Polišenská, Ph.D. (Anglo-americká vysoká škola, o.p.s., Praha)
Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (Ústav světových dějin, FF UK, Praha)

Členové redakčního kruhu
Doc. PhDr. Marie Fenclová, CSc. (Katedra románských jazyků, FF ZČU, fenclova@kro.zcu.cz)
Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc. (Katedra blízkovýchodních studií, FF ZČU, pcharvat@kbs.zcu.cz)
Doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D. (Katedra antropologie, FF ZČU a Ústav etnologie, Filozofická fakulta UK, jakoubek@ksa.zcu.cz)
Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D. (Katedra filozofie, FF ZČU, kratomi@kfi.zcu.cz)
PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D. (Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU, vnaxera@kap.zcu.cz)
Doc. PhDr. Přemysl Rosůlek, Ph.D. (Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU, rosulek@kap.zcu.cz)
Doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Katedra historických věd, FF ZČU, sedivym@khv.zcu.cz)
Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D. (Katedra sociologie, FF ZČU, vanejan@kss.zcu.cz)
Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D. (Katedra archeologie, FF ZČU, vareka@kar.zcu.cz)

Veškeré informace o časopisu včetně propozic pro autory a archivu on-line verze čísel časopisu naleznete na adrese časopisu: http://ff.zcu.cz/research/edicni-cinnost/acta/.

Acta FF ZČU, 2016, roč. 8, č. 3

Vydává Západočeská univerzita v Plzni

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., editor, 2016

Registrace MKČR E 19585
Vychází třikrát ročně.

Odpovědný redaktor Vladimír Naxera
Technická redakce a sazba textu Libor Benda
Grafický design obálky Mladý ateliér, Tereza Kovářová & Michaela Dylová

Web: http://ff.zcu.cz/research/edicni-cinnost/acta/

ISSN (print) 1802-0364
ISSN (online) 2336-6346